

ДВОРНИК МАРИНА СЕРГІЇВНА

УДК: 159.923+165:316:303

**СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПРАКТИКИ ВІДТЕРМІНУВАННЯ
В КОНСТРУЮВАННІ ОСОБИСТІСТЮ ВЛАСНОГО МАЙБУТНЬОГО**

19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи

Дисертація

на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Науковий керівник –
член-кореспондент НАПН України,
доктор психологічних наук, професор
Титаренко Тетяна Михайлівна

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ПРАКТИК ВІДТЕРМІНУВАННЯ В КОНСТРУЮВАННІ ОСОБИСТІСТЮ ВЛАСНОГО МАЙБУТНЬОГО	
1.1. Сутність конструювання особистісного майбутнього.....	12
1.2. Напрями дослідження відтермінування завдань (прокрастинації)...	25
1.3. Соціально-психологічна специфіка відтермінувально-футурологічних практик.....	38
Висновки до першого розділу	44
РОЗДІЛ 2. СТРАТЕГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ПРАКТИК ВІДТЕРМІНУВАННЯ В КОНСТРУЮВАННІ ОСОБИСТІСНОГО МАЙБУТНЬОГО	
2.1. Методологічні основи дослідження соціально-психологічних практик відтермінування в конструюванні особистістю власного майбутнього.....	47
2.2. Емпірична модель дослідження практик відтермінування в конструюванні особистісного майбутнього.....	53
2.3. Організація та процедура емпіричного дослідження відтермінувально-футурологічних практик	67
Висновки до другого розділу	71
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ПРАКТИК ВІДТЕРМІНУВАННЯ В КОНСТРУЮВАННІ ОСОБИСТІСТЮ ВЛАСНОГО МАЙБУТНЬОГО	
3.1. Якісне дослідження практик відтермінування в конструюванні особистістю власного майбутнього	73

3.1.1. Ілюстративно-вербальний опис соціально-психологічних практик відтермінування	74
3.1.2. Відповідності способів відтермінування варіантам конструювання особистісного майбутнього.....	86
3.2. Кількісне дослідження практик відтермінування в конструюванні особистісного майбутнього	95
3.2.1. Причини практикування відтермінування.....	95
3.2.2. Розбіжності між варіантами відтермінувально-футурологічних поєднань.....	105
3.3. Обґрунтування типів соціально-психологічних практик відтермінування в конструюванні особистістю власного майбутнього.....	114
Висновки до третього розділу.....	145
ВИСНОВКИ	147
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	151
ДОДАТКИ.....	171

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасне суспільство, що постійно зазнає трансформацій, вимагає від особистості не лише пошуку шляхів накопичення досвіду, але й розвитку можливостей прогнозування майбутнього. Усі соціальні прояви людини спрямовані на цілі, досягнення, які знаходяться у більш-менш віддаленому майбутньому, тому осмислене ставлення до власного часу життя, його горизонтів та перспектив, розуміння його обмеженості стає основою практик планування. Однак особистість часто відчуває необхідність відтермінування, відкладання деяких справ, що може призводити до неефективності у їх виконанні або навіть неуспішності, що, у свою чергу, змінює шляхи побудови нею власного майбутнього. Тому актуальним на сьогоднішній день є дослідження того, як, зволікаючи із виконанням необхідних завдань, особистість все ж планує, конструює власне майбутнє.

Дискурс майбутнього у сфері соціогуманітарного знання найчастіше розглядається в контексті психологічного часу, побудови індивідуальних часових перспектив, прогнозування й антиципації (П. Анохін, А. Брушлінський, Є. Головаха, П. Жане, Ф. Зімбардо, Д. Канеман, Р. Кнапп, В. Ковальов, О. Кронік, Б. Ломов, Ж. Нюттен, О. Сергієнко, О. Сичов, В. Стьопін, А. Тверські, Л. Франк, Дж. Фрезер, П. Фресс, Б. Цуканов). Футурологічні переживання зазвичай базуються на накопиченому особистістю досвіді подій минулого, що опосередковує поєднання вже сконструйованих часових структур та схильностей із певним станом шансів, об'єктивно запропонованих соціальним середовищем. Тому поряд із дослідженнями життєвих перспектив та горизонтів (О. Боголюбова, Е. Гідденс, Е. Гуссерль, Є. Головаха, Т. Коттл, Т. Парсонс, О. Полунін, К. Поппер, Ю. Резнік, М. Руткевич, Ю. Хабермас, П. Штомпка, А. Шюц, В. Ядов) як способів усвідомленого, структурованого освоєння особистістю свого майбутнього в соціогуманітарній науці акцент ставиться на проблематиці досягнення певної

психологічної зрілості, цілісності, можливостях самовідображення, досягнення життєвого шляху, реалізації стратегій та потенціалу, усвідомленні відповідальності за побудову власної історії (К. Абульханова-Славська, О. Асмолов, Ш. Бюлер, Ф. Василюк, У. Джеймс, О. Лактіонов, Р. Мей, Л. Сохань, Т. Титаренко, Н. Чепелєва).

Вибудовування, створення різних конвенційних соціальних реальностей, які керують поведінкою та формують ідентичність, закладено у понятті «конструювання», що базується на положеннях культурно-історичної концепції Л. Виготського та засадах соціального конструктивізму (П. Бергер, Дж. Брунер, К. Герген, Е. Гідденс, І. Гофман, Н. Еліас, В. Знаков, Дж. Келлі, Р. Коннелл, Т. Лукман, Ж. Піаже, Л. Тевено, Р. Харре, Дж. Шоттер).

Проблематика відтермінування, відкладання справ на потім як дій, що можуть перешкоджати життєконструюванню, стала активно досліджуваною у психологічній науці досить недавно. У західній психології з 1970-х років цей феномен отримав назву «прокрастинація» і споріднився з бездіяльністю, пасивністю, лінощами, вольовими порушеннями (А. Елліс, У. Кнаус, Т. Пичил, Дж. Феррарі). У дослідженнях, присвячених пошуку зв'язків між прокрастинацією та життєвою перспективою (Л. Дементій, Н. Карловська, М. Спектер, Дж. Феррарі), вказується, що зволікання із прийняттям рішень та виконанням завдань негативно корелює з орієнтацією на майбутнє. Однак питання про те, як саме особистість практикує відтермінування, конструюючи майбутнє, залишається незрозумілим.

Для дослідження процесуальних характеристик конструювання особистістю власного життя та використання стратегій відтермінування найбільш адекватним є поняття соціально-психологічних практик. На сьогодні в людинознавстві поняттям практик користуються у якості позначення певних повторюваних дій: спрямованих на отримання буденного знання про те, що конкретні засоби і процедури призводять до відповідних бажаних чи небажаних результатів (Г. Гарфінкел, П. Штомпка, А. Шюц), доцільних і спрямованих на перетворення соціального світу і таких, що не

потребують пояснення (П. Бурд'є). Постнекласична особистість, практикуючи, усвідомлює власну відповідальність у створюваному, процесуальному, відкритому, постнекласичному світі (Л. Бевзенко, І. Добронравова, В. Кізіма, Л. Кіященко, Ю. Резнік, Я. Свірський, Ю. Тютюнник), піклується про себе та робить вибір (Е. Гідденс, М. Фуко, М. Хайдеггер). Отже, практиками слід вважати способи особистісного конструювання та перетворення світу в умовах повсякденності.

Таким чином, говорячи про практики відтермінування, ми наголошуємо на їх можливостях охопити широкий спектр дій, пов'язаних із прийняттям рішень, униканням запланованого, обмеженості у часі, і, пов'язуючи їх з конструктивістською природою людини, підкреслюємо перспективи трактування не лише того, що вже відбулося, а й того, що тільки готується, передчувається, планується.

Конструювання особистістю власного майбутнього у контексті практик відтермінування є майже нерозробленою проблемою, однак її актуальність відкриває широкий простір досліджень для сучасної соціальної психології, що підкреслюється необхідністю розробки та впровадження теоретико-методологічного та емпіричного матеріалу для розуміння та оптимізації життя у сьогоденному трансформаційному середовищі.

Актуальність, соціальна значущість і недостатня розробленість окресленої проблеми зумовили необхідність ґрунтовного вивчення соціально-психологічних практик відтермінування в конструюванні особистістю власного майбутнього.

Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Інституту соціальної та політичної психології НАПН України (протокол № 2/12 від 31.01.2012 р.) та узгоджено бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 3 від 27.03.2012 р.).

Мета дослідження полягає у типологізації соціально-психологічних відтермінувально-футурологічних практик як джерела вибору оптимальних стратегій життєконструювання.

Завдання дослідження.

1. Визначити концептуальні засади дослідження практик відтермінування в конструюванні особистісного майбутнього з позицій соціально-конструктивістського підходу.

2. Розкрити методологічний профіль та розробити програму емпіричного дослідження конфігурації практик відтермінування в конструюванні особистістю власного майбутнього.

3. На основі якісного та кількісного аналізу емпіричних даних побудувати типологію відтермінувально-футурологічних практик.

Об'єкт дослідження – конструювання особистісного майбутнього.

Предмет дослідження – практики відтермінування як контекстуальна стратегія конструювання особистісного майбутнього.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань і досягнення мети дослідження було використано комплекс теоретичних і емпіричних методів. Теоретичні – теоретичний аналіз і синтез, систематизація й інтерпретація, порівняння й узагальнення – були застосовані при розгляді засад вивчення соціально-психологічних практик відтермінування в конструюванні особистістю власного майбутнього, а також при розробці методики визначення причин особистісної схильності до відтермінування завдань. Емпіричне дослідження здійснювалося за допомогою методу *проективного малюнку «Я – відповідальний і Я з тих, хто відкладає все на потім»* за принципом методики «Малюнок типового представника» О. Богданової – для вияву характеристик провідних станів та формулювання відповідних способів практикування відтермінування; *напівструктурованого інтерв'ю з елементами футурологічного наративу* – для перевірки наявності контекстуального зв'язку параметрів відтермінування та процесу конструювання майбутнього, а також вияву

варіантів футурологічних спрямованостей особистості; *тесту-опитувальника «Мотивація успіху та невдачі» А. Реана* – для пояснення полюсу мотивації у фінальному розкритті композиції типів відтермінувально-футурологічних практик; *«Шкали загальної прокрастинації» К. Лей в адаптації Т. Юдєєвої* – для кількісної оцінки рівня схильності досліджуваних до відтермінування власних завдань; *авторської методики «Причини особистісної схильності до відтермінування завдань»* – для з'ясування провідних причин практикування відкладання на потім та принципової різниці між ними; *«Семантичний диференціалу часу» Л. Вассермана* – для вияву аспектів активності, емоційності, величини, структури, відчутності усвідомлюваних та малоусвідомлюваних ставлень особистості до власних завдань на майбутнє; а також *методу мотиваційної індукції Ж. Нюттена «Незавершені речення»* – для аналізу часового індексу завдань, поставлених на майбутнє. Якісний аналіз результатів проєктивних малюнків, інтерв'ю та наративів проводився на основі тематичних критеріїв. Опрацювання кількісних даних здійснювалося з використанням методів первинної та вторинної статистичної обробки: визначення середніх, стандартизації, кореляційного, факторного аналізів, непараметричного порівняння показників за U-критерієм Манна-Уїтні.

Організація дослідження. В емпіричному дослідженні взяли участь 99 респондентів, з них 38 юнаків та 61 дівчина віком від 20 до 26 років – студенти останніх курсів (4-х-5-х) денної форми навчання. Досліджувані – мешканці міст Херсона і Дніпропетровська та відповідних областей.

Наукова новизна роботи полягає у тому, що:

- *вперше* запропоновано та розкрито концепт відтермінувально-футурологічних практик для окреслення конфігурації прокрастинаційної поведінки у вибудовуванні персонального майбутнього, а також *створено* відповідну типологію з описом-обґрунтуванням кожного типу: конструктивного, конвенційного, енергозберігального, спорадичного, шаблонного, трендового, комунікативного;

- *уточнено* визначення конструювання особистісного майбутнього як процесу породження, організації, інтерпретації та перетворення персональної футурологічної історії на основі постановки особистісно та соціально регламентованих життєвих завдань;

- *запропоновано* визначення відтермінування як практик відкладання, зволікання, уникання виконання пріоритетних завдань, що замінюються справами нижчого пріоритету;

- *систематизовано* напрями дослідження відтермінування як індивідуалізований (чинники, пов'язані з безпосередньо даними, відносно сталими внутрішніми проявами) та ситуативний (пояснення особливостями середовища або тимчасовими реакціями);

- *з'ясовано* провідні причини практикування відтермінування: знижений рівень зацікавленості, страх відповідальності, недооцінка готовності до виконання завдання, орієнтація на соціальну винагороду та педантичні схильності особистості.

Практичне значення отриманих результатів полягає в можливості їх застосування в роботі працівників соціально-психологічних служб (консультуванні, психокорекції, розробці тренінгів і семінарів), викладачів і фахівців, які постійно працюють з людьми, аби сформувавши адекватне ставлення молоді до власних шляхів життєконструювання, пов'язаних із використанням стратегій відтермінування у побудові майбутнього. Отримані результати також можуть бути використані при розробці навчальних курсів ВНЗ з соціальної психології, психології особистості, психологічного консультування, психології управління, психології мотивації та діяльності людини, психології кризових ситуацій, психології творчості та мистецтва. Використаний у роботі психодіагностичний інструментарій може становити методичну основу подальших досліджень відтермінувальних та відтермінувально-футурологічних практик та їхнього впливу на розвиток особистості й суспільства. Отримані результати можуть бути застосовані

також при розробці державних програм економічного та соціального розвитку.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконано здобувачем особисто, всі результати даної роботи, сформульовані в ній визначення та узагальнення обґрунтовано на основі персонального наукового пошуку автора. Для аргументації окремих положень роботи використовувалися праці інших вчених, на які зроблено відповідні посилання. У співавторстві опубліковано розділ міжнародної колективної монографії, обсяг авторської частини складає 0,8 д.а. (Сенс повсякденності у соціально-психологічних практиках відтермінування // Фундаментальные и прикладные психологические исследования в практиках ведущих научных школ: реалии и перспективы: [Международная коллективная монография]. / [Коллектив авторов]; под ред. акад. Л.Ф.Бурлачука, акад. Т.П.Висковатой, проф. В.М.Синельникова; отв. сост. В.Е.Лунев / Макеевка: МЭГИ-Institution Is Certified by International Educational Society, London, GB; Донецк: Світ Книги, 2012. – 764 с. – С. 470-486).

Апробація результатів. Основні теоретичні положення та результати емпіричного дослідження доповідалися й обговорювалися на VII Всеукраїнській науково-методичній конференції «Актуальні проблеми мистецької освіти в системі вищої школи» (Херсон, 2012), III Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми практичної психології» (Херсон, 2012), Третій Міжнародній науково-практичній конференції «Методологія та технології практичної психології в системі вищої освіти» (Київ, 2012), Другій міжнародній науково-практичній конференції «Професійно-мистецька школа у системі національної освіти України» (Запоріжжя, 2012), VII Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих учених і студентів «Зарубіжна та українська художня культура: питання теорії, історії, методики» (Херсон, 2013), Першій міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток особистості у рамках просторово-часової організації життєвого шляху» (Одеса, 2013),

Всеукраїнській (з міжнародною участю) науково-практичній конференції «Соціально-психологічні технології розвитку особистості» (Херсон, 2013), науково-практичній конференції «Социальное и психологическое здоровье: новые подходы к профилактике» (Одеса, 2013), XX міжнародному науково-практичному психотерапевтичному семінарі ім. О.О. Коробова «Ілюзіон» (Ялта, 2013), П'ятому всеукраїнському науковому семінарі «Методологічні проблеми психології особистості» (Івано-Франківськ, 2013), VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору» (Київ, 2013), на засіданнях лабораторії соціальної психології особистості Інституту соціальної та політичної психології НАПН України (2011–2014).

Публікації. Результати дослідження представлені у 11 публікаціях, у тому числі 6 статей – у фахових наукових виданнях, включених до переліку ДАК МОН України, і одна стаття – в іноземному періодичному виданні.

Структура дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (194 найменування, із них 52 – англійською мовою) та 4 додатків. Загальний обсяг дисертації становить 215 сторінок, основний зміст роботи викладено на 151 сторінці. Робота містить 31 таблицю і 22 рисунки, які займають 43 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ПРАКТИК ВІДТЕРМІНУВАННЯ В КОНСТРУЮВАННІ ОСОБИСТІСТЮ ВЛАСНОГО МАЙБУТНЬОГО

У розділі з огляду на соціально-психологічну проблематику розкрито сутність поняття конструювання особистісного майбутнього; представлено основні напрями досліджень процесу відтермінування в контексті вибудовування життєвої історії; запропоновано й обґрунтовано використання концепту відтермінувально-футурологічних практик як специфічного для позначення дій особистості у трансформаційній реальності.

1.1. Сутність конструювання особистісного майбутнього

Бажання людини мати знання про власне майбутнє та впливати на нього є невід'ємною частиною життя. Все, чим живе особистість і що нею зроблено, перетворено на досвід, має справжню цінність лише у зв'язку з майбутнім, із перспективою індивідуального розвитку та прогресу суспільного світу, із усвідомленням можливості робити прогнози. Тому думка про те, що плани на майбутнє змушують особистість рухатися вперед, зростати, будувати своє життя, поступово змінюючи його, на сьогоднішній день стає провідною.

Сучасні дослідження майбутнього є трансдисциплінарними. Соціальному прогнозуванню приділяється достатньо багато уваги, зокрема завдяки розвитку такого напрямку як футурологія. Футурологи намагаються передбачити майбутнє економіки, політики, культури шляхом застосування різноманітного інструментарію, притаманного і соціальній психології: екстраполяція, мозковий штурм, стратегічне планування, морфологічний аналіз тощо [58]. Однак дослідження саме особистісного майбутнього зосереджується на пошукові глибинних засад життя людини та її оточення.

Поняття «особистісне майбутнє» не є усталеним у науковому просторі, проте його контекст достатньо зрозумілий. Пропонуючи в даній роботі означений конструкт, ми вказуємо, що майбутнє як одна із часових іпостасей розглядатиметься з ракурсу його створення, відчуття, осмислення й застосування особистістю.

Як специфічний феномен, особистісне майбутнє не можна розглядати ізольовано від сутності особистості, від її структури, означення у межах певного теоретичного тлумачення, тому відшукаємо точки зору провідних теорій особистості щодо проблематики майбутнього.

Класичні положення психоаналізу звертаються до розуміння особистості як реактивного продукту архаїчних сил Ід та Супер-Его, тим самим визначаючи майбутнє як їхнє пасивне відображення [127]. Однак свідомість особистості вбачається в ідеалах Его, яке і проникає у майбутнє, стає виконавцем, планувальником, борцем [40, с. 74].

В індивідуальній психології А. Адлера поняття «фіктивний фіналізм» свідчить про те, що всі люди орієнтуються в житті завдяки засобам самостворених розумових конструкцій (або фікцій), які організують та систематизують реальність, детермінуючи поведінку на основі надій або образів майбутнього (фіктивних цілей), а не на основі досвіду минулого. Кінцева мета – фікція, ідеал, який існує в уяві. Її не можна реалізувати повною мірою, але саме через неї людина спрямована у майбутнє [133].

У персонології Г. Мюррея підкреслюється, що особистість – «сила індивіда, що організовує та скеровує. Її функції – інтегрувати конфлікти і спонукання, до яких схильна особистість, задовольняти потреби індивіда і будувати плани на майбутнє». За Г. Мюрреем, особливу роль у житті людини відіграють компоненти такого вищого психічного процесу, як впорядкування: серіальні програми – організовані проміжні субцілі, що ведуть до реалізації кінцевої мети, а також плани – проекти зниження напруги між конкуруючими потребами та цілями. Процес впорядкування з

цього ракурсу ототожнюється із вибудовуванням лінії поведінки, стратегії і тактики у життєтворенні особистості [133].

Потреба у самоактуалізації з гуманістичної теорії А. Маслоу – також яскравий приклад того, що кожна особистість намагається підтримувати свою ідентичність та власним чином реалізовувати свій шлях, не затримуючись у минулому, а вибудовуючи, створюючи власне майбутнє [50].

В екзистенційній психології підкреслюється роль темпоральності буття – перебування особистості одночасно в минулому, теперішньому та майбутньому, а також роль поняття становлення – актуалізації власних можливостей на основі спрямованості та неперервності. Однак вибір одного з варіантів становлення, згідно з екзистенціалістами, завжди означає відмову від іншого, і сама людина, будучи вільною, відповідальна за те, скільки можливостей вона реалізує [133].

У теорії поля К. Левіна одним із ключових є розгляд питання часового виміру (перспективи). Дослідник вважав, що психологічне майбутнє, як і минуле, є лише компонентом теперішнього – даного часу, який проживає особистість. У такому поєднанні особистісне майбутнє все ж може бути тривалим або коротким, визначеним або туманним, його структура – простою або складною, його межі – слабкими або жорсткими [61].

Г. Олпорт називав спрямованість у майбутнє частиною пропріуму – особливої сфери «Я» особистості. Психолог вважав, що сутність пропріативного прагнення полягає у постановці перспективних цілей, наполегливості у пошуку шляхів вирішення запланованих завдань, відчутті того, що життя має сенс. Велика кількість станів психіки, по суті, адекватно описується саме крізь перспективу майбутнього: поряд із спрямованістю можна згадати інтерес, тенденцію, диспозицію, очікування, планування, вирішення проблем, інтенцію. За Г. Олпортом, наміри, або інтенції, є основними формами, завдяки яким індивід спрямовує себе у майбутнє [88].

У теоріях стимулу та реакції крізь призму зниження напруги у навчінні актуальні мотиви підкріплюються минулими, попередніми. Однак дорослі

мотиви – не архаїчні, а безкінечно різноманітні, сучасні системи, які підтримують самі себе. Наявні рушійні сили особистості, її бажання знаходяться «тут і тепер» і простираються саме у майбутнє, а не у минуле. У цій особистісній теорії підкріплення працює перш за все на майбутнє: завдяки визнанню наслідків індивід пов'язує минуле з майбутнім і вирішує уникнути покарання або шукати винагороди у подібних обставинах, за умови, що це відповідає його інтересам та цінностям [153]. Так підкріплення розглядається як один з багатьох факторів, що враховуються при програмуванні майбутніх дій [133].

Теорія особистісних конструктів Дж. Келлі вказує на те, що всі люди мають на меті передбачити, змінити та зрозуміти події, тобто зменшити невизначеність, саме тому особистість зацікавлена у побудові планів, заснованих на очікуваних результатах: «Прогноз робиться не просто заради нього самого; він проводиться так, аби майбутню реальність можна було краще уявити. Саме майбутнє турбує людину, а не минуле. Вона завжди прагне до майбутнього через вікно теперішнього» [168, р. 49]. Дж. Келлі уподібнює людину до дослідника і вважає, що люди за допомогою унікальної індивідуальної системи особистісних конструктів керують власним майбутнім [134].

У феноменологічному напрямі, зокрема у теорії особистості К. Роджерса, наголошується на тому, що на діяльність людини суттєво впливає те, як вона прогнозує своє майбутнє, а усвідомлення минулого і теперішнього є шляхом до вибору власного майбутнього. За К. Роджерсом, людина сама вибудовує свою поведінку і тому у найвищій мірі є проактивною – рухається вперед, зростає [134].

Більш специфіковані теорії, що стосуються особистісного майбутнього, можна розглядати крізь призму психологічного часу. Науковці, які присвячували роботи цій проблематиці (Д. Елькін, П. Жане, Р. Кнапп, О. Полунін, П. Фресс, Б. Цуканов) [44; 94; 128; 135], вивчали психологічний час у когнітивному руслі – як феномен суб'єктивного сприймання часової

тривалості, вивчали психофізіологічні та процесуально-динамічні особливості часової організації психіки. Класичним розумінням психологічного майбутнього є поняття «випереджального відображення», на основі якого досліджувалися засади здатності людини до прогнозування й антиципації (П. Анохін, І. Батраченко, А. Брушлінський, Д. Канеман, Б. Ломов, О. Сергієнко, О. Сичов, Л. Регуш, А. Тверські) [5; 11; 19; 60; 61; 99; 112; 114].

Та вже пізніше до трактування часу додавалися концепти подієвості, біографічності, життєвого шляху особистості, в яких фігурувало поняття самоздійснення (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, Ш. Бюлер, Є. Головаха, О. Кронік, С. Рубінштейн, Г. Томе) [2; 4; 36; 100; 124]. Час життя наділявся темпоральною енергією та відповідним потенціалом [1], сенсопородженням [53] й мислився як опосередкований у якості й організованої системи, і гнучкої динамічної функції психіки [56].

Дещо ближчими до особистісної проблематики є поняття життєвої перспективи, часу розвитку, мотивації, горизонтів особистості як способів усвідомленого, структурованого освоєння особистістю свого майбутнього (П. Бергер, Дж. Бойд, Е. Гідденс, Е. Гуссерль, Ф. Зімбардо, К. Левін, Т. Лукман, Т. Коттл, Ж. Нюттен, Т. Парсонс, Ж. Піаже, Ю. Хабермас, А. Шюц) [13; 34; 35; 38; 47; 86; 90; 92; 131; 139].

Поняття життєвої перспективи, загалом, багато в чому відповідає категорії особистісного майбутнього: це образ бажаного, усвідомлюваного як можливого життя за умов досягнення певних цілей; цілісна картина майбутнього у складному суперечливому взаємозв'язку програмованих й очікуваних подій, з якими людина пов'язує соціальну цінність та індивідуальний сенс існування [35, с. 23].

Однак, життєва перспектива є такою картиною майбутнього, яка відтворює загальну спрямованість, враховуючи потенції розвитку; вона може бути не лише позитивною і не передбачає вольових зусиль. Ключове перемирення життєвої перспективи із особистісним майбутнім полягає у

з'ясуванні способів професійного, сімейного й вікового самовизначення в житті, що залежить від соціальної, соціально-психологічної, особистісної зрілості й активності людини [93].

Саме останні детермінанти формування життєвої перспективи сприяли розвитку таких понять, як життєві цілі, плани, стратегії, програми, домагання, завдання – акценти досягнення певної психологічної цілісності, усвідомлення особистістю відповідальності за побудову власного життя (К. Абульханова-Славська, О. Асмолов, Ф. Василук, М. Гінзбург, Є. Головаха, У. Джеймс, І. Кон, О. Лактіонов, Р. Мей, М. Пряжников, Л. Сохань, Т. Титаренко, Н. Чепелева). Поряд із такими когнітивними формами також існують емоційні, мало структуровані та ірраціональні, види самопрогнозування: очікування, мрії, надії, фантазії, бажання, передчуття, а також конативні форми: прагнення, потяги, імпульси, наміри [35, с. 23; 83, с. 96; 118, с. 70-71].

Власне, останні пізнавальні, афективні та поведінкові одиниці є найбільш близькими до нашого трактування особистісного майбутнього. Такі інтенційні диспозиції є унікальними для кожної людини і мають тенденцію приваблювати, спрямовувати, гальмувати менш значущі прояви відповідно до головних намірів, навіть незважаючи на великий обсяг непорядкованої, імпульсивної та конфліктної поведінки у кожному житті. Саме через те, що трансформаційні, опозиційні традиціям, несталі соціально-психологічні процеси не можна вважати сприятливими для побудови чіткого, структурованого майбутнього, актуальними є такі його означення, які безпосередньо залежать від сучасних, актуальних проявів особистості. І ця сьогоденна особистість схильна сама обирати свій шлях, відмежовуючись від настанов й канонів, вона вибудовує, створює, конструює власне майбутнє. З цього ракурсу теза про мабутнє як випереджальне відображення [5; 60] стає, по суті, оксюмороном і поступається розумінню майбутнього як авторського творіння, як проактивної історії.

На сьогодні дослідники все частіше надають перевагу постнекласичній парадигмі, яка отримала розвиток завдяки так званому «лінгвістичному повороту» у філософському, а й згодом у гуманітарному знанні в цілому. Ситуація, що склалася у першій третині – середині ХХ століття, позначила момент переходу від некласичної філософії, що розглядала свідомість у якості вихідного пункту пізнання, до філософії постнекласичної, яка виступила із критикою метафізики свідомості та звернулася до мови як альтернативи картезіанським канонам [110].

Така мовна революція, відображена у працях Л. Вітгенштейна, Е. Гуссерля, М Хайдеггера, охарактеризувалась відмовою від гносеологічної проблематики, критикою поняття суб'єкта, дослідженнями смислів та значень, заміною концепту істинності на концепт осмисленості, розглядом мови як вихідної основи мислення та діяльності, релятивізмом та історицизмом [126]. Ці положення стали притаманними новому, відмінному від позитивістських поглядів типу раціональності – конструктивізму, який створив власні онтологію, епістемологію, методологію та етику соціогуманітарних досліджень [171].

У людинознавстві дійсно дедалі частіше використовуються поняття «конструктивні процеси», «людина, яка конструює» (Г. Саймон, Г. Башляр, І. Бронський), «конструювання соціальної реальності» (А. Шюц, П. Бергер, Т. Лукман), «радикальний конструктивізм» (Е. фон Глазерсфельд, П. Вацлавик), «соціальний конструкціонізм» (К. Джерджен, Р. Харре, Дж. Шоттер) [83, с. 101].

У психологічній науці поняття *конструювання* набуває поширення завдяки конструктивістській методології, яка описує характерні для сучасності динамічні системи, що перебувають у стані стійкої нерівноваги, безперервного вибору себе [55].

Ідеї конструювання, однак, не є новими. У психології вони беруть початок від концепції когнітивного розвитку Ж. Піаже, культурно-історичної теорії Л. Виготського й культурної психології Дж. Брунера. Поняття ж

конструкту (що вже зустрічався у концепції Дж. Келлі), від якого походить конструктивізм, трактується як спосіб тлумачення світу, своєрідний класифікаційно-оцінковий шаблон, котрий людина створює для передбачення подій і через який сприймає світ [125, с. 37].

Окремі праці радянських учених також містили подібні конструктивістським ідеї (Г. Андрєєва, О. Асмолов, В. Зінченко, В. Знаков, О. Леонтєв, С.Рубінштейн, С. Смирнов). Так, С. Рубінштейн, окреслюючи розуміння функцій психіки через категорії суб'єкта і людського буття, пропонував «визначати психіку не тільки як відображення реальності, але наголошував і на породжувальній функції, підкреслював властиву психіці здатність протидіяти здійснюваним на неї впливам, а також вступати з ними в активну взаємодію» [42, с. 181; 125, с. 41].

Як окремий соціально-психологічний напрям конструктивізм почав затверджуватися у зв'язку із комунікативно-діалогічним поворотом у гуманітарному знанні, який на інструментальному рівні постав як поворот дискурсивний (нарративний) [137]. Він дозволив, як зазначає Н. Чепелева, розширити предмет дослідження особистості у гуманітарних та соціальних науках, оскільки оповідальний текст (нарратив) «організує, структурує та артикулює життєвий досвід людини» [70, с. 292].

Соціальний конструкціонізм, що отримав свій розвиток саме в умовах нарративного повороту, спрямований на рефлексію культурного контексту, породження концепцій, конструктів та знання в цілому. Як одну з ключових особливостей цього напрямку можна виділити розуміння конститутивного (для людських «я» і культури) фактору взаємозв'язку мови, комунікації та соціальних практик [10].

На думку М. Можейко, вступаючи у процесуальну реальність поставання, особистість виробляє якісно нові способи взаємодії з оточенням, нові форми структурування власного життєвого шляху, що змінює її підходи до самоконструювання [78]. І ці підходи узвичаюються, стають непомітними, буденними, публічними, не вичерпуються наявністю елементів знань,

уявлень, але і сповнюють типовими для культури (до якої належить особистість) цінностями, виробленими індивідуально і колективно [121, с. 77]. Спільноти із своїми цінностями, настановами, звичаями, законами та всім іншим, що створює наші соціальні реальності, конструюють лінзи, крізь які їх члени інтерпретують світ [129].

У соціально-конструкціоністському світогляді не існує абсолютних істин, а реальності конструюються суспільством за допомогою мови, організуються та підтримуються через наратив [129, с. 45]. Переживання та поведінка людини в конкретній ситуації змінюються в залежності від її психічної переробки, інтерпретації. Когнітивні прояви (сприймання, уявлення, схеми, переконання, очікування, прототипи, сценарії, плани, що вже згадувалися нами як представництво особистісного майбутнього), – не просто індиферентні відтворення об'єктів і ситуацій, а результат особливої активності особистості, яка творить [6, с. 7].

Як зазначають Дж. Фрідман та Дж. Комбс, емпіричні істини повсякденного життя конституюються шляхом складання історій, якими живе людина [6, с. 63]. Особистість конструє свій життєвий світ та власну історію через оповідання, наративи, до яких включені й історії інших людей. Наратив є засобом не лише рефлексування чи переструктурування, але й створення, породження буденного досвіду людини в діалозі з оточенням [121, с. 56].

Власне, наративна психологія (Д. Брунер, Г. Германс, Д. Макадамс, Т. Сарбін та ін.) [18; 71; 102; 160] є галуззю досліджень, об'єднаних у своїй основі базовою метафорою «контекстуалізм». Ідентичність і «Я» у наративному підході є продуктом спів-конструювання у товаристві, спільноті (community). Дискурси соціальної практики, виражені у мові, відтворюються у конкретних історіях людської ідентичності: життєвих історіях (life-stories) або я-наративах (self-narratives). В емпіричній дослідницькій діяльності це робить актуальним звернення до біографічного і квазібіографічного матеріалу, до різного роду мовної продукції або будь-яких проявів людини,

що можна розглядати як певний текст [10]. Здатність людини до самоконституювання шляхом спонтанного життєпису визначається актуальною потребою особистості не лише у самопрезентації, але й у самоосмисленні, рефлексуванні з приводу свого життя як такого, і можливістю цю потребу реалізувати у конкретних життєвих обставинах [121, с. 83]. З огляду на це, саме наратив постає як узагальнення й прогресивна форма щодо когнітивних, емоційних та конативних проявів майбутнього особистості.

Як повноправний автор власного життя людина постійно перебуває в діалозі зі світом: вся система, до якої включена особистість, є значущою для її самоконструювання. Отже, людина «здатна не тільки описувати своє життя, але і, створюючи системи понять, моделей, категорій, які опосередковують сприйняття та усвідомлення світу, інших людей, самої себе, за принципом кільцевої каузальності, конструює і саму цю соціальну дійсність та власний духовний світ» [91].

Змінювані, відкриті, наративні практики конструювання майбутнього, у свою чергу, в міру їхнього переосмислення, що запускається відразу після виникнення перших задумів, починають змінювати їхніх виконавців. Готовність людини постійно переосмислювати власні життєві завдання, коригувати, переформулювати їх, осюжетнюючи власний досвід, сприяє динаміці її життєконструювання [141].

Нонфінальні історії про завтрашнє життя, що постійно змінюються відповідно до того, як переживаються та інтерпретуються сьогоднішні події, власне, і конструюють особистісне майбутнє, будують життєвий контекст, насичують існування сенсом, підштовхують до відповідальних дій, виборів, рішень. Отже, чинним матеріалом для конструювання особистісного майбутнього, його основою й актуальним змістом стають *футурологічні автонаративи*.

У вітчизняний психологічний тезаурус поняття футурологічного наративу – оповіді про індивідуальне майбутнє – було введено Т. Титаренко.

Наратив, вважає дослідниця, є способом організації життєвих епізодів, дій і вчинків, засобом органічного поєднання непримітних фактів буденного життя і фантазійних утворень [115, с. 3]. Завдання, які людина ставить перед собою на перспективу, і є футурологічними наративами, що наближають індивідуальне майбутнє, приборкують його, формуючи водночас і актуальне поле сьогодення [115, с. 5].

Футурологічний автонаратив є, по-перше, відображенням особистісних цінностей та смислів (уявлення саме тих, а не інших подій майбутнього), по-друге, в ньому розкриваються способи інтерпретації світу та рівні розуміння особистістю реальності майбутнього і себе в ній, по-третє, такий наратив є способом впорядкування та оволодіння невизначеністю майбутнього [32].

У футурологічному наративі обов'язково наявний діалог з оточенням, суспільством, із світом у цілому, і здійснюється він як адресованість розповіді свого життя значущому Іншому [137]. Тому для формулювання власної позиції, доведення думки до слухача, оповідач по-різному використовує певні риторичні засоби та лінгвістичні стратегії, і, здавалося б, одна й та сама історія живе і звучить по-різному, відповідно до певного соціального або приватного контексту. Розвинена уява, володіння мовою та наявність різних реципієнтів, до яких в оповідача формується довіра, дають змогу постійно змінювати наративні способи представлення майбутнього, здійснюючи таким чином репетиції реальності, що прийде на зміну теперішньому [115].

М. Уайт вважає, що люди інтерналізують домінантні наративи своєї культури і вірять у те, що вони містять істину про їхню ідентичність [192]. Дійсно, у наратив включаються прогнозовані впливи далекого і близького оточення, соціокультурний та інтерперсональний контекст. Так, серед класичних сюжетів особистісних історій про майбутнє, зазначає Т. Титаренко, можуть бути альтруїстичний (життя для інших, допомога, самопожертва), конкурентний (самоствердження, перемога, влада), еротичний (близькість, зачарованість, закоханість, злиття), креативний

(творіння, пошук, ризик, новизна), екологічний (збереження навколишнього середовища, вічні цінності, людська самобутність) мотиви [115, с. 5]. При цьому особистість може доповнювати кожен сюжет особливими, індивідуальними нарисами, наповнювати їх значущим для себе змістом.

Оскільки наратив передбачає нескінченну кількість можливих способів представлення подій і розповіді про них [9, с. 35], існує і багато форм, емоційних та раціональних складових конструювання особистістю власного майбутнього. Входячи до процесу творення наративу, неусвідомлені бажання, мрії, фантазії, надії, очікування, передчуття та конкретизовані життєві цілі, плани, програми, домагання, завдання постають як можливі елементи футурологічної життєвої історії [14; 118, с. 70-71].

Однак саме життєві завдання, виокремлені як специфічний футурологічний наратив, можна вважати такими індивідуальними практиками моделювання майбутнього, які важко віднести до емоційної або раціональної групи, адже вони синтезують часову і смислову перспективу особистості. Постановка завдань, за Т. Титаренко, «передбачає досягнення певної якості життя, відповідної розгорнутості потенціалу, а не лише якогось окремого, нехай і дуже важливого результату» [118, с. 79].

Життєві завдання «надають численним особистісним інтенціям певної спрямованості, масштабності, фазності» [113, с. 9], тому відповідно до вдалого вибору в цілому спектрі можливих варіантів майбутнього завдання можуть бути адекватними, змістовними, результативними, відкритими, енергетичними, креативними тощо. Ці характеристики завдань і означають особистісне майбутнє, характеризують його наповненість, зміст, контекст.

Звичайно, завдання на майбутнє не завжди є конструктивними, проте у них актуалізується саме бажана позиція особистості в її життєвому світі [113, с. 80], що знову підкреслює ексклюзивність способів завданневої побудови майбутнього, хоча у них щораз враховуються не тільки персональна вмотивованість, але і впливи, очікування близького оточення, і навіть

соціокультурний контекст життя особистості, перспективи розвитку світової спільноти.

Фабульно-сюжетно-жанровий вимір постановки життєвих завдань, їхня мотиваційно-сміслова природа надають певної динаміки плину часу життя, активізують життєздійснення, і тому реалізують безпосередній процес конструювання особистісного майбутнього [117].

Як бачимо, конструктивістський, наративний, завданнєвий підхід до розуміння особистісного майбутнього звільняє його від примусової зовнішньої причинності, що дає змогу особистості використовувати варіації інтерпретацій і набувати свободи самовиявів. Перетворюючись на оповідь, індивідуальне майбутнє стає соціально значущим, відтворює в собі творчий потенціал того поля спілкування, до якого особистість належить і з яким перебуває у діалогічній взаємодії [113].

Отже, *конструювання особистістю власного майбутнього* визначається нами як процес породження, організації, інтерпретації та перетворення індивідуальної футурологічної історії на основі постановки особистісно та соціально регламентованих життєвих завдань.

У цьому визначенні підкреслюються усі значущі компоненти поняття: *процес* вказує на його рухомість, гнучкість, змінюваність, періодичність, послідовність; *породження* асоціюється із витоками, функціями створення, належністю, авторством; *організація* описує керованість, відносну структурованість, ресурсність; *інтерпретація* включає сенс, означування, пояснення, відношення, реакції; *перетворення* означає можливість змін будь-якого характеру; *індивідуальна футурологічна історія* є персоніфікованим, привласненим сюжетним наративом про майбутнє життя конкретної особистості; *регламентованість життєвих завдань особистісно та соціально* вказує на важливість соціокультурного контексту, діалогічність, взаємодію, взаємопроникнення дискурсів суспільства та особистості.

Загалом, у понятті конструювання особистісного майбутнього підкреслюється соціально-психологічна сутність, адже у ньому акумульовано

потреби сучасної особистості й суспільства в цілому: пошукову діяльність, постійну перевірку цінностей, безперервне поставання ідентичності, багатоваріантність шляхів самореалізації, відповідальність за власне життя та водночас свободу вибору. Конструюючи своє майбутнє за допомогою біографічних практик (не нав'язаних, не групових, не класових, не соціальних рішень), людина конституює себе, організовує своє сьогодення, отримує відчуття хоча б часткової впорядкованості, «приборканості» життя, що забезпечує довіру до світу.

Введення у соціально-психологічний тезаурус поняття конструювання особистісного майбутнього, на нашу думку, розширює межі розуміння світопороджувальної та світоперетворювальної природи людини, не позбавляючи її контексту соціокультурної обумовленості, смислової ситуативності та часово-просторової залежності.

1.2. Напрями дослідження відтермінування завдань (прокрастинації)

Обґрунтоване у попередньому параграфі поняття конструювання особистісного майбутнього, як зазначалося, розглядається в умовах трансформаційності, нестабільності, випадковості сучасної реальності. Ці ж умови є пусковими і для розгортання специфічної соціально-психологічної проблеми, безпосередньо пов'язаної зі створенням обріїв майбутнього, із здатністю особистості цілеспрямовано йти власним шляхом, мотивувати діяльність, вирішувати життєві завдання. Цією проблемою є відтермінування.

Вдала організація особистого часу, впорядкування власного життя, врешті і вибудовування майбутнього на базі усталених норм та перевічених стратегій здавна вважалися пріоритетними напрямками діяльності [106]. Але в сьогоdnішньому суспільстві з його стресогенністю та швидкими темпами проблема уникання, відкладання виконання завдань постає все більш гостро,

оскільки таке уникання часто негативно впливає на досягнення особистістю своїх цілей, заважаючи продуктивній діяльності у різноманітних сферах життя. Однак практикуючи відтермінування (поняття, сконструйоване на позначення дій, пов'язаних із відкладанням справ на потім, зволіканням із виконанням завдань), особистість обходиться з часом свого буденного життя у відповідності з особливостями власного поставання, в якому присутні як дисфункційні, так і конструктивні компоненти.

Проблема відтермінування існувала практично від початку людської історії [154], і тепер все частіше стає предметом інтересу для багатьох галузей діяльності: від виконання побутових обов'язків до реалізації глобальних рішень. І наразі існує велика кількість розбіжностей у трактуванні поняття відтермінування та визначенні його природи.

У західних науково-психологічних колах з 1970-х років почалися активні дослідження прокрастинації – поведінки, пов'язаної із заміною пріоритетних і важливих завдань на дії з нижчим пріоритетом чи взагалі даремні, або зі справами, які приносять задоволення, але виконуються на шкоду необхідним завданням. Власне, англійське слово «procrastination» походить від латинського аналогу «procrastinus»: pro – замість, попереду і crastinus – завтрашній [172].

Н. Мілгрем, у своїй роботі «Прокрастинація: недуг сучасності» вперше здійснивши історичний аналіз поняття, зазначив, що прокрастинація була властивою технічно розвинутих соціумам, а у нерозвинутих аграрних спільнот із нею не виникало труднощів [176].

П. Стіл вказує, що найбільш ранні згадки щодо прокрастинації належать Гесіоду (прибл. 800 р. до н.е.), який закликав ніколи не відкладати роботу на завтра, оскільки лише старанність забезпечує успіх, але якщо людина відкладає свої справи, то її наділом стає вбогість. Подібні згадки є і в «Бхагавад-гіті» (прибл. V ст. до н.е.) – класичному тексті індуїзму, – де верховний бог Крішна порівнює лінощі, прокрастинацію, злобу із неможливістю навіть смертного переродження – і без того справжнього

покарання душі. Пізніше афінський генерал й історик Фулідід писав, що прокрастинація – одна з найбільш шкідливих людських якостей, а корисною може бути лише у разі очікування початку війни. У 40 році до н.е. римський консул Марк Туллій Цицерон вказував на прояви прокрастинації у вищих колах влади. С. Джонсон у 1751 році назвав прокрастинацію однією з основних слабкостей, які міцно вкорінилися у самій природі людини, а його сучаснику, Ф. Стенхоупу, належить афоризм: «Ніколи не відкладай на завтра те, що можна зробити сьогодні» [187].

У свою чергу, керівник сучасного канадського наукового товариства «Procrastination Reseach Group», професор Карлетонського університету Т. Пичил, на сайті спільноти демонструє копію обкладинки проповіді преподобного Уолкера, датовану XVII сторіччям, та розкриває її зміст: прокрастинація є гріхом, а схильність до неї залежить від волі особистості [181].

Разом із цим, не менш помітний дослідник у цій галузі Дж. Феррарі та його колеги зазначають, що негативний погляд на прокрастинацію виник після індустріальної революції 1750 року, а до цього феномен розглядався нейтрально, як розумний порядок дії або бездіяльності. Так, у стародавніх єгиптян існувало 2 дієслова, що позначали за смислом прокрастинацію: одне відображувало її позитивний бік (уникнення безрозсудної метушні), інше мало негативний відтінок (лінощі у виконанні необхідних справ). У Стародавньому Римі, зазначають дослідники, коли мова йшла про відтермінування, це вважалося корисним і навіть розумним. Таким чином, Дж. Феррарі дійшов висновку, що у стародавніх культурах, коли йшлося про складні рішення, практика зволікання заохочувалась, а тенденції до імпульсивності та дій без належної завбачливості не схвалювалися [154].

Один із найпопулярніших сучасних американських дослідників у сфері психології мотивації П. Стіл у своїй монографії «Формула прокрастинації» ставить акцент на тому, що схильність до відтермінування є природною характеристикою людини, а динамічні суспільно-економічні процеси лише

сприяють її активізації. Так, порівнюючи дослідження, проведені у 1978 та 2002 роках, можна помітити тенденцію до зростання кількості осіб, які хоча б іноді відтермінують справи (відповідно до років: 15% і 60%), та осіб, що зволікають із виконанням завдань дуже часто (відповідно до років: 1% і 6%) [187].

Часто відтермінування ототожнюють з поняттям лінощів – небажанням виконувати діяльність, що потребує вольових зусиль [77], однак його природа більш багатогранна. Загалом, можна умовно виокремити два основні напрями у трактуванні прокрастинації, відповідно до яких за практиками зволікання із виконанням завдань, відкладання справ на потім стоять певні рушійні умови.

Перший напрям ми орієнтовно назвали *індивідуалізованим*, оскільки до нього включаються відтермінування, викликане фізіологічними, психопатологічними причинами, чутливістю до стресів, формально-динамічними та характерологічними особливостями, тривожністю, перфекціонізмом, схильністю до маніпуляцій, соціокультурною належністю.

Оскільки згадки про феномен прокрастинації є досить давніми, очевидно, вважає П. Стіл, що її корені криються у людській природі, в особливостях її організмичної організації [187]. Згідно із сучасними дослідженнями у сфері фізіології та нейробіології, причини прокрастинації мають відбиток у фундаментальній структурі головного мозку: пошкодження або низька активність у префронтальній корі відповідає зниженню індивідуальної здатності до фільтрації відволікаючих стимулів, внаслідок чого може пригнічуватися організованість, знижуватися увага та підвищуватися рівень прокрастинації [152; 189].

Трактуючи прокрастинацію як *особистісне порушення*, дослідники спираються на три її основні критерії: контрпродуктивність, марнотратство, постійне відкладання, вказуючи на хронічність та зумовленість прихованим психологічним чи фізіологічним недугом [28, с. 91]. Власне, серед психопатологічних причин прокрастинації можуть бути такі вольові розлади,

як абулія (синдром порушення вольових імпульсів, відсутність бажання та спрямованості до будь-якої діяльності) й апраксія (органічне порушення здатності виконувати складні цілеспрямовані рухи – різні практичні побутові та професійні навички, відпрацьовані у процесі життя, незважаючи на повну збереженість м'язових відчуттів та механізмів координації).

З іншого погляду, вважається, що у найбільшій мірі до прокрастинації схильні люди, чутливі до стресових впливів. Дж. Бурка та Л. Юен зазначають, що *стрес закінчення терміну виконання завдання* передбачає паніку, страх, переживання небезпеки та ризику, і мобілізує тіло до найвищого рівня фізіологічної активності, коли людина демонструє високу швидкість реакції, спрямованість на досягнення максимального результату в найкоротший термін [145]. Тиск обставин, настання «дедлайну» є вагомим джерелом екстремальних умов для натхнення, кращого виконання завдань, як вважають прокрастинатори. Хвилювання дійсно спричиняє викид адреналіну в тіло, що дає природний стимул діяти продуктивніше [149]. Та іноді така поведінка призводить до серйозних порушень: повторювані стресові ситуації виснажують та ослаблюють тіло. Коли час минає, а прокрастинатор ще не почав працювати над запланованим, йому стає все гірше: завдання не дає спокою, здаючись все важчим та менш здійсненним. Чим довше він відкладає, чим сильніше засмучується, тривожиться або гнівається, тим більшою стає вірогідність хронічного стресу. А коли людина втомлена, дезорієнтована, відчуває стрес та дискомфорт, рівень прокрастинації має тенденцію підвищуватися [191].

З огляду на *формально-динамічні властивості* індивідуальності, прокрастинаційні схильності можна ототожнити з поняттям аергічності – показника нерішучості, необов'язковості суб'єкта, відмови від реалізації складних та відповідальних завдань, низької стійкості перед перешкодами [43; 60].

Характерологічні детермінанти відтермінування можуть бути пов'язані з домінуючою акцентуацією. Так, занадто пунктуальний, педантичний

характер – ананкаст – вирізняється недостатньою здатністю до витіснення. Ананкасти не можуть прийняти рішення навіть тоді, коли для цього існують усі передумови. Вони намагаються, перед тим, як почати діяти, зважити все до останньої дрібниці та не можуть виключити із свідомості бодай однієї найменшої можливості, здатної привести до більш вдалих, прагматичних рішень. Ананкасти не здатні до стратегічних узагальнень своєї діяльності, тому відчувають труднощі перед спробами виконати завдання [23].

З іншого боку, дехто практикує відтермінування через власну неорганізованість, брак самоконтролю – нестійкий характер. Якщо людина не з'ясувала, для чого вона робить певні справи, або яке відношення вони мають до неї, вона не буде вважати їх пріоритетними, а тому постійно відкладатиме. Багато досліджень засвідчують, що прокрастинатори переоцінюють кількість наявного часу і недооцінюють кількість часу, яку насправді забере виконання завдання. Тому плани та графіки, які вони складають, часто є нереалістичними та непродуктивними для того, аби виконати необхідну роботу.

Дослідження, проведене Дж. Феррарі та М. Спектер [186], показало високу *негативну кореляцію прокрастинації з орієнтацією на майбутнє* і позитивну кореляцію з орієнтацією на минуле, що свідчить про нестачу уваги прокрастинаторів до планування. Згідно з іншим дослідженням, прокрастинатори у меншій мірі схильні оцінювати теперішнє з гедоністичних позицій, а замість цього демонструють високий рівень фаталізму та негативну оцінку минулого [150; 164].

Відкладання може базуватися і на інших якостях характеру, будучи формою протистояння введеним графікам, стандартам та очікуванням. Для тих, кому характерні персонологічні риси бунтарства, ворожості та негативізму, розклади та графіки сприймаються як відразливі, тим паче, якщо вони складені неприємною суб'єктові людиною, або є необхідність працювати з тим, хто не подобається [154].

Виявлення ролі індивідуально-особистісних розбіжностей у виникненні прокрастинації у більшості західних досліджень відбувається із посиланнями на п'ятифакторну модель особистості – Big Five, запропоновану П. Коста, Р. Мак-Крей, Л. Голдберг та ін. в 1961 році за результатами кластерного та факторного аналізу [165], хоча за сучасними даними кроскультурну стійкість зберігають лише три фактори: екстраверсія, доброзичливість та сумлінність [139]. Поряд із цими трьома характеристиками американські психологи у своїх дослідженнях розглядають також рівень нейротизму та відкритості досвіду. У відповідності з подібними дослідженнями, було виявлено, що трактування прокрастинації пов'язане із нестачею сумлінності: недисциплінованістю, лінощами, розсіяністю, некомпетентністю, непорядкованістю, необов'язковістю, поміркованістю, неквапливістю, відсутністю домагань; а також такими характеристиками нейротизму, як непевненість або імпульсивність [170; 183].

Імпульсивність характеру супроводжується миттєвими бажаннями та недалекоглядністю щодо майбутнього, підвищуючи схильність до прокрастинації. Фокусуючись на отриманні негайної винагороди за власну активність, імпульсивні люди ризикують не виконати поставлену перед ними попередню задачу, амбівалентно переключившись на другорядну [143].

Прокрастинацію також пов'язують з низькою самооцінкою, зниженням самоефективності, енергійності, самозвинуваченнями або ж підвищеною самовпевненістю, самоперешкоджанням та депресивністю [154, р. 137].

Велика кількість дослідників стверджує, що за прокрастинацією стоїть високий рівень особистісної тривожності, тобто за своєю суттю – це поведінка несвідомого уникання як психологічного захисту. Як механізм подолання тривоги, прокрастинація ототожнюється з незрілим, уникаючим стилем копіngu [25].

Часто прокрастинація пояснюється і перфекціонізмом. Родинні настанови можуть бути настільки високими, що життя відповідно до них не видається можливим. Прокрастинація починає діяти, аби протистояти

очікуванням і стандартам близького оточення та захистити особистість від справжньої невдачі. Для перфекціонізму як одного з варіантів ірраціональних ідей характерною є постановка занадто складного завдання у поєднанні з необ'єктивною оцінкою власних можливостей, що робить досягнення мети від самого початку приреченим. У гонитві за ідеальним результатом прокрастинатор-перфекціоніст може знехтувати встановленими часовими межами, без упину щось виправляючи та удосконалюючи [145]. Тому жодна кількість зусиль та часу задля завершення справи не буде достатньою [194].

Цікавим фактом є те, що люди, які не розглядають власний перфекціонізм як серйозну проблему, менше схильні до прокрастинації, ніж неперфекціоністи, у той час як суб'єкти, для яких їхній перфекціонізм є джерелом стресу, демонструють досить високий рівень прокрастинації [164; 185].

Зволікаючи із виконанням завдань, людина, висловлюючись термінологією А. Адлера, також може задовольняти своє прагнення до вищості [3]. Відкладаючи справи на потім, таким чином, людина *маніпулює іншими*, змушує оточуючих коригувати їхні плани. Потреба задовольняється свідомо, чим дозволяє відчувати власну могутність, а на несвідомому рівні нейтралізується страх втрати контролю над ситуацією. Прокрастинація в даному разі спрямована на уникнення прямого конфлікту між особистістю та її оточенням.

Поряд із цим прокрастинація може слугувати приводом для задоволення потреби з «піраміди» А. Маслоу [50] під загальною назвою соціальної – необхідності спілкування, прихильності, уваги до себе, спільної діяльності. Зовнішньо продемонстрована нездатність самостійного виконання завдань привертає увагу інших, що забезпечує суб'єкту комфорт і позбавляє від необхідності самостійно шукати нові шляхи самореалізації.

Соціокультурна обумовленість прокрастинації розглядається в першу чергу з позицій орієнтації особистості у часі та перспективі. Представники різних культур по-різному сприймають ритм життя. «Правильний» час,

своєчасність встановлюється з урахуванням культурного контексту. Виділяють моно- та поліхронічні нації. В культурній традиції перших підкреслюється цінність часових меж, встановлених термінів та графіків, обов'язковість щодо до виконання завдань. У поліхронічних культурах, навпаки, більшу значущість мають міжособистісні відносини, а визначені терміни є вторинними, зазнають коригуванню, одночасно виконуються різні види робіт. Відповідно до цього, належність до поліхронічної культури сприяє практикуванню прокрастинації [159; 152].

Соціокультурно обумовленою для відтермінування може бути і властивість уникання невизначеності. Представники культур з високим рівнем уникання невизначеності орієнтуються на чіткі правила або інструкції, мають потребу у формалізованих вказівках та нормах поведінки, вирізняються високим рівнем тривожності, одержимістю роботою або «авральністю». Тиск вибору найкращого варіанту у своїй діяльності у представників таких культур може викликати відсутність будь-якого вибору взагалі, що можна дорівняти до крайнього вияву прокрастинації [179].

Культури, орієнтовані на індивідуалізм або колективізм, розрізняються силою зв'язку між окремим індивідом та суспільством у цілому, що також може впливати на прокрастинаційні схильності. Люди в індивідуалістичних спільнотах зазвичай мотивуються особистими інтересами, орієнтуються на себе, самостійно приймають рішення та відповідають за наслідки. У колективістських культурах зв'язки між індивідами значно міцніші: люди проявляють тенденцію включати оточуючих у процес прийняття рішень, розділяючи відповідальність і дозволяючи пролонгувати, відтермінувати виконання необхідних дій [152, 145].

Другий напрям у визначенні причин відтермінування нами означено як *ситуативний*. До нього віднесено фактори емоційних реакцій, локусу мотивації, міри привабливості завдань та сфери їхньої постановки.

Прокрастинація багато в чому є *емоційною реакцією* на заплановані чи необхідні справи. В залежності від характеру цих емоцій, вона поділяється на

два фундаментальні типи: *вільна*, коли людина витрачає час на інші, більш приємні чи менш пріоритетні заняття або розваги, та *напружена*, пов'язана із загальним перевантаженням, втратою відчуття часу, незадоволеністю власними досягненнями, невизначеними життєвими цілями, нерішучістю та невпевненістю у собі [28, с. 92]. Вільні, так звані «активні» прокрастинатори іноді практикують відтермінування свідомо, воліючи працювати в умовах дефіциту часу. Було виявлено ряд подібних характеристик у активних прокрастинаторів та непрокрастинаторів: більш цілеспрямоване використання часу, більш висока впевненість у власній ефективності, менша схильність до негативних переживань. Зволікання для активних прокрастинаторів необхідно для досягнення максимального рівня концентрації уваги та сил в умовах дефіциту часу [163].

Пояснення прокрастинації *страхом* невдачі або успіху безпосередньо передбачає ситуацію оцінювання. Події з неминучою оцінкою діяльності зазвичай призводять до підвищення переживання реальної або уявної небезпеки. Особистість, маючи думки про те, що вона не впорається із завданням, боїться розчарувати себе або інших. Рефлексія та зворотній зв'язок у даному разі негативно впливають на рівень самооцінки, необхідний особистості для звичного функціонування.

Страх успіху може супроводжуватися небажанням людини стати центром загальної уваги, учасником конкурентної боротьби, викликати у когось заздрість чи роздратування, зайняти нетипову для своєї соціальної групи позицію. Успішність у даній ситуації супроводжується переживанням того, що наступного разу від людини очікуватимуть більшого, або що успіх приверне увагу тоді, коли вона віддаватиме перевагу перебуванню у затінку.

Страх невдачі може свідчити про реальну або уявну нестачу здібностей. Згідно з Н. Якуб [194], людина, яка переживає страх невдачі, буде проводити більше часу, тривожачись щодо майбутніх завдань, тестів або проектів, замість їх безпосереднього виконання або будь-якої іншої заміни діяльності. Недооцінка власних можливостей викликає почуття

неспроможності та безпорадності. При дефіциті вмінь для виконання конкретних завдань, природним буде їх уникання. Прокрастинація, таким чином, несвідомо здається кращою, ніж виявлення необхідності вдосконалювати свої навички.

Обставини або період, коли особистість просто не має бажання виконувати завдання, можуть викликати опір та непокору щодо виконання певних планів. Це пов'язано із незгодою із ними або сприйняттям як неважливих, тобто нестачею замотивованості в активності.

Аналіз зовнішньої та внутрішньої мотивації особистості у дослідженні С. Браунлоу та Р. Різінгера [144] показав залежність між поєднанням нестачі зовнішньої мотивації, зовнішнього локусу контролю, зовнішнього атрибутивного стилю та прокрастинацією, тобто відтерміновувачі здебільшого орієнтуються на реалізацію власних внутрішніх потреб на противагу соціальному становленню.

А мотиваційна теорія оцінки очікувань П. Стіла передбачає, що людина в ситуації багатоваріантності обирає цілі та завдання, які приносять задоволення і які легше виконати. Відповідно, непривабливі завдання, імовірно, часто відкладатимуться особистістю. До того ж винагорода є важливою не тільки у якості її цінності, але й завдяки швидкості її досягнення. Іншими словами, людина обирає те, що має не тільки непогані шанси на успіх, але й швидкі приємні наслідки, і відкладає те, що потребує значних та/або тривалих зусиль задля досягнення мети [187].

Предметом наукових дискусій у психології мотивації [155; 184] є найпопулярніша тристороння модель прокрастинації, вперше запропонована Дж. Феррарі у 1992 році:

- avoidant – викликана намаганням уникнути непривабливих справ;
- arousal – її метою є отримання гострих відчуттів в умовах дефіциту часу;
- decisional – виникає у процесі прийняття рішень [156].

Однак емпірично існування такої прокрастинаційної трихотомії не було підтверджено, особливо, стосовно унікаючого та дефіцитарного типів. Єдиним фактором, який може пояснити усі класифікації прокрастинації, на думку П. Стіла, є домінуюче трактування прокрастинації як дисфункційного відкладання справ на потім [188].

Непривабливість завдання як ситуативний фактор прокрастинації, підкреслений у дослідженнях Н. Мілгрема та його колег [174], визначає такі характеристики запланованого, як монотонність, складність, новизна, нудність, безглуздість або навпаки надмірна важливість. Більшість прокрастинаторів вважає, що з ними щось не так, якщо вони не мають мотивації, спрямованої на виконання завдання. Звичка «нічого не робити», доки не прийде натхнення або з'явиться відповідна мотивація підтверджується тезою про те, що «тіло у спокої має тенденцію залишатися у спокої, а тіло в русі – рухатися». Насправді ж, досить невелика кількість людей відчувають замотивованість та енергійність щодо перспективи виконання повсякденних обов'язків або інших рутинних справ. Більшістю ці завдання наділяються статусом непривабливих та абсолютно не захоплюючих. Найбільший досвід прокрастинації пов'язаний із повторюваними завданнями, запитам та потребами, адже коли людині набридають її справи, вона часто відкладає їх повторення [162].

Відповідно до *сфери постановки завдань* можна виділити 5 основних видів прокрастинації:

- повсякденна (побутова);
- прокрастинація у прийнятті рішень, пов'язана з ситуацією вибору;
- невротична (відкладання життєво важливих рішень, таких як вибір професії чи створення сім'ї);
- компульсивна (поєднання прокрастинації у виконанні завдань та прийнятті рішень);
- академічна (навчальна, найбільш досліджена) [174].

Слід зазначити, що сфери, за якими розрізняють виникнення прокрастинації, є достатньо умовними, адже відтермінування людина може практикувати не лише в залежності від пріоритетності тієї чи іншої життєвої сфери (відкладатимуться або занадто важливі, або, навпаки, не наділені особистісною значущістю справи). Зволікаючи із виконанням поточних завдань, на нашу думку, особистість вибудовує контекст власної поведінки і щодо глобального життєвого завдання – конструювання власного майбутнього. Тому весь спектр індивідуалізованих або ситуативних, внутрішніх або зовнішніх, усвідомлюваних або неусвідомлюваних причин прокрастинації є канвою варіантів, які створює, обирає, осмислює, переінтерпретовує особистість при конструюванні власного майбутнього.

Зважаючи на розглянуту різнопланову обумовленість, відтермінування може охоплювати такі способи поведінки, які нестинуть позитивні або негативні наслідки для особистості у зв'язку з рішеннями щодо виконання запланованих або необхідних завдань. І хоча переважна більшість дослідників вважає, що відтермінування призводить до певних життєвих проблем та станів дискомфорту, елементи уповільнення та зволікання властиві і таким схвалюваним особистісним характеристикам, як розсудливість, обачність, мудрість, спокій, розстановка пріоритетів.

Поєднання у відтермінуванні (як у поведінці, схильності, феномені, процесі) особистісних та суспільних виявів неоднозначної повсякденності, деструктивних та конструктивних дій, які відіграють певну роль у конструюванні особистісного майбутнього, спонукає надати поняттю статусу соціально-психологічних практик, що обґрунтовано в наступному параграфі. Така означеність, на нашу думку, є доцільною саме в тому поліпарадигмальному потоці понять, що містяться в сучасному психологічному тезаурусі.

1.3. Соціально-психологічна специфіка відтермінувально-футурологічних практик

З огляду на обґрунтовані вище поняття конструювання особистісного майбутнього та відтермінування, їх співвідношення у межах даної роботи вирішується введенням концепту відтермінувально-футурологічних практик. Слід зазначити, що сполучним елементом між майбутнім та відтермінуванням у даному контексті постають завдання – і не лише глобальні, життєві, але і повсякденні, поточні. З одного боку, постановка завдань, як зазначалося, є основою конструювання майбутнього, з іншого – саме вони стають об'єктом відтермінування.

Тож наближує чи віддаляє відтермінування особистісне майбутнє, сприяє йому чи руйнує особистісні очікування? Це питання вирішується шляхом застосування соціально-психологічних практик, які переорієнтовують наукову увагу з проблем «що?» і «чому?» на з'ясування стратегій «як?». Відтак, відтермінуванню надається чільне місце у якості контекстуальної (супровідної, «такої як є») стратегії в конструюванні особистісного майбутнього.

Як було зазначено у першому параграфі, соціально-конструктивістська парадигма постає як опозиція до традиційного детерміністичного підходу, підкреслюючи, що психіка, поведінка, уявлення людей певною мірою залежать від конкретних культурних контекстів, тому трактуються як різноманітні дискурсивні практики взаємодії людей (а дискурс і мова є центральним принципом організації конструювання) [108, с. 189]. Оскільки ми визначили конструювання майбутнього особистості як процес оповідний, наративний, то і відтермінування не можна розглядати поза соціально-психологічним ракурсом – поведінка, дії, стратегії, рішення або навіть бездіяльність відносно власних завдань також є частиною суспільних угод, розмов, практик.

Концепт соціально-психологічних практик, який наразі стверджується в людинознавстві як теоретичний консенсус між позитивістським та конструктивістським науковими підходами [31], вказує на певний спосіб особистісного конструювання та перетворення світу в умовах повсякденності. Соціально-психологічні практики – це радше процес, аніж явище, це дуальність особистісного та соціального [33], щоденні звичні вчинки [21], поточні соціальні події [138], тобто те, що є безпосередньо зрозумілим і передбачуваним [121].

Аналізуючи концепцію практик у соціальних науках, В. Волков, наводить щонайменше три трактування. Найконсервативнішим розумінням практики є мислення або дія «за звичкою», що звертається ще до філософії Д. Юма, який вважав, що звичка або звичай можуть заміщувати будь-які первинні принципи в ролі регламентації людських вчинків. У Л. Вітгенштейна та Дж. Остіна практика є умовою осмисленості повсякденної мови, дією, яка змінює реальність за допомогою мови. Етнометодологічні ж дослідження вважають повсякденну практику мистецтвом вирішення практичних завдань в ситуації невизначеності; а остання вичерпується вмільми та взаємоузгодженими діями учасників спільноти – community [31].

Зважаючи на використання конструкту практик у множині, можна визнати його специфічність у якості наукової соціогуманітарної категорії. Практика – це, скоріше, індивідуально-емпіричний вияв, практики ж – соціально верифіковані ритуали повсякденності, що здатні описати особистість і суспільство з різних ракурсів.

Соціально-психологічний зміст практик можна розглядати на рівні реалізації особистості в соціумі, в апеляції до міри структурованості діяльності особистості, у критеріях психологічного комфорту в цілому. До того ж, концепт «соціально-психологічні практики» охоплює широкий спектр особистісного життєконструювання.

Взаємодія особистості як діяча і соціуму як структури справді має свій відбиток у соціально-психологічних практиках. Злиття зовнішніх обставин і людських здібностей, навичок, умінь – це, власне, діалог на практиці, повсякденна конвенційна реальність. За П. Штомпкою, практики є новою якістю соціальної реальності, що впливає і на суспільство, і на особистість [138], спрямовані і на перетворення себе, і на перетворення світу [30].

Трансформувальний зміст діяльності особистості доречно згадати і в контексті положення суб'єктно-вчинкової парадигми, сформованої на теренах пострадянської та вітчизняної психології (В. Роменець, С. Рубінштейн, В. Татенко). Хоча погляди її представників на природу особистості є відмінними від поглядів конструктивістів, у них відстежуються і схожі положення: вчинок і дія синтезують різні змісти і форми людської активності, надаючи їй індивідуалізованого характеру, стаючи осередком психічного перетворення, вчинку [113].

В. Волков підкреслює, що практики та їх суб'єкти не можуть існувати поза конкретними простором, часом, метою, тобто розглядатися в «сирому» інструментальному вигляді. Така контекстуальність свідчить про те, що практики конституують та відтворюють ідентичності, розкривають основні способи соціального існування, можливі в даній культурі та в даний момент історії [31, с. 12-16]. Йдеться про такі поточні соціальні дії, які П. Штомпка і вважав практиками [138]. Поточність, актуальність, сучасність – цінні детермінанти соціально-психологічних практик як способу розуміння особистості в суспільстві, у взаємоконструюванні соціокультурного простору.

Конвенційність і контекстуальність практик доповнюються їхнім фоновим характером: вони демонструють не дії конкретної людини у визначений час, а ситуацію в цілому – той фон, який регламентує судження, поняття та реакції, той діяльнісний контекст, у якому інтерпретується висловлювання або поведінка. Практики вказують на сукупність певних дій, виконуваних саме у спільній діяльності, що створює культурний фон [31]. До

того ж, відтворення соціально-психологічних практик навіть може не супроводжуватися їх усвідомленням [132, с. 49].

Отже, соціально-психологічні практики не потребують пояснення, бо є певним чином традиційними та типізованими, такими, що виробляють негласні правила. Завдяки своїй функції встановлювати стандарти нормальної поведінки та відрізнити істинне від хибного, практики формують фон для дій, не будучи ні передтечею активності, ні індивідуальною подією [157, р. 30]. До того ж, практики – не просто дії у матеріальному світі, це «образ життя», тобто стиль діяльності, зрозумілий як предмет прийняття, узвичаєння та проблематизації [30, с. 101].

Критерії нормальності, правил, стилю підкреслюють те, що практики носять колективний і постійний характер. Правила у практиках – це те, що осмислено пов'язує минулі та майбутні дії, роблячи їх регулярними, ідентичними, упізнаваними, і, отже, зрозумілими [29, с. 14].

Повторюваність, передбачуваність соціально-психологічних практик сприяє їхньому спрямуванню на отримання буденного знання про те, як конкретні засоби і процедури призводять до відповідних бажаних чи небажаних результатів. Знайомість і типовість практик обумовлюють зменшення тривоги з приводу отримання бажаного. Повсякденні практики осмислення і дії, за А.Шюцем, складаються з наочного практичного знання і досвіду за наявності певного практичного інтересу чи практичного цілепокладання [139].

Тобто у соціально-психологічних практиках, у тому числі і відтермінувально-футурологічних, можемо вважати, є утилітарний сенс: вони покликані непомітно створювати адекватність, комфортність умов, у яких особистість конструює власне життя.

Слід вказати і на те, що невід'ємною характеристикою соціально-психологічних практик є їхня буденність. Що б людина не робила – чи то виконувала рутинні обов'язки, чи то працювала над глобальним проектом, вона є невіддільною від власної повсякденності. Наприклад, будуючи плани

на майбутнє, особистість, ухвалює та реалізує рішення, спираючись на свій актуальний потенціал, формує соціально релевантне футурологічне знання [79]. А відтермінуючи, вона використовує дієві схеми чогось загального і типового для всіх, деякого поля інтерсуб'єктивності, що характеризується певним когнітивним стилем, сприймається загалом [87]. Повсякденність є засобом стабілізації психологічного простору, упорядкування часу людського життя, що виражається крізь призму традицій, звичаїв, цінностей [115, с. 227]. Відтермінувально-футурологічні практики, стаючи повсякденними, містять більш-менш збалансований набір стереотипів поведінки і сприйняття, який регламентує життя особистості, її майбутнє в соціальному середовищі.

Під час практикування відбувається осмислення та реалізація набутого досвіду за принципами інерції, континуальності, послідовності. Особистість, як і соціум, функціонує у більш-менш сталому режимі, переживаючи стадії свого життя безперервно та послідовно, однак це не означає, що у власних відчуттях, уяві, свідомості вона не може бути анахронічною та діяти не за правилами.

Поряд з відносною стабільністю практики також наділені динамічністю, гнучкістю, перетворюваністю: їх можна змінити шляхом чіткого опису, формулювання ще не сказаного (артикуляції), перетворення маргінального на центральне (реконфігурації) та поширення (переносу) певного соціального феномену з однієї сфери в іншу [31]. Тобто за свого поставання відтермінувально-футурологічні практики мають тенденцію до перетворень, перетасувань, заміни одних магістральних зумовленостей іншими, тому все, що можна дізнатися про такі практики, приймається в якості описового, узагальнено-типологічного, опосередкованого соціокультурними умовами, суспільними настроями, актуальною ситуацією в цілому. У данному разі йдеться про маргінальні практики, які, однак, не втрачають своїх загальних властивостей.

Маргінальними, атиповими, на нашу думку, є сучасні постнекласичні практики, які є трансформативними, соціокультурними [7] та

контрольованими особистістю [39, с. 61], яка відчуває відповідальність за власні вибори, хоча не обов'язково є цілісною та зрілою [101].

Маргінальність постнекласичних практик, за Я. Свірським, обумовлюється їх розташуванням між полюсами прийнятного, схвалюваного та неприйнятного, заперечуваного (і саме в такому проміжному становищі традиційно опиняється відтермінування). Нетиповість таких соціально-психологічних практик щодо досвіду попереднього типу культури визначає їх статус як таких, що можуть бути не тільки конструктивними, але і мати негативний відтінок [103]. Втім, наявність полюсності взагалі не можна вважати прийнятною для постнекласичного світогляду, адже у ньому немає місця для остаточного, визначеного, конкретного; особистість у ньому має змогу повсякчасно вчиняти так, як їй зручно, зважаючи однак на принципи свободи та відповідальності [101].

Власне, саме трактування практик існує в просторі постнекласичному, а тому і практики не можуть не бути постнекласичними. Це і визначає їх як сучасні, тому актуальні в межах соціальної психології.

Тож запропоновані відтермінувально-футурологічні практики наділено такими соціально-психологічними характеристиками, що відкривають простір для впровадження концепту в теоретичну модель дослідження:

- поєднання особистісного конструювання та перетворення суспільного світу в умовах повсякденності;
- вмілі та взаємоузгоджені дії учасників спільноти – community;
- зрозумілість, прийнятність, звичність, традиційність, типізованість, повторюваність, передбачуваність, упізнаваність;
- осмисленість, використання мови як інструменту;
- відповідність критеріям психологічного комфорту, утилітарність;
- синтез різних змістів і форм людської активності;
- контекстуальність, конвенційність, фоновість;
- поточність, актуальність, сучасність, динамічність, гнучкість, перетворюваність, маргінальність.

Загалом, поле відтермінувально-футурологічних практик створює поєднання процесів конструювання особистісного майбутнього та відтермінування, що відображено у теоретичній моделі дослідження (рис. 1.1).

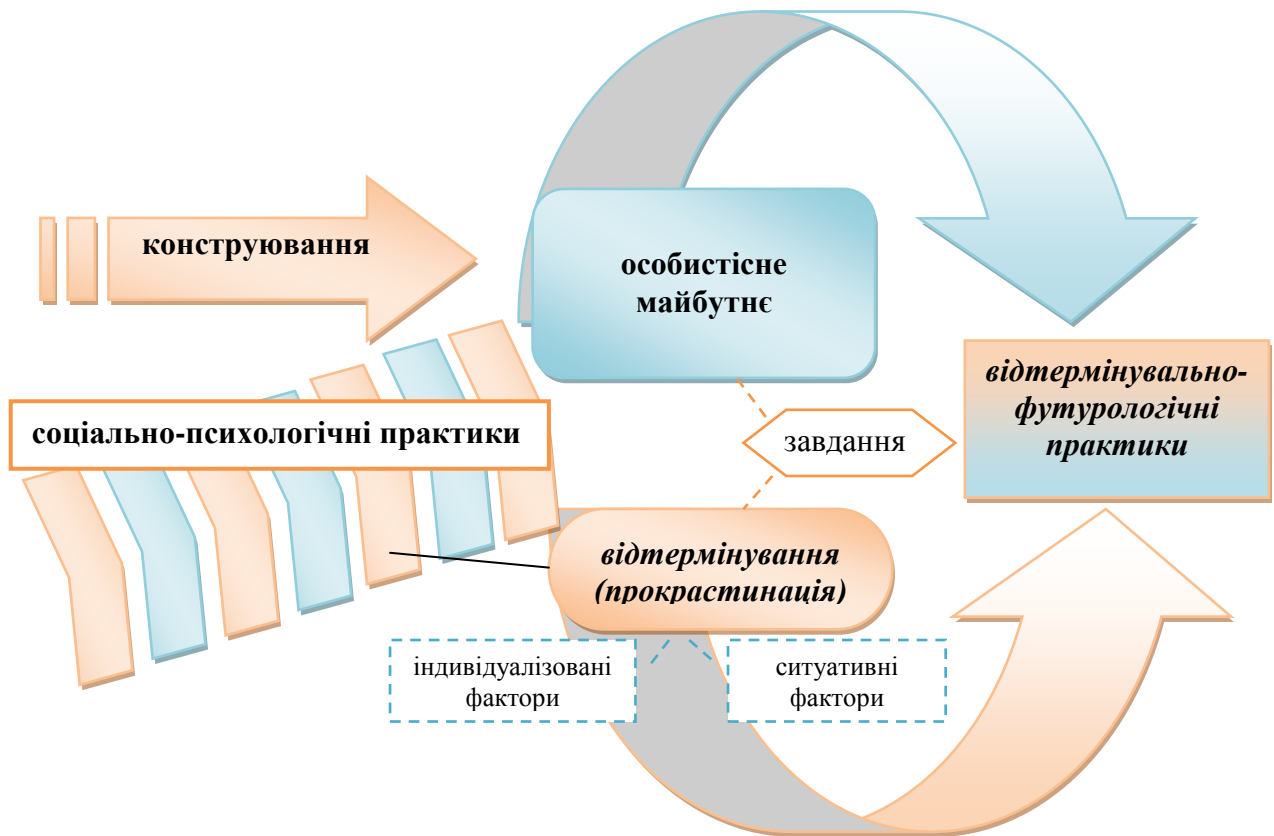

Рис. 1.1. Теоретична модель дослідження соціально-психологічних практик відтермінування в конструюванні особистістю власного майбутнього

Отже, у теоретичній моделі дослідження пропонується розглядати конструювання як оповідний особистісний процес, забезпечуваний соціально-психологічними практиками, серед яких особливе місце посідають практики відтермінування.

Висновки до першого розділу

Особистісне майбутнє є системою ідеалів, планів, розумових конструкцій, впорядкувань, можливостей, варіантів становлення, перспектив,

інтенцій, інтересів, диспозицій, програмованих дій, прогнозів, потенцій, сенсів, динамічних функцій, що ґрунтуються на досвіді минулого й актуальних переживаннях теперішнього та засновані на принципах спрямованості та неперервності. За досягнення певної психологічної зрілості, цілісності особистість здатна досягнути власне майбутнє з його когнітивними, афективними й конативними елементами. Однак мінливість сучасного світу змушує особистість знаходитися у процесі поставання, в якому не констатується, а постійно створюється, конструюється реальність на основі мовних атрибуцій, наративів. Конструювання особистістю власного майбутнього, таким чином, постає як процес породження, організації, інтерпретації та перетворення персонального футурологічного наративу на основі постановки особистісно та соціально регламентованих життєвих завдань.

Поставлені перед особистістю завдання, як стратегічні, життєві, так і тактичні, повсякденні, виконуються нею із застосуванням найрізноманітніших практик, серед яких нерідко зустрічається і відтермінування. Відтермінування (прокрастинація) – це практики відкладання, зволікання, уникання виконання пріоритетних завдань, що замінюються справами нижчого пріоритету або діями, які приносять більше задоволення. У трактуванні прокрастинації можна виділити індивідуалізований та ситуативний напрями. Згідно з першим, відтермінування завдань пояснюється фізіологічними, психопатологічними причинами, чутливістю до стресів, формально-динамічними й характерологічними особливостями, тривожністю, перфекціонізмом, схильністю до маніпуляції оточуючими, соціокультурною належністю особистості. Відповідно до ситуативного напрямку факторами прокрастинаційної поведінки є емоційні реакції (задоволення, страхи), локус мотивації, міра привабливості завдань та сфера їхньої постановки. Відтермінування містить не лише деструктивні, а й конструктивні

компоненти, що відіграють відповідну роль у конструюванні особистісного майбутнього.

Життєві та повсякденні завдання є сполучним конструктом між відтермінуванням та конструюванням особистісного майбутнього, а концепт відтермінувально-футурологічних практик означає конфігурацію прокрастинаційної поведінки у вибудовуванні персонального майбутнього. Соціально-психологічна специфіка відтермінувально-футурологічних практик проявляється у взаємовпливах суспільства та особистості через застосування таких постнекласичних стратегій, які характеризуються розповсюдженістю, упізнаваністю, осмисленістю, утилітарністю, контекстуальністю, діалогічністю, перетворюваністю та повсякденністю. Варіанти соціально-психологічних практик відтермінування в конструюванні особистістю власного майбутнього можуть бути виявлені лише як узагальнено-типологічні й притаманні конкретному соціокультурному простору, що спонукає до здійснення відповідного емпіричного дослідження.

РОЗДІЛ 2

СТРАТЕГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ПРАКТИК ВІДТЕРМІНУВАННЯ В КОНСТРУЮВАННІ ОСОБИСТІСТЮ ВЛАСНОГО МАЙБУТНЬОГО

У попередньому розділі ми зосередилися на розгляді базових для нашого дослідження понять конструювання особистісного майбутнього, відтермінування, соціально-психологічних практик та, зокрема, практик відтермінувально-футурологічних у контексті постнекласичної наукової раціональності. Другий розділ присвячено: методологічним основам емпіричної частини роботи, правомірності використання обраного дослідницького інструментарію, емпіричній моделі та питанням організації дослідження.

2.1. Методологічні основи дослідження соціально-психологічних практик відтермінування в конструюванні особистістю власного майбутнього

Явища, процеси, поняття, конструкти, що розглядаються у дослідженні, є невід'ємними від того провідного типу філософствування, яке їх породило. Саме тому так важливо розмежувати типи наукових парадигм та відповідні їм методологічні та методичні параметри.

Як можна з'ясувати з попереднього розділу, теоретична модель нашого дослідження звертається до постнекласичної парадигми [110] з її тяжінням до процесуальності, вибудовування та практикування. На відміну від історично раніше стверджених типів наукової раціональності – класичного та некласичного, які зосереджуються відповідно на об'єктивності та ефективності, постмодерн апелює до певної ризоморфності та значущої контекстуальності у виборі методів дослідження. Якщо для механістичної картини світу в досягненні істинності знання було достатнім вірне

застосування правильних процедур окремим суб'єктом пізнання, а для модерної епістеми – жорсткий контроль результатів та висновків у єдиній об'єктивній константній реальності, то постнекласична парадигма істиною, реальністю вважає продукт суб'єктивного діалогічного знання, відкритого для обговорення.

Введене Р. Рорті поняття «ком'юніті» вказує на те, що дослідник, тобто суб'єкт пізнання, не здатний абстрагуватися від соціального середовища, в яке занурений. Пізнання можливо лише з позиції ангажованого суб'єкта, якого залучено до певного соціокультурного контексту, тому дослідження завжди буде ситуативно обмеженим, конкретно-історично обумовленим. «Обґрунтування знання не є питанням про особливі стосунки між ідеями (або словами) та об'єктами, а виключно справою розмови, соціальної практики» [97]. Взаємозв'язок дослідника із дослідницьким процесом можна прокоментувати так: неможливими є як повна суб'єктивність, так і цілковита об'єктивність експериментатора. Виходячи з цього, основну увагу слід приділити процесу комунікації та значенням, необхідним для досягнення розуміння не тільки з учасниками дослідження, але і з представниками наукового співтовариства. Адже без зовнішньої оцінки не можна просто вважати, що висновки є контекстуально обмеженими, або, навпаки, можливим є їхнє поширення на всю генеральну сукупність.

Саме характером відкритості, певної нестабільності наділено сьогоденні наукові пошуки, виражені у спрямованості до вивчення дискурсивних, біографічних, наративних практик, і вже недостатніми є традиційні пояснення та обґрунтування. Увага зосереджується не на результатах, а на засобах досліджень, що призводить до наукової міждисциплінарності, пошуків прагматичного потенціалу та соціальних взаємодій. Трактування знання постійно трансформується, і провідним у цьому процесі є заміна понять відображення на поняття конструювання, репрезентаціонізм потроху витісняється конструктами вибудовування, інтерпретацій, контексту та обговорення значень [17].

Постнекласична наукова раціональність, поширювана сьогодні поряд зі стійкими модерними традиціями, розділяє переважно саме конструктивістський погляд на організацію світу, і в практичному ракурсі дослідження цілком закономірним є застосування якісної методології, звернення до наративізації, символізації емпіричного матеріалу. Однак проблема валідації результатів якісних методик все ще вимагає межуриентизації («measurement» – з англ. «вимірювання») даних.

Незважаючи на те, що конструктивізм є досить оригінальним у розумінні об'єкту та інструментів пізнання, йому притаманні трансформаційність, конвенційність і збереження плюралізму теорій та підходів, що не суперечить використанню традиційних методів дослідження психічних явищ і процесів. Виходячи з цього, використання перспективної змішаної методології емпіричних досліджень (mixed methods research) виглядає дуже доречним. Так, оскільки єдино вірна реальність – це людський досвід, то цілком доцільно застосовувати при нагоді більшу кількість наукових інструментів, принагідних для розширення базису його вивчення. Звідси, дослідження змішаного типу є більш прийнятним у використанні, ніж кількісне або якісне окремо.

Змішана методологія виникла як спосіб врегулювання суперечностей між епістемологічними установками реалізму і конструктивізму як різних систем переконань, що впливають на спосіб постановки дослідницьких питань і відповіді на них. Тобто, по суті, як конкуруючі розглядаються відповідні парадигмам провідні методології, що організовують та вибудовують наукову діяльність, – кількісна та якісна.

У рамках кількісної методології не заперечується можливість використання конструктивістського підходу, але його статус зводиться до рівня «одного з можливих» серед інших конкуруючих систем знання. На практиці найважливішим результатом затвердження методологічного зрушення стала легітимація таких альтернативних парадигм, як, наприклад,

конструктивізм і критична теорія, а також можливість ґрунтуватися на цих та інших системах переконань при проведенні емпіричних досліджень.

Критика позитивістського підходу пов'язана з тими дослідницькими завданнями, які не можуть бути вирішені у межах кількісного підходу, але можуть – у межах якісного. Легітимність якісних досліджень стверджувалась завдяки переінтерпретації базових методологічних проблем у соціогуманітарних науках. Найбільш відома альтернатива позитивізму постала з робіт Е. Губи та Й. Лінкольна, які розробили систему для порівняння різних парадигм у соціальних науках шляхом використання тріади концептів із філософії знання – онтології, епістемології та методології [158].

Однак існує явна невідповідність між загальновизнаним підходом Т. Куна [61] та конструктивістським варіантом типології парадигм, який поставив концепцію Е. Губи та Й. Лінкольна в позицію відстоювання онтології, епістемології та методології в якості «об'єктивних стандартів» порівняння різних систем переконань у сфері методології соціогуманітарних наук. Д. Морган вважає, що така невідповідність є вирішуваною саме в рамках досліджень змішаного типу, які, по суті, є прагматичною альтернативою у подоланні проблем соціогуманітарної методології [168].

Слід зазначити, що попри паралелі між змішаною методологією та тріангуляцією, вперше запропонованою Д. Кемпбелом та Д. Фіске у 1959 році як вимірювальний метод конструктивної валідазації [146], остання все ж є прийомом, а не методологією. Ідеї тріангуляції отримали повноцінний розвиток у роботах Н. Дензіна, згідно з яким ця процедура стосується комбінування різних джерел для вивчення одного й того ж феномену і підтвердження результатів дослідження на основі двох та більше теорій, методів або джерел даних [158].

Дослідження змішаного типу почали визнаватися як науково обґрунтована методологія завдяки розвідкам Б. Джонсона та Е. Онвуегбузі. Виходячи з результатів аналізу авторами дев'ятнадцяти термінів, які

належать провідним вченим в області змішаної методології, було запропоновано під дослідженнями змішаного типу розуміти такі, в яких поєднуються елементи якісного та кількісного підходів (якісні та кількісні погляди, техніки збору даних, методи аналізу, способи висновків) для розширення дослідницьких цілей, поглиблення розуміння досліджуваної проблеми та покращення доказової бази зроблених висновків [166].

На сьогодні використання досліджень змішаного типу визначається додатковістю (фіксування схожих та відмінних аспектів в отриманих результатах), ініціюванням (відкриття нових перспектив), розвитком (використання послідовного дизайну, де отримані результати визначають подальші методи) та розширенням (забезпечення широти знань про феномен) [158].

У контексті співвідношення якісного та кількісного підходів доречно говорити, в першу чергу, про спостереження та вимірювання. Якісний підхід у цілому та його окремі методи, по суті, в гуманітарних науках є способами спостереження. Тут мова йде не тільки про методи включеного або невключеного спостереження, але й про такі методи, як структуровані та напівструктуровані інтерв'ю, вивчення випадків (case study), узгодження концептів (concept mapping) та інші. Стосовно ж кількісного підходу, то він, безперечно, відповідає за вирішення завдань вимірювання психічних процесів та явищ при отриманні Т- та Q-даних. І саме спостереження, а не вимірювання, є першим кроком добре проведеного дослідження. Вимірювання дає відповіді на питання «Що? Де? Коли? Скільки?», але не дає відповіді на питання «Як?» і «Чому?».

Питання про комбінування кількісних та якісних методів вирішуються вимогами до дослідницького дизайну. Головними принципами організації дизайнів у дослідженнях змішаного типу є такі: 1) усвідомлення теоретичної спрямованості дослідницького проекту; 2) усвідомлення ролі запозичених компонентів у дослідницькому проекті; 3) дотримання методологічних

допущень базового методу; 4) робота з максимально доступною кількістю наборів даних [178].

Перший принцип стосується мети дослідження. І у разі застосування змішаного дизайну важливо вірно варіювати різні види теоретичних спрямованостей у процесі дослідження. У дизайнах досліджень змішаного типу існує дві основні типології. Перша придатна для випадку, коли якісні і кількісні методи використовуються на різних етапах одного дослідження, друга – для випадку, коли в межах дослідницького проекту використовуються по чергові або паралельні якісне і кількісне дослідження. Власне, тип нашого змішаного дослідження визначено як паралельно-послідовний (конвергентний), адже збір якісних та кількісних даних відбувався одночасно, а обробка результатів включила спочатку якісні, а потім кількісні процедури [166, р. 21-22].

Під використанням якісних методів ми розуміємо вербальне та символічне дослідження (малюнок та інтерв'ю), а кількісних – психологічне вимірювання. Слід зауважити, що до структури інтерв'ю включено такий елемент, як футурологічний наратив, на основі аналізу якого зроблено висновки щодо процесів конструювання майбутнього досліджуваними. Наратив у даному контексті фігурує не тільки як власне оповідальний текст й інструмент дослідження, але і як методологічна структура [136], згідно з якою психіка є неперервним процесом, що соціально конструюється, а не є онтологічно заданою, сталою сутністю. Вимірювальні ж методи складають кількісний базис для з'ясування закономірностей практикування особистістю відтермінування в конструюванні нею власного майбутнього в композиції створених моделей.

Виходячи з теоретичних узагальнень першого розділу і наведеної методологічної перспективи можна підсумувати, що запропонована праця тяжіє до постнекласичної наукової картини світу із використанням методології конструктивізму і спирається на стратегію застосування змішаних методів дослідження.

2.2. Емпірична модель дослідження практик відтермінування в конструюванні особистісного майбутнього

Визначений методологічний профіль і теоретична модель дослідження ставлять такі завдання, які за процедурою складають послідовні етапи відповідно до реалізації емпіричної моделі:

1. *Розвідувальний етап* відповідає завданням з'ясування змісту основних емпіричних категорій роботи, а також здійснення перевірки прийнятності та затвердження обраного формату дослідження у формуванні його методичного забезпечення та уточненні параметрів аналізу.

2. *Основний етап* характеризується реалізацією таких завдань:

- визначення на основі якісного аналізу основних способів відтермінування та конструювання студентською молоддю власного майбутнього;

- побудова типології соціально-психологічних практик відтермінування у вимірі особистісного майбутнього;

- статистичне обґрунтування композиційної наповненості моделей практикування відтермінування в конструюванні особистістю власного майбутнього.

У ході розвідувального етапу було сформульовано додаткове завдання: *створити робочу методику визначення причин особистісної схильності до відтермінування завдань.*

Означені завдання обумовили формування інструментального забезпечення, яке б відповідало заявленій змішаній методології. У зв'язку із цим методичний профіль дослідження може бути визначений як поєднання методів проєктивного малюнку, напівструктурованого інтерв'ю та самооцінювання й тестування досліджуваних.

На *розвідувальному етапі* дослідження для збору інформації було послідовно використано методи експертної оцінки, анкетування та напівструктурованого інтерв'ю. Вибір таких методів обумовлено

необхідністю прийняття зваженого рішення щодо конкретизації предмету дослідження на базі з'ясування відповідності, конгруентності безпосереднього, «живого» матеріалу з даного соціокультурного середовища щодо теоретичних посилань на проблематику відтермінування.

Одразу зазначимо, що розвідувальні методи не передбачалося застосовувати як обґрунтовані та валідні процедури, тому замість формальної обробки результатів презентовано інтуїтивно-логічний аналіз проблеми. Зокрема, назву методу експертних оцінок використано лише номінально – завдяки успішності виконання тих завдань, які перед ним було поставлено. Простір конструювання феномену відтермінування налічує чимало інформації, однак її надійність, визначеність семантичного наповнення та відповідність певному соціальному середовищу викликає багато сумнівів. А швидких результатів в уточненні визначення та характерних особливостей практик відтермінування вдалося досягти завдяки запропонованому опитуванню в соціальній веб-мережі. Експертами виступили власне самі представники з обраної для основного дослідження аудиторії (характеристики вибірки описані в наступному параграфі), які мали в електронному опитуванні за допомогою обрання найбільш прийняттого варіанту або вказання власного висловити думку щодо визначення особистісних якостей, які відповідають процесу, протилежному практикам відтермінування. Характеристики пропонувались у відповідності до синонімічного ряду понять «відповідальність», «своєчасність», які, виходячи з теоретичного аналізу, найвірогідніше становили опозицію до досліджуваної проблематики.

Подальші пошуки зумовили необхідність виявлення прикладного контексту з'ясованого поля практикування відтермінування, тому було проведено роботу над створенням анкети «Причини особистісної схильності до відтермінування завдань». Пілотний опитувальник створювався на основі теоретичного аналізу проблеми походження практик зволікання, і вихідним припущенням було те, що час від часу особистість може демонструвати

ознаки прокрастинації. Велику кількість суджень щодо причин прокрастинаційних практик за результатами теоретичного аналізу було зведено у 2 великі групи – індивідуально-особистісні та ситуативно-комунікативні. До першої групи увійшло конструювання положень з приводу особливостей характерологічних рис, тривожності, страхів, перфекціонізму та соціокультурної належності прокрастинаторів, а друга включила твердження переважно стосовно локусу мотивації, особливостей завдань, стресових станів, маніпуляції оточуючими, сфери поширення відтермінування.

Перший варіант анкети включив 61 твердження, нерівномірно розподілених за основними чинниками відтермінування, на які респонденти мали обрати відповідь з п'яти варіантів – *абсолютно невірно, радше так, можливо так / можливо ні, радше так, абсолютно вірно* (відповідними цифровими означеннями слугували бали від 1 до 5, а в обернених формулюваннях – від 5 до 1). Для пробного застосування анкети було запрошено досліджуваних різної статі, які мали вік від 19 до 28 років та суміщали навчання і роботу (така композиція вибірки мала посприяти отриманню широкого діапазону, варіативності відповідей). Вже з перших уточнень досліджуваних було зрозуміло, що контекст деяких тверджень дублюється, а певні положення не виявилися змістово зрозумілими, тому текст анкети було відредаговано, а кількість тверджень звузилася до 41.

Загалом, метою анкетування було з'ясування принципової різниці у причинах поведінки відкладання на потім, що стало базисом для побудови факторної композиції причин особистісної схильності до відтермінування завдань. У подальшому, аналізуючи наповнення факторів, ми отримали можливість інтерпретувати відповіді досліджуваних за середньогруповими нормами за кожним фактором, розрахунки яких здійснено при безпосередній роботі із результатами комплексу методів основного дослідження.

Таким чином, зі спробами з'ясування причини практик відтермінування було створено необхідний робочий методичний інструмент, включений до змісту основного дослідження.

Поряд із проблематикою відтермінування на розвідувальному етапі також важливим було зондування параметрів його зв'язку із конструюванням майбутнього, що реалізовано на матеріалі попередніх дослідницьких інтерв'ю. Вибір цього методу в якості інструменту розвідки обумовилося, з одного боку, гнучкістю процедурних меж для отримання широкого діапазону категоріального базису та емпіричних виявів досліджуваної проблематики, а з іншого, – необхідністю перевірки наявності контекстуального зв'язку параметрів відтермінування та футурологічно-конструювального процесу повсякденного життя особистості. Також важливою характеристикою напівструктурованого інтерв'ю як методу є можливість чіткого фокусування на предметі, регулювання міри заглиблення у тему та стимулювання до розгортання розповіді досліджуваного, що надало додаткові переваги для побудови оптимальної схеми взаємодії дослідника й оповідача.

Напівструктуроване інтерв'ю засноване на звичайній розмові, проте є професійною бесідою, метою якої є опис життєвого світу інтерв'ююваного та інтерпретацію сенсу описуваних ним феноменів [54, с. 15].

Вихідним методологічним положенням при застосуванні цього методу було те, що розповідь має таку ж саму структуру, як і життєві процеси досліджуваного, адже останній не мав можливості підготувати розповідь заздалегідь і описував події свого власного життя. За процедурою такі умови було створено завдяки безпосередньому контакту віч-на-віч дослідника і досліджуваного, добровільній участі респондентів, дотриманню принципу конфіденційності з боку інтерв'юера.

Принципами побудови інтерв'ю стали ідеї інтертекстуальності (усе, що респондент дізнався до створення свого усного тексту, мимоволі та неусвідомлено проривалося в його висловлюваннях), множинної інтерпретації (визначено критерії аналізу, описані нижче) та невідривності

тексту від контексту. Наративний модус свідомості, описуваний досліджуваними у їхніх судженнях щодо майбутнього, відображає життєвий контекст та унікальний індивідуальний досвід; модус парадигматичний, або, логіко-науковий, загальнолюдський – той, за допомогою якого реалізується залученість до розуміння, інтерпретації та аналізу отриманих даних – як наслідок виливається у форму наративу, вироблену в ході культурного розвитку спільноти та пристосування до міжособистісного спілкування.

Оскільки для ефективного дослідження необхідним є урахування саме тієї реальності, на яку орієнтується людина, її соціокультурний контекст, особливу увагу було приділено принципу відповідності: дослідник сам є вихідцем із середовища досліджуваних, максимально наближеним до них [54].

За загальною ідеєю інтерв'ю складалося з чотирьох блоків. Перший блок стосувався загальних питань щодо опису респондентами себе та своїх вподобань. Формально з'ясування цієї інформації було спрямовано на збір проєктивних даних про досліджуваних, які б могли виявитися важливими в ході інтерпретації результатів. Однак, по суті, такий вступ був необхідним для налагодження контакту між співбесідниками, зменшення тривоги респондента і орієнтування дослідника у подальшій стратегії ведення інтерв'ю.

До другого блоку було включено питання щодо поведінки відтермінування досліджуваного, чи помітна вона, в яких ситуаціях проявляється, що може бути її причиною, якими відчуттями супроводжується, як респондент її долає.

Третій блок питань було спрямовано на виявлення суб'єктивного зв'язку між відтермінувальними та футурологічно-конструювальними процесами, а четвертий – на з'ясування бачення респондентом власного майбутнього і способів його досягнення. Відповіді на третій блок питань мали означити загальне конфігурування соціально-психологічних практик відтермінування досліджуваного у конструюванні ним власного

майбутнього, адже композиція усього інтерв'ю спрямована на пошук антагоністичної, або навпаки, симбіотичної залежності між конструктами «відтермінування» і «життєві завдання».

Слід зазначити, що початкові варіанти сконструйованих питань до наративної частини інтерв'ю стосувалися детального аналізу усіх можливих футурологічних форм нарації (мрії, бажання, фантазії, надії, очікування, передчуття, цілі, плани, програми, завдання, домагання), однак у підсумку доречнішим було визначено використання ширшого запиту – опису бачення майбутнього в цілому, що, на нашу думку, спрямовує оповідача до розкриття, можливо, навіть ще не усвідомлених життєвих завдань.

У середньому загальна тривалість пілотних бесід складала 10-25 хвилин. Обробка матеріалів відбувалася в межах якісного аналізу, описаного нижче.

Кількість інтерв'ю від початку не була регламентованою, однак із накопиченням даних виникла необхідність лімітувати обсяг дослідницького матеріалу, аби він не виявився занадто великим для статусу розвідницького і в той же час був уже достатнім для виявлення певних тенденцій для подальшого дослідження.

Всього було проінтерв'ювано 20 студентів 4-5 курсів мистецьких спеціальностей з основної вибірки, обраної для дослідження (обґрунтування вибору досліджуваних наведено у п. 2.3). З кожною бесідою відбувалося коригування переліку основних питань та переформулювання деяких із них задля спрощення їх сприйняття респондентами. Кінцевий орієнтовний перелік питань інтерв'ю, яке потім стало остаточною методом основного дослідження, був таким.

1. Чи можете Ви назвати себе тим, хто регулярно відкладає свої справи на потім?
2. Якщо відкладаєте виконання поставлених перед вами завдань, то в яких сферах найчастіше?

3. На Ваш погляд, що в першу чергу служить причиною того, що Ви відкладаєте свої справи на потім?

4. Відтермінуючи власні завдання, Ви зазвичай отримуєте задоволення від того, чим займаєтеся замість них чи тривожитеся з приводу невиконаного?

5. Чи замислюєтеся Ви про те, як Ваша поведінка зі своїми справами, завданнями може вплинути на Ваше майбутнє? Якщо так, то яким чином?

6. Яким Ви уявляєте своє майбутнє? Розкажіть невеличку історію про Ваше майбутнє, опишіть його.

Фіксація даних інтерв'ю відбувалася за допомогою диктофона. Першим кроком в обробці отриманих аудіо-матеріалів було переведення їх у письмовий формат – транскрипт. Критерієм для якісного аналізу переведених у транскрипти інтерв'ю стало поєднання процедур конденсації смислу (скорочення висловлювань), категоризації (наявність або відсутність певного параметру) та узагальнення даних [54]. Такі операції стали доречними у зв'язку із тим, що важливим був пошук визначень, а також логічних поєднань між феноменами згідно із проблематикою дослідження.

Оскільки у розвідувальних інтерв'ю важливим було з'ясування наявності певних тенденцій у конфігуруванні практик відтермінування в особистісному майбутньому, при сортуванні даних у подальшому ми звертали увагу на найпомітніші особливості аналізованих текстів і стосовно відтермінування. Такими характеристиками у розповідях респондентів були включеність (конкретизація / абстрагування), емоційність (активність / спад енергії) й оцінка подій та явищ (утилітарність / незначущість).

Наративний аналіз футурологічних розповідей (відповідають останньому питанню) у складі інтерв'ю відбувався у 5 основних кроків: формальний аналіз транскрибованих текстів – виокремлення подій у розповіді; змістовий опис структури історії; включення до аналізу ненаративних компонентів (емоційність, динамічність, витіснення); пошук аналогій та відмінностей у текстах різних досліджуваних (стратегії

«мінімального» та «максимального» контрасту); визначення загальної спрямованості сюжету історії (привласнення певної назви). Загалом, критеріями до аналізу футурологічних нарративів досліджуваних стали такі параметри:

1. Рівень сформованості уявлень про майбутнє – високий, середній, низький (об'єм тексту, деталізація описуваних подій);
2. Джерело футуристичної реальності (експансивність соціуму / осмислення власних цінностей);
3. Динаміка розвитку подій (послідовність / циклічність / відсутність);
4. Відкритість перспективам (гнучкість / неготовність до змін);
5. Особистий вклад у майбутнє (активність / пристосування / перекладання відповідальності на інших);
6. Емоційний фон розповіді (оптимістичність / песимістичність) [32].

Саме тип спрямованості у майбутнє виявився вирішальним у тому, як досліджувані обходилися з власними завданнями, особливо якщо вони вважалися життєво важливими: футурологічні розповіді респондентів, які практикують відтермінування завжди і в усьому, виявилися істотно різними. Ця тенденція наштовхнула на думку, що для певного розташування практик відтермінування в особистісному майбутньому важливим є те, як людина загалом ставиться до власних завдань.

Вирішення цього питання найбільш широким чином було сплановано за допомогою виявлення полюсу мотивації досліджуваних. До того ж, у багатьох західних дослідженнях прокрастинаційну поведінку взагалі ототожнюють із відсутністю мотивації до дії [187]¹. З'ясування мотиваційної орієнтації досліджуваних при основному зборі даних спрямувало, таким чином, до віднесення досліджуваних до груп з мотивацією на успіх або з мотивацією на невдачу. Шкалу рівня мотивації на переживання успіху

¹ Однак ще раз наголосимо на тому, що соціально-психологічні практики відтермінування в контексті даного дослідження позиціонуються як комплексний феномен і не можуть розглядатися лише як сукупність мотивів, тим паче, що дане формулювання знов повертає до репрезентаціоністських поглядів на природу психічного і соціального життя людини.

введено нами у загальну композицію вимірювальних інструментів як медіатора – пояснювального параметру у фінальному розкритті композиції типів практик відтермінування в конструюванні особистісного майбутнього. Для такого вимірювання було прийнято рішення використати тест-опитувальник «Мотивація успіху та невдачі» А. Реана (дод. А, с. 175), адже він достатньо простий для розуміння досліджуваними та в обробці результатів [98, с. 95-96].

Слід наголосити, що на даному етапі підбору емпіричного інструментарію вже почав вимальовуватися змішаний дизайн дослідження: було встановлено, що методи збору даних використовуватимуться паралельно-последовно: і якісні, і кількісні. У зв'язку із цим виникла потреба підбору методики, яка б кількісно могла оцінити схильність досліджуваних до відтермінування власних завдань. Найобґрунтованішою серед дуже вузького кола існуючих методик на визначення рівня прокрастинації виявилася «Шкала загальної прокрастинації» К. Лей в адаптації Т. Юдеевої, яку було заплановано запропонувати першою у комплексі методів основного дослідження для кількісного позначення загального рівня схильності досліджуваних до відтермінування своїх завдань [140; 154].

Відповідно до постнекласичної парадигми все ж більшу увагу привертати ті методи, які б дали глибше уявлення про проблематику дослідження. Насиченість сенсом, можливість збереження контексту, широке поле матеріалу для інтерпретації могли забезпечити проєктивні методики. З'ясування рівня схильності до відтермінування, його джерел і зв'язку з мотивацією видавалося неповним для вивчення таких практик, тому необхідним став інструмент, що виявився би здатним проілюструвати переживання стану, в якому особистість практикує відтермінування, і в чому полягає його особливість, відмінність від протилежного – стану планомірного виконання поставлених завдань. Для цього було вирішено запропонувати досліджуваним зобразити ці стани на папері та дати малюнкам назви. Подібна методика «Малюнок типового представника», спрямована на виявлення процесів ідентифікації з певними суб'єктами, станами, процесами, запропонована й апробована О. Богдановою у виданні «Якісні методи соціально-психологічних досліджень» [15]. У контексті ж нашої

роботи використано зображення одразу двох варіантів «Я – відповідальний» і «Я з тих, хто відкладає все на потім» (дод. А, с. 176-177), протилежності яких було встановлено на основі пілотних експертних оцінок. Вибір такого інструменту окрім вищезазначеної мети уможливив підвищення зацікавленості досліджуваних у власній роботі над комплексом методик, а також дав простір для аналізу особистісних характеристик досліджуваних, які стали основою для побудови типології практик відтермінування. У початкових спробах створення комплексу методів, до речі, з метою з'ясування наявності зв'язку практик відтермінування із мірою таких якостей особистості, як екстравертованість, прив'язаність, природність, емоційність, практичність, планувалося використання «П'ятифакторної особистісної методики», однак її громіздкість та вузька спрямованість у порівнянні з проєктивними малюнками спростувала необхідність роботи із нею.

Проєктивний підхід, у цілому, складає можливості для пізнання несвідомої сфери особистості через артефакти свідомості (у даному випадку продуктом є малюнок), тобто у цілісності проявів психіки. Зображувальний продукт – це символізація індивідуально-психологічних особливостей автора, його світосприйняття, внутрішнього психологічного стану, самооцінки. При виконанні проєктивного малюнку основним об'єктом дослідження стає вигаданий респондентом графічний образ, визначну роль у формуванні якого відіграють потреби, інтереси, психічна організація людини в цілому.

Проєктивна малюнкова методика, як зазначалося в інструкції для досліджуваних, використана для з'ясування емоційних та особистісних характеристик у типових життєвих ситуаціях. Ключовою в інструкції стала пропозиція символізувати стани, коли досліджуваний не практикує відтермінування, проявляє обов'язковість та відповідальність щодо необхідних завдань, а також коли відтермінування застосовується, і респондент відкладає на потім, зволікає із виконанням справ, ігнорує поставлені завдання. Тематично-образне малювання стану як такого, що не

наділений певною фізичною оболонкою, вимагає досить високого рівня символізації і, відповідно, абстрагованості, адже в основу процесу не може бути покладено яку-небудь зовнішню ознаку зображуваного. Це змушує досліджуваних при виконанні завдання звертатися до аналізу глибинного змісту власної діяльності, переосмислювати значення власної поведінки.

Аналіз змістових ознак малюнків надав можливість встановлювати діапазон та спрямованість досліджуваної проблематики безпосередньо для досліджуваних, складати характеристики для них, що містять відомості про ставлення до себе, до оточуючих, до середовища та умов (та стосовно проблематики відтермінування включно).

При інтерпретації малюнків було також заплановано звертати увагу на такі формальні параметри, як якість ліній (натиск, акуратність), симетричність елементів, розмір, розташування відносно бланку, акцентування деталей, використання кольорів [96].

Підходячи до вибору методик, які б могли представити конструкт особистісного майбутнього в емпіричному дослідженні, ми зіткнулися з проблемою фактичної відсутності кількісних у традиційному розумінні інструментів. Це у певному сенсі похитнуло плани щодо застосування обраного змішаного дизайну дослідження. Однак було знайдено інструмент, що якнайкраще відповідав постмодерній канві роботи. *«Семантичний диференціал часу» Л. Вассермана* (дод. А, с. 178) – методика, яка має можливості виявити аспекти активності, емоційності, величини, структури, відчутності усвідомлюваних та малоусвідомлюваних ставлень особистості до власних завдань на майбутнє, а також здійснити експрес-оцінку психічного стану, особливо в контексті такого поля, як темпоральність [27]. Саме психосемантичний підхід, на відміну від традиційної психометрики, завдяки «суб'єктній» парадигмі аналізу надає матеріал для глибинного аналізу відмінностей у смислових сферах особистості. Незважаючи на те, що методика створена для клінічної мети, використання її завершальної складової (бланк майбутнього, виключаючи бланки минулого і теперішнього)

відкриває перспективи встановлення показників переживання майбутнього як своєрідного індикатору актуального психічного стану особистості, який ми матимемо в змозі порівняти з мірою схильності до відтермінування.

Вивчення у межах даного дослідження часової перспективи майбутнього, вираженої у життєвих завданнях, було вирішено здійснити також шляхом застосування *методу мотиваційної індукції Ж. Нюттена «Незавершені речення»* (дод. А, с. 178), який, на думку автора, забезпечує оптимальні умови, за яких суб'єкт спонтанно формулює велику кількість завдань [123]. На виході методика надала 30 речень, що аналізувалися за часовим індексом – визначення, *коли* відбуватиметься описуване: від найближчого проміжку часу до можливих далеких життєвих подій. Не змушуючи тривалий час витратити на формулювання власних життєвих завдань, незавершені речення стимулювали до спонтанних, а тому найактуальніших виявів досліджуваних, налаштовуючи на подальшу роботу з запланованими інтерв'ю.

Варто зазначити, що метод мотиваційної індукції у початкових варіантах комплексу методик не застосовувався, а обґрунтовувалася необхідність використання модифікації «Циклічного тесту часу» Т. Коттла, в якому досліджуваним пропонувалося намалювати чотири кола на позначення варіантів майбутнього: як продовження теперішнього; найкращого імовірного сценарію; непередбачуваного сценарію; найгіршого імовірного сценарію. Однак, як продемонстрували вже перші результати, досліджуваним було важко зорієнтуватися в інструкції й надати дані, які б можливо було проінтерпретувати за схемою означеного тесту. Крім того, малюнковий інструмент у дослідженні вже фігурував, тому було прийнято рішення дібрати більш специфіковану методику, яка б відповідала меті з'ясування змістового наповнення особистісного майбутнього досліджуваних.

Загалом, з метою встановити прийнятність обраних для основного дослідження методик та їх композиції сконструйовані комплекси було надано до виконання першим п'яти досліджуваним. Відповідно до

результатів їх роботи, було виконано заміну модифікації «Циклічного тесту часу» Т. Коттла на метод мотиваційної індукції Ж. Нюттена «Незавершені речення», а також редуковано «П'ятифакторну особистісну методику», як дуже громіздку для даної роботи. Після таких трансформацій досліджуваним, відповідно, було запропоновано виконати введену методику Ж. Нюттена. Вже на основі первинного аналізу було виявлено, що досліджувані вірно розуміють подані інструкції за всіма дослідницькими інструментами, тому їх результати у подальшому було включено до обробки в основному дослідженні.

Отже, до бланків, запропонованих досліджуваним, за порядком застосування увійшли такі інструменти: «Шкала загальної прокрастинації» К. Лей в адаптації Т.Ю. Юдєєвої, авторська анкета джерел особистісної схильності до відтермінування завдань, опитувальник А. Реана, проективний малюнок «Я-відповідальний і Я з тих, хто все відкладає на потім», «Семантичний диференціал часу» (бланк майбутнього) Л. Вассермана, метод мотиваційної індукції Ж. Нюттена «Незавершені речення» та напівструктуроване інтерв'ю з елементами футурологічного наративу (дод. А, с. 171-179).

Для основної частини емпіричної роботи також використано такі *методи математичної статистики*, як класифікація суб'єктивних джерел відтермінування методом факторного аналізу, порівняння незалежних субвбірок (критерій Манна-Уїтні), перевірка зв'язків окремих показників та інтегральних факторів шляхом застосування непараметричного кореляційного аналізу (коефіцієнт Спірмена). Дані процедури виконувалися на базі статистичних комп'ютерних програм SPSS 16.0 та Statistica 10 Enterprise.

Загалом, емпірична модель дослідження може бути візуалізована у вигляді схеми (рис. 2.1), в якій окреслено загальний дизайн дослідження з розкриттям етапів роботи, їх завдань, а також параметрів кількісного та якісного аналізу даних.

Рис. 2.1. Емпірична модель дослідження соціально-психологічних практик відтермінування в конструюванні особистістю власного майбутнього

Отже, згідно із емпіричною моделлю дослідження включило розвідувальний та основний етапи, по мірі розгортання яких було реалізовано відповідні завдання завдяки процедурам відбору учасників, збору даних, їхньої обробки, комбінування та інтерпретації із перспективою застосування потенційних можливостей наукових дискусій та пошуків перспектив.

2.3. Організація та процедура емпіричного дослідження відтермінувально-футурологічних практик

Створена схема емпіричного дослідження вимагала цілеспрямованої роботи у напрямку збору інформації на обох етапах – розвідницькому та основному. Особливим чином зверталася увага на процедуру залучення досліджуваних до роботи та надання їм стимульного матеріалу, розробка якого відбувалася на основі формування сукупності та критеріїв до досліджуваної вибірки.

Як зазначалося, в пілотних інтерв'ю було опитано 20 респондентів, результати яких увійшли до основного аналізу. Будучи студентами старших (4-5-х) курсів мистецьких спеціальностей Херсонського державного університету, досліджувані репрезентували припущення щодо яскравої схильності до практикування відтермінування у творчих особистостей, до того ж студентська аудиторія відносно швидко йшла на контакт через зацікавленість у темі дослідження. Власне, звуження емпіричного об'єкту до вибору в якості досліджуваних студентської молоді забезпечувало репрезентативність результатів, адже контекстуальність відтермінувально-футурологічних практик не дозволила б екстраполювати отримані у підсумку дані на більш широкі соціальні групи.

Студентська молодь як основа вибірки є суспільно диференційованою соціально-демографічною спільнотою, якій притаманні специфічні фізіологічні, психологічні, пізнавальні, культурно-освітні властивості. На

відміну від представників старших поколінь і вікових груп, студентська молодь як спільнота перебуває у стані формування та становлення, тому є чутливою до динамічних соціально-психологічних зрушень, досить швидко приймає до кола власних життєвих практик розповсюджені форми поведінки.

Було важливо також розуміти той соціально-психологічний контекст, у якому перебували досліджувані, адже поле їхньої реальності регламентує усі емпіричні вияви, на які ми чекали. Саме тому задля максимального занурення у середовище досліджуваних необхідно було постійне перебування у ньому, що видалося можливим у зв'язку з професійною діяльністю дослідника, пов'язаною з постійними контактами із студентством. Таке залучення до поля практикування досліджуваних забезпечило можливість постійного обміну думками та перевірки надійності отримуваних у процесі дослідження результатів. Отже, за С. Квалє, забезпечувалася комунікативна валідизація при аналізі даних.

Питання про обсяг вибірки на етапі основного дослідження було вирішено з огляду на його цілі та методологічний дизайн. З одного боку, кількісні й статистичні методи вимагали досить великої кількості досліджуваних, з іншого, якісний метод, як ми відстежили на основі пілотних інтерв'ю, не потребував великої вибіркової сукупності для виявлення провідних тенденцій, і достатнім був би розгляд 25-40 випадків. Консенсусу допомогло дійти встановлення у ході збору матеріалів числа досліджуваних до 99 осіб (при фінальному аналізі використовувалися дані 96 досліджуваних), що повністю вдовольнило вимоги кількісного аналізу з використанням відповідних методів обробки даних і розширило можливості роботи з продуктами якісного методу.

У процесі збору матеріалів дослідження було висунуто думку про те, що результати достатньо однорідної вибірки (студенти мистецьких спеціальностей) не зможуть продемонструвати всю широту соціально-психологічних практик відтермінування у футурологічному вимірі, тому до

участі в дослідженні, а також для застосування у формуванні вибірки ознак розшарування і районування, було запрошено студентів Дніпропетровського медичного інституту традиційної та нетрадиційної медицини, які отримували освіту за фахом лікувальна справа (36 осіб). Вибір такої спеціальності досліджуваних регламентовано припущенням, що специфіка медичної освіти накладає відбиток на стратегіях життєконструювання студентів та їх обходження із власними завданнями, які б відрізнялися від стратегій студентів, котрі отримують мистецьку освіту.

Загалом, в основному дослідженні за принципами рандомності відбору та добровільної активності взяли участь юнаки (38 осіб) та дівчата (61 особа) віком від 20 до 26 років останніх курсів (4-й, 5-й, 6-й) денної форми навчання. Передбачалося, що студенти початкових курсів ще недостатньо включені у контекст життя, ширший за навчання. Молодші ж особи зазвичай меншою мірою, порівняно зі старшими студентами, орієнтуються на роздуми про майбутнє, а, скоріше, перебувають у своєрідних станах набування або вже практикування соціального статусу студента. Гомогенними критеріями композиції вибірки були вік та статус «студент», а контрастуючими ознаками – належність до різної статі та до різних регіонів, вишів, спеціальностей.

Повертаючись до інструментальної проблематики дослідження, зазначимо, що метод експертної оцінки та початкові варіанти анкети джерел особистісної схильності до відтермінування завдань не передбачали жорстко регламентованої процедури, тому збір даних відбувався дещо стихійно. І якщо у випадку з першим дослідницьким інструментом (який, однак, не можна повноцінно так назвати) опитування проводилося у соціальній мережі, то стимульні матеріали другого надавалися як в електронному, так і в роздрукованому, або взагалі усному вигляді. Але вже для визначення факторів аналізу анкети як належної робочої методики надання матеріалів для її виконання відбувалося організовано, однорідно й адресовано до конкретної аудиторії – за допомогою повідомлень у тій самій соціальній

мережі, які окрім власне прикріплених бланків анкети супроводжувалися заохочувальним текстом.

Залучення досліджуваних до пілотних та в подальшому до основних наративних бесід відбувалося за принципом добровільної участі. Інтерв'ю проводилися індивідуально, в окремому приміщенні, зручною для респондента мовою спілкування (українською або російською), в робочі години та дні. Підготовчим моментом до інтерв'ю була довідка про те, що розмова не має на меті якимось чином оцінити та засудити досліджуваних, а спрямована на отримання матеріалів для наукових інтерпретацій, дотримуватиметься принципів анонімності та конфіденційності, а також нестиме характер звичайної розмови. Коментувалася також необхідність фіксації інтерв'ю на диктофон. Якщо ж респондент не погоджувався на аудіозапис, інтерв'юером занотовувалися сутнісні моменти його відповідей, а також відбувалося детальне відтворення оповіді про особистісне майбутнє одразу ж після завершення інтерв'ю. Час дослідницького інтерв'ю не був жорстко обмеженим і, як зазначалося вище, займав від 10 до 25 хвилин.

У попередньому пункті розділу вже зазначалося, що дані пілотних інтерв'ю було включено в подальшому до обробки результатів основного дослідження: для нас не вважалося суттєвим те, що ця частина досліджуваних за процедурою послідовності виконання етапів збору інформації не відповідала іншій частині (адже першими було надано спочатку якісні дані, і вже потім – кількісні). Для змішаного конвергентного дизайну дослідження такі зміни в послідовності збору матеріалів не були принциповими, адже у підсумку вони аналізувалися послідовно.

Випробування, як і основне використання комплексу дослідницьких інструментів, проводилося за принципом випадковості та добровільності шляхом індивідуальних зустрічей з кожним із досліджуваних та заповнення бланків відповідей. Під час роботи студенти мали змогу ставити уточнюючі запитання щодо завдань, запропонованих у бланку, висловлювати поточні зауваження. Кожному досліджуваному було поставлене запитання про

зручну мову спілкування, і він отримував відповідні бланки українською або російською. Так само, як і у разі з інтерв'ю, перед початком роботи досліджувані інформувалися щодо цілей опитування та принципів роботи дослідника з інформацією.

Бланки комплексу дослідницьких методів являли собою набір стимульних матеріалів, інструкцій до методик та безпосередньо полів для відповідей (дод. А, с. 172-179). Як заохочення, досліджувані мали змогу за виконаними методиками отримати власні результати та рекомендації щодо їхнього використання.

Висновки до другого розділу

Методологічним профілем дослідження відтермінувально-футурологічних практик є тяжіння до постнекласичної наукової раціональності та використання змішаної стратегії застосування якісних та кількісних методів. Змішану стратегію застосовано на основі конвергентного (паралельно-послідовного) дизайну із одночасним збором даних спостережень і вимірювань та застосуванням за порядком спочатку якісних, а потім кількісних процедур.

Емпірична модель дослідження включила розвідувальний та основний етапи, спрямовані на виконання завдань з'ясування та оцінки емпіричних категорій дослідження, створення робочої методики визначення причин особистісної схильності до відтермінування завдань, оцінку прийнятності та затвердження обраного формату дослідження; визначення основних способів відтермінування та варіантів конструювання особистісного майбутнього, побудову типології відтермінувально-футурологічних практик та узагальнення їхнього змісту на основі поєднання якісних та кількісних результатів дослідження. Як інструментальне забезпечення на розвідувальному етапі виступили метод експертної оцінки, анкетування та напівструктуроване інтерв'ю; на основному етапі дослідження для збору інформації використано інструментарій тестування (проективний малюнок,

«Метод мотиваційної індукції» Ж. Нюттена), самооцінювання («Шкала загальної прокрастинації К. Лей» в адаптації Т. Юдеевої, тест-опитувальник «Мотивація успіху та невдачі» А. Реана, «Семантичний диференціал часу» Л. Вассермана), анкетування (авторська методика на визначення причин особистісної схильності до відтермінування завдань) та напівструктуроване інтерв'ю з елементами футурологічного наративу.

У якості емпіричного об'єкту дослідження сформовано вибірку з 99 студентів мистецьких спеціальностей Херсонського державного університету (63 особи) та студентів лікувальної справи Дніпропетровського медичного інституту традиційної та нетрадиційної медицини (36 осіб) старших (4-5-х) курсів навчання віком від 20 до 26 років. Принципами організації дослідження стали добровільна участь, анонімність, конфіденційність та «зворотний зв'язок».

РОЗДІЛ 3

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ПРАКТИК ВІДТЕРМІНУВАННЯ В КОНСТРУЮВАННІ ОСОБИСТІСТЮ ВЛАСНОГО МАЙБУТНЬОГО

У цьому розділі узагальнено основні етапи та результати аналізу інформації стосовно соціально-психологічних практик відтермінування в конструюванні особистістю власного майбутнього, а також наведено логічну та статистичну інтерпретацію цих результатів. Структура розділу відповідає обраному формату дослідження із паралельно-послідовним застосуванням якісного та кількісного аналізу, зберігаючи чільне місце якісних методів для вирішення основного завдання дослідження – побудови типології відтермінувально-футурологічних практик, а також надаючи окрему увагу кількісним процедурам для уточнення якісних узагальнень і з'ясування тенденцій поєднання, зв'язків та провідних характеристик конструктів відтермінування та особистісного майбутнього.

3.1. Якісне дослідження практик відтермінування в конструюванні особистістю власного майбутнього

За обраним форматом дослідження логіка представлення результатів вимагає першочергового опису якісної інформації як базису реалізації символічного контексту роботи у завданнях спостереження, орієнтації та конструювання досліджуваної проблематики.

В якості інтерпретативних виступили параметри, відповідні трьом етапам аналізу. *Установчий етап* передбачав накопичення критичного обсягу інформації для здійснення узагальнень на основі встановлення символічного і лексичного наповнення змісту відтермінування. *Етап уточнення і розширення* охарактеризувався співвіднесенням основного масиву даних із вихідною теоретичною моделлю, спираючись на критерії

змістовності, структурності та абстрагування. На *етапі інтегрального осмислення* побудовано структуру відповідей практикування відтермінування футурологічним спрямованостям для попередньої типології досліджуваних практик, базисом якої виступили ілюстративно-вербальні характеристики прокрастинаційної поведінки з відповідним аналізом футурологічних наративів досліджуваних.

3.1.1. Ілюстративно-вербальний опис соціально-психологічних практик відтермінування. Згідно з результатами пілотного дослідження, найбільш влучними позначеннями антипрокрастинаційних якостей виявилися обов'язковість, необхідність та відповідальність. З огляду на це проведено антонімічні аналогії: найактуальнішим є розгляд таких станів, як необов'язковість, даремність, безвідповідальність, що супроводжують практики відтермінування. Це дозволило окреслити семантичний простір розуміння досліджуваними даної проблематики та встановити, що процес сприймається дещо спрощено, без належної уваги до деталей. У свою чергу, це означає реактивну упередженість – традиційні соціальні засудження при поверховому розгляді питання.

Використання ж якісного аналізу малюнків продемонструвало вже цілком диференційовані способи відображення проблематики відтермінування досліджуваними. Учасники, які зображували власні стани «Я – відповідальний» та «Я з тих, хто все відкладає на потім», які супроводжують відповідні їм практики, розділилися на декілька груп за критерієм *тематики* ілюстрацій щодо загального уявлення про поле дослідження.

Більше половини усіх малюнків складають безпосередні та стилізовані зображення *природи*, її елементів, а також *антропоморфні* ілюстрації – обличчя з виразом емоцій, спрощені та деталізовані «смайли», людські постаті в різних ситуаційних умовах. Близькими за тематикою до таких зображень є також флористичні й анімалістичні мотиви. Це може

характеризувати розуміння учасниками досліджуваних стратегій як природних, звернених до безпосередньо даних параметрів життя, які спостерігаються щодня, практично не змінюючись у своїх виявах та відповідають настрою людини й навколишньому емоційному фону.

Вагому частину склали також малюнки *знакового* та *предметного* виміру: геометричні фігури, пунктуаційні знаки, сходи, годинники, предмети побуту, техніка тощо. Такі зображення свідчать про надання досліджуваними проблематиці, що вивчається, категорійного статусу, співвіднесення станів «відповідальності» та «відтермінування» із вже сформованими асоціативними рядами, чітко визначеними елементами поняттєвої системи особистості: ці стани, що супроводжують відповідні практики, досить добре усвідомлюються й успішно визначаються авторами.

Не менш значущою є відокремлена категорія малюнків – *абстрактні* – лінії, риси, завитки, зафарбовування бланків колірним фоном, нерозпізнані силуети тощо. Така манера зображень характерна для невиразних станів, бажання «розмити» реальність, позначити щось незрозуміле, недоступне для пояснень.

Загалом, такий потрібний тематичний розподіл усіх малюнків дозволяє сформулювати основні позиції досліджуваних щодо поняттєвої пари «відповідальність-відтермінування»: *прийняття як даність, категоризація (позитивне або негативне ставлення), невизначеність*.

Слід зазначити, що зображення відповідних запропонованих конструктів не можна однозначно розглядати як опозиційно протиставлені, адже частина досліджуваних за способом малювання не диференціювала дані стани як дійсно протилежні, зображуючи їх в одному тематичному руслі без істотних змін у натиску, розмірі, розташуванні, деталізації та колірному рішенні композицій. Така відсутність розмежувань могла свідчити про єдність, нерозривність проілюстрованих станів, що процесуально вибудовувалися, замінюючись один одним, навіть без особливої уваги самих досліджуваних до цих змін.

Однак у малюнках учасників, які зображували два стани у різній тематичній спрямованості, частіше за все використовувалася і відмінна манера виконання. Малюнки мали різні розміри і розташування, міру деталізації, кольорову гаму, чіткість та характер натиску.

Намагаючись з'ясувати *символічно-ілюстративний* опис практик відтермінування для особистості, ми взяли до уваги вищезазначені параметри і, порівнюючи перший малюнок із другим (так збережено контекст, у якому представлено зображення), встановили такі тенденції.

Для найбільш значної частини респондентів (29,2%) практикування відтермінування власних завдань асоціювалося із *тривогою* (рис. 3.1.), що виражено у символах перешкод – конструкцій, сходів, лабіринтів, стін, розташованих перед людиною, переповненої чаші вагів, годинника, що нагадує про граничні терміни, а також відображено у варіаціях стихійності, агресивності природи, зображеннях привидів, тіней, монстрів, очей великого розміру, написів у якості тривожних думок.

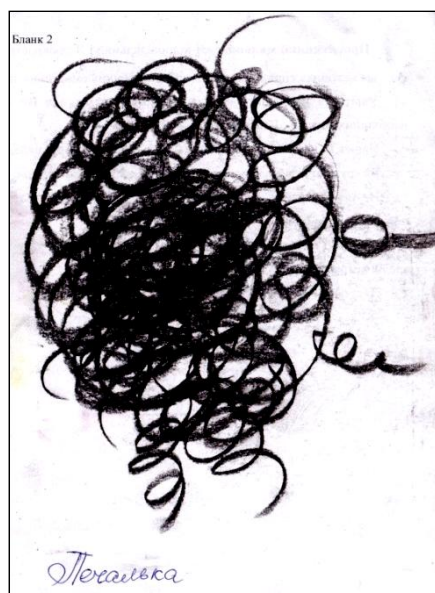

Рис. 3.1. Приклад тривожного (1) способу зображення практик відтермінування

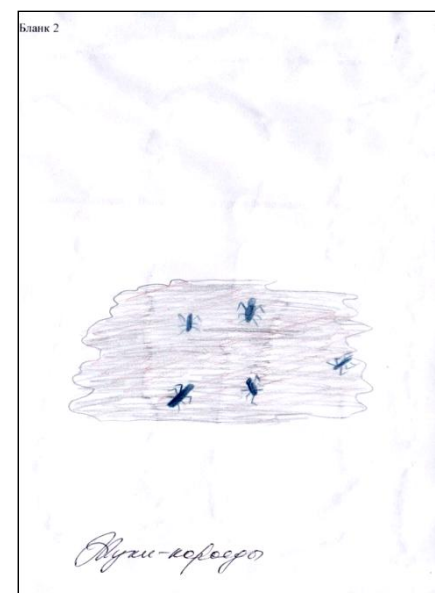

Рис. 3.2. Приклад тривожного (2) способу зображення практик відтермінування

У більшості випадків такі малюнки мали ламані або хаотичні лінії, гострі кути, сильний натиск, темні та яскраві кольори, виконані недбало або ж навпаки занадто чисто, мали середній ступінь деталізації та середні розміри у порівнянні з протилежним парним малюнком. Досить висока напруга даних ілюстрацій може бути обумовлена попереднім негативним досвідом авторів, адже у більшості малюнків також була присутньою тенденція зміщувати розташування у лівий бік і дещо доверху, тим самим ставлячи акцент на проживанні завершеного певного життєвого етапу, на енергії особистого досвіду, на бажанні швидше виразити власну емоцію.

До цієї ж групи малюнків із тривожним способом зображення (рис. 3.2) можна віднести і ті, які містили символічні елементи неприємностей, перешкод на життєвому шляху, однак були зображені у стриманому, м'якому стилі, без надмірної експресії, з пастельними кольорами та відносно малим розміром при різноманітному розташуванні на бланку (13,13% подібних малюнків). Імовірно, що характер зображень з подібною символікою може відрізнятися у досліджуваних на основі визначених вище способів сприймання запропонованої пари станів «відповідальність-відтермінування», і в даному разі йдеться саме про фігурування способів категорійної визначеності (яскраво негативне ставлення) та прийняття (спокійне ставлення, відсутність тенденцій до подолання).

Достатньо велику за чисельністю групу відтерміновувачів (20,2%) склали і ті, хто зображував прояви *спокою*, стабільності, комфорту (рис. 3.3). Серед тем таких ілюстрацій – природа, вода, умиротворені вирази облич, означення сну, фонове зафарбовування. За кольоровою гамою ці малюнки були різноманітними, однак їх характеризувала плавність ліній, легка, вільна манера зображення, прагнення заповнити простір усього бланку, переважання середнього натиску; в них були достатньо добре промальовані деталі і збережено логічну впорядкованість.

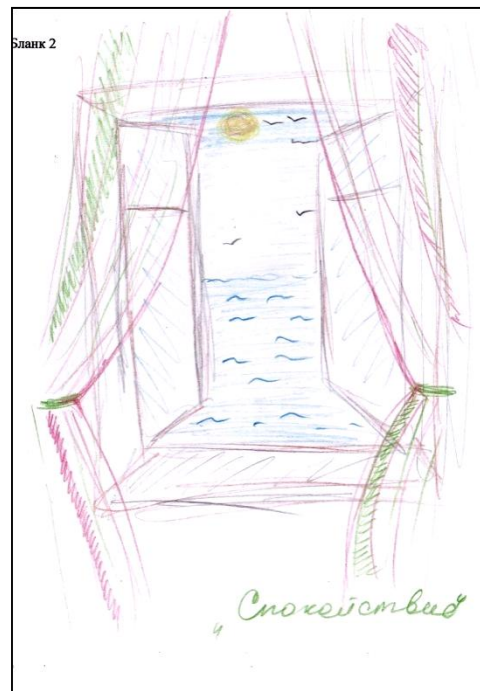

Рис. 3.3. Приклад спокійного способу зображення практик відтермінування

Переважання мотивів природи та символізму окреслило, у свою чергу, категорійний спосіб ставлення до власних практик відтермінування: автори достатньо точно відображували свої стратегії, що відстежилося у переважній відсутності абстрактних малюнків (ставлення – позитивне).

Досить вагомою (14,14%) також була частина досліджуваних, які зобразили власні стани при практикуванні відтермінування за допомогою метафор втомі у міміці та позах людини, хмарності, дощу, сліз, самотності, сірої буденності, абстрактного спаду енергії, *знесиленості* (рис. 3.4). Дані малюнки були меншими за розміром та менш деталізованими, ніж сусідні зображення стану «відповідальності». Характерним було використання фломастерів сірого, синього, чорного, коричневого кольорів й акуратність виконання. Ці стани, за яких практикується відтермінування, таким чином, відзначилися прийняттям, деякою покірністю щодо незворотності розгорнутого процесу.

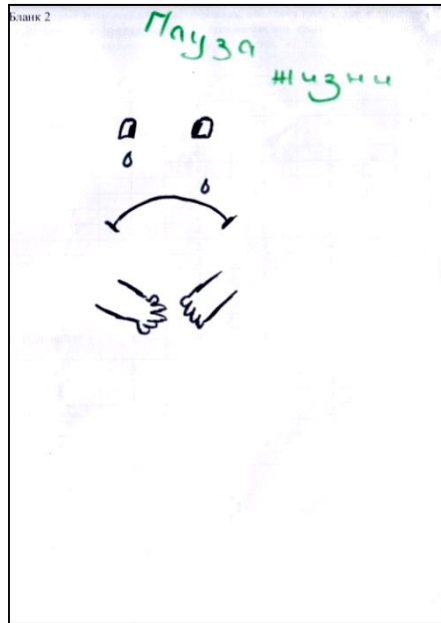

Рис. 3.4. Приклад знесилоного способу зображення практик відтермінування

Наступною за чисельністю (12,12%) була група малюнків, що демонстрували певну *невизначність*, незрозумілість для самого автора практик відтермінування (рис 3.5).

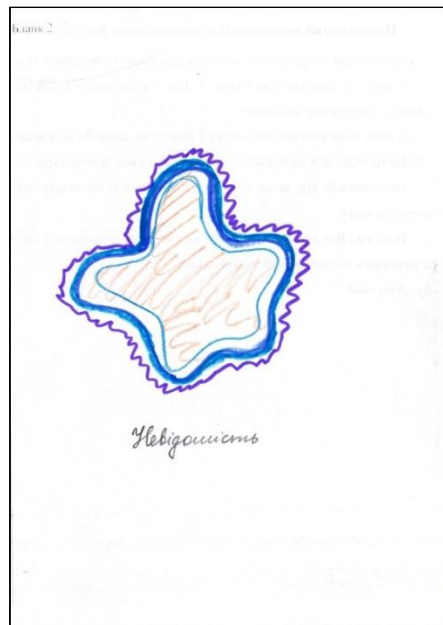

Рис. 3.5. Приклад невизначного способу зображення практик відтермінування

Холодна гама кольорів, вільний спосіб виконання, використання абстрактної та символічної тематики (акцент на фоні, просторі, аморфні, нечіткі форми, знаки питання), незначна деталізація, однак достатньо великі розміри малюнків, створювали враження, ніби автори намагалися швидко віддалитися від роздумів про запропонований стан, зняти з себе відповідальність, залишитись незрозумілими, зберігши за собою право переінтерпретувати зображене. Такий спосіб означування власних практик відтермінування ми окреслювали вище як невиразність, і саме цей спосіб дозволяє досліджуваним уявити, примірити різні можливості та варіанти, не обтяжуючи себе остаточністю у виборі.

Не менш значущими були і маркери *звичності* (рис. 3.6) у зображеннях досліджуваних (10,1% малюнків). Позиція щодо відтермінування у даних малюнках відповідала прийняттю, адже провідною темою була предметна й антропоморфізована символізація стандартного, звичного, буденного, традиційного. Зображення мішкуватого одягу, нейтральних виразів облич, побутової техніки, ліжок, поєднаних елементів дощової і сонячної погоди з використанням різних кольорів, натисків та міри акуратності – теми, притаманні проживанню буденних процесів і зупинці в одному з них.

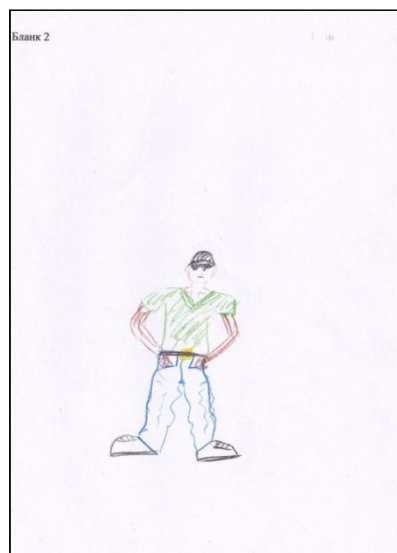

Рис. 3.6. Приклад звичного способу зображення практик відтермінування

Сукупність малюнків, що демонстрували *енергійність*, радість, захват, свободу, склала 8,08% від їхньої загальної кількості. Малюнки цієї категорії (рис. 3.7) були досить яскравими, деталізованими, різнокольоровими, за композицією прагнули заповнити увесь простір бланку, манера зображення була вільною, натиск – середнім. Це охарактеризувало практики відтермінування в очах досліджуваних як довгоочікувану подію, нові можливості, насичення енергією. Способом вибудовування відтермінування в даному разі стала категорійна осмисленість з позитивних міркувань.

Рис. 3.7. Приклад енергійного способу зображення практик відтермінування

Окремим варіантом ставлення до практик відтермінування було їх *ігнорування*: поряд із зображенням стану «відповідальності» респонденти залишали пустий бланк (3,03% від загального числа випадків). Це могло свідчити про надмірну увагу саме до протилежного стану або натяк на спустошення від практикування відтермінування, бажання сторонитися його при життєконструюванні. І в такому разі способом означування прокрастинаційних практик можна було б вважати категоризацію з позицій відторгнення. Однак якщо інтерпретувати пустий бланк як граничну невизначеність із тим, як зобразити запропоноване, способом подачі

ілюстрацій можна назвати відсутність остаточності та бажання постійної переінтерпретації. Тобто ігнорування практик відтермінування могло б мати подвійний сенс: і відторгнення, і бажання заповнити пустий простір, надавання йому щоразу нового змісту.

Таким чином, за результатами якісного аналізу малюнків досліджуваних було виявлено щонайменше 6 способів особистісного практикування відтермінування.

Таблиця 3.1.

Способи практикування відтермінування у символічно-ілюстративному описі

№ з/п	Способи зображення станів при практикуванні відтермінування	Провідні характеристики зображень	Позиція щодо відтермінування
1.	Тривожний	Символи перешкод, чітка окресленість, акцент на минулому / теми неприємностей, відсутність експресії, малі розміри	Негативна категоризація / прийняття
2.	Спокійний	Природні, антропоморфні теми, м'якість нажиму, плавність ліній, деталізованість, логічна впорядкованість, великий розмір	Позитивна категоризація
3.	Знесилений	Метафори втоми, суму, абстрактність, темні кольори	Прийняття
4.	Невиразний	Абстрактність, незрозумілість, акцент на фоні, зафарбовуванні, холодна гама кольорів, великий розмір	Невизначеність
5.	Звичний	Символізація стандартності, традицій, буденності у манері, індивідуальній для кожного досліджуваного	Прийняття
6.	Енергійний	Яскраві кольори, середній нажим, деталізованість, великий розмір, вільна манера	Позитивна категоризація

Якісний аналіз малюнків окреслив способи практикування відтермінування, на основі яких ми маємо можливість уточнювати та розширювати дану типологію при обробці результатів *вербального* виміру проблематики.

Подальший аналіз торкнувся словесних описів практик відтермінування, що було отримано з матеріалів дослідницьких інтерв'ю. Звертаючи увагу на яскравість *тематичної спрямованості* описів, які відстежувалися у текстах, вербальні схеми уявлень респондентів про відтермінування згруповано у 2 напрями.

Перший стосувався часових, *темпоральних* маркерів відтермінувальних стратегій, означення прокрастинації як дій, пов'язаних із темпоральною проблематикою: «я завжди все роблю в останню мить», «мене ще є час», «те, що з дня на день набридає», «я тягну гуму завжди», «не зараз, потім-потім». Відповідними були і визначення протилежного поняттю відтермінування феномену: «все робити вчасно», «те, що просто зробити, актуальніше». Саме такі словесні маркери дають підстави звертатися в подальшому аналізі до темпорального виміру відтермінування, легітимно шукаючи його зв'язок із особистісним майбутнім.

У другому способі визначень відтермінування домінувало означення *фоновості* процесу: «нічого не виходить, немає настрою, або стан не той», «звичайні лінощі», «навіщо напружуватися», «несерйозне ставлення, ненормальне», «є щось більш цікаве та привабливе». Протилежностями в межах даного способу трактування поведінки зволікання стали такі вербальні маркування: «відповідальність», «на людину можна покластися», «совість», «ретельність», «переступлю через свої лінощі, принципи, хотіння», що підтверджують застосований пілотний метод щодо привласнення в якості опозиції відтермінування позначень особистісної врівноваженості та структурованості у виконанні завдань.

Поєднуючи результати текстового аналізу з малюнковим, встановлено, що констатація *темпоральності*, часової обмеженості у вербалізації практик відтермінування відповідала *тривожним* та *енергійним* зображенням, тобто співпадала із достатньо зрозумілим станами. Яскраво виражені у малюнках, однак діаметрально протилежні стани тривоги, напруги, суму, пустоти та

захвату, радості, відчуття свободи, відповідали у розповідях респондентів присвоєнню певного місця, категорії практикуванню відтермінування.

Вербальні маркування *фоновості* практикування в текстах варіювалися здебільшого відповідно до тем *звичності* або *невизначності* символічно-ілюстративного матеріалу. Абстрактні, нечіткі, або тривіальні, загальноприйняті зображення підтверджувалися респондентами у характері їхніх висловлювань щодо прокрастинаційної поведінки як дій, що важко описати й охарактеризувати раціонально. Це, у свою чергу, ще раз заохочує надання відтермінуванню статусу практик, адже вони є фоновими і не потребують усвідомлення і пояснення.

Таке поєднання проєктивно-малюнкowego та вербально-описового описів запропонованої проблематики досліджуваними свідчить про наявність провідного символічного контексту, яким наділено відтермінування як соціально-психологічні практики, – тематики темпоральності та фоновості.

Рис. 3.8. Тематична спрямованість вербального та ілюстративного описів практикування відтермінування

На основі критеріїв *частоти* й *оцінки* практикування прокрастинації в транскриптах інтерв'ю виявлено щонайменше три типи відтерміновувачів. Для тих, хто майже не практикує відтермінування, характерна тенденція вважати його вкрай негативним проявом. Таких досліджуваних ми назвали

супротивниками або *антипрокрастинаторами*. Особи ж, які часто відкладають свої справи на потім, розділилися на дві групи. В більш численній групі відтерміновувачів дані практики розглядалися як звичайні, буденні, навіть комфортні та приємні, що свідчило про позицію відстоювання природної необхідності феномену. Цю категорію досліджуваних ми означили як *активних прокрастинаторів* (за термінологією Ч. Хсін [163]). Була серед досліджуваних і відносна меншість із тих, хто відчував дискомфорт через власну схильність до відтермінування, яке оцінювалось як шкідлива звичка. Цей тип зволікання із виконанням власних завдань було означено як *пасивний, напружений*.

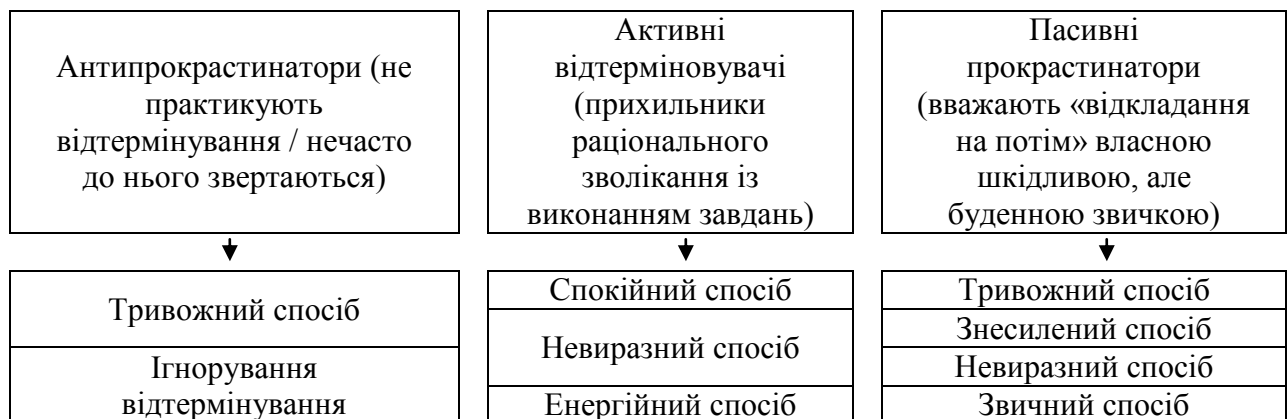

Рис. 3.9. Способи практикування відтермінування відповідно до типів прокрастинаторів

Особливість типологізації відтерміновувачів полягає ще і в тому, що для них характерні й відповідні способи символно-ілюстративного означення свого практикування (рис. 3.9). Так, *антипрокрастинатори* найчастіше зображували свій стан, що супроводжував відповідні практики, як *тривожний чи ігнорувальний*. *Активні відтерміновувачі* обирали такі способи зображень, як *спокійний, невиразний, енергійний*. *Пасивні прокрастинатори* демонстрували у власних малюнках станів зволікання із виконанням завдань *тривожність, знесиленість, невиразність та звичність*.

Як бачимо, мотиви тривожності та невиразності у зображеннях станів відтермінування можуть повторюватися відповідно і для антипрокрастинаторів й активних відтерміновувачів, і для активних та пасивних прокрастинаторів. Нерівномірна кількість способів відтермінування відповідно до типів прокрастинаторів є ознакою, на яку слід звернути увагу при подальшому відстеженні характеру побудови досліджуваними власного майбутнього – розповідях про плани на прийдешнє.

3.1.2. Відповідності способів відтермінування варіантам конструювання особистісного майбутнього. При аналізі пілотних інтерв'ю на основі опрацьованих текстів було з'ясовано види зв'язку між практиками відкладання власних завдань на потім та вибудовуванням особистісного майбутнього. За критерії аналізу інтерв'ю взято міру *включеності* (конкретизація / абстрагування), *емоційності* (активність / спад енергії) й *оцінку* подій та явищ (утилітарність / незначущість) респондентами означуваного у власних висловлюваннях.

У переважній більшості інтерв'ю відтермінування оцінювалося негативно, а зв'язок між вчасністю виконання справ та особистісним майбутнім оцінювалося *утилітарно*, розсудливо. Подібні роздуми були властивими досліджуваним, які відтерміновували те, що не було цікавим, важливим, не викликало емоцій. Для них характерною була плинність подій життя, певна пасивність, зосередженість на пошуках того, що могло б розважити, наповнити, надати сенс, викликати почуття, тобто орієнтація на зовнішні стимули для конструювання виваженого і послідовного майбутнього.

У багатьох способах побудови усних Я-текстів превалювала також енергійна, *емоційна* позиція щодо зв'язку між виконанням справ та особистісним майбутнім, яка була властивою «супротивникам» й активним прокрастинаторам. Перших активізував факт існування поведінки зволікання

здля повстання проти неї. «Вільні» ж відтерміновувачі вбачали у прокрастинації, навпаки, певне сприяння побудові майбутнього. Зумовленість пошуків паралелей між відтермінуванням та майбутнім тут було задано енергійністю, захопленістю тим способом поведінки щодо виконання власних завдань, який інтерв'юювані практикують.

Інший спосіб, у який респонденти визначали роль прокрастинації у їхньому майбутнє, був *нівелюючим*: дехто взагалі не побачив цього зв'язку, а інші досліджувані обґрунтовували недоречність його пошуку. Тобто свідомо визначити зв'язок практик відтермінування з конструюванням власного майбутнього ця частина респондентів не змогла.

Такий попередній аналіз виявив, що зв'язки між прокрастинаційними практиками та особистісним майбутнім можуть варіюватися від вагомих, сильних (енергійні позиції) до слабких або навіть відсутніх. Детальніший розгляд співвідношення «відтермінування-майбутнє» можливий при поєднанні аналізу нарративних інтерпретацій конструювання майбутнього та способів практикування відтермінування, визначених на основі проективно-малюнквого аналізу.

З'ясування конфігурації конструкту особистісного майбутнього на основі аналізу футурологічних автонаративів у складі дослідницьких інтерв'ю стало наступним кроком роботи. Параметрами аналізу, як вже зазначалося у попередньому розділі, були: визначення рівня сформованості уявлень про майбутнє, відкритості до змін, динамічності у розвитку подій, базису футурологічної реальності, міри активності у вибудовуванні майбутнього, включеності в соціальний контекст, емоційний фон.

Досліджувані, котрі символізували відтермінування як *тривожний* стан, демонстрували своє майбутнє з двох основних позицій. Перша відповідала малюнквої інтерпретації відтермінування як мобілізаційних практик (тривога – стимул діяти) в антипрокрастинаторів і означувала відповідальне майбутнє, *спрямованість на успіх*. Обсяг футурологічних історій у даному разі був відносно невеликим, деталізація описуваного – на

середньому рівні. Традиційність уявленої картини життя в наративах виказула нав'язані цінності інтерв'юйованих: тексти було сповнено такими словесними маркерами, як «кожен замислюється», «так прийнято», «зазвичай» тощо. Подієвість життя означувалась як динамічна, вибудована не гнучко, а за певними принципами, які не слід порушувати, аби домогтися бажаного: «...Жити в Європі – для мене це найбільш значуща мета. Я хочу переїхати туди, і знаю, що там люди працюють багато і працюють посилено, докладають всіх зусиль, і також для цього потрібно знати мову на рівні більше достатнього. Тому потрібно щось таки вибирати у своєму житті. Бо ніколи часу багато не буває». Роль конструктора майбутнього належала самому автору, проте це мало вплив на оточуючих – в історіях згадувалися персонажі, небайдужі досліджуваному: «... Друзі, близькі родичі, їх багато, а вони багато і хочуть, аби ти їм присвячував час. А це якусь відповідальність відразу викликає». Емоційне тло таких текстів було здебільшого оптимістичним, характерною була наявність мрій, цілей, тяжіння до героїчного сюжету: «... Для мене завжди буде щось дуже важливе, та я його все одно залишатиму на потім, і можу не задовольнити свої якісь базові потреби, але я все одно повинна це доробити. Я буду переживати, не їсти, не спати, але я це зроблю і, насамкінець, буду вдоволена».

Друга позиція пасивних відтерміновувачів щодо вибудовування майбутнього крізь призму *тривожного* символізму охарактеризована як *імовірнісна*, нестійка. Розглядалося декілька варіантів очікуваних подій, за рахунок чого текст був досить обширним, проте не надто деталізованим. В описі подій присутньою була осмисленість власних цінностей, що свідчило про суб'єктивну орієнтованість футурологічної реальності. Динаміка життєвих ситуацій в таких наративах відзначалася певною циклічністю, повторюваністю, незважаючи на уявлену варіативність сюжетів особистісного майбутнього. Автори демонстрували гнучкість у моделюванні власних перспектив, хоча при описі кожного варіанту ніби обмежували себе у продовженні, остерігаючись невірною кроку: «... Я в школі працювати не

хочу, сидіти паперовою роботою займатися я не хочу. А іншої перспективи просто я не бачу. Ні, ну як, я бачу. Але для цього потрібно напружитися, а я лінива. Тому я тільки поступово вчуся, чисто для себе практикуюся. Звичайно, і паперовою роботою займаюся, тому що не знаю як у мене вийде. Тому паралельно і бізнес затіяла, бо не знаю, чи вийде у мене в моїй професії. А взагалі от думаю, зараз закінчу навчання – і щось нове спробую. Але поки я нічого не думаю, тому що я поняття не маю, де працювати». Власна активність нараторів була окреслена досить чітко, в історіях загалом були відсутні інші персонажі, які б могли допомогти у створенні майбутнього інтерв'ююваної особи. За оцінкою емоційності даний тип футурологічної історії був, скоріше, нейтральним, адже у тексті були практично відсутні маркери емоційного забарвлення, і ставка робилася на констатацію фактів та очікування вірогідних подій: «... У мене має бути нормальне майбутнє. У мене є уміння, розум, таланти, відповідальність, та не вважаю, що тільки я причина всього. Ні, звичайно, від мене самого багато чого залежить, але у житті багато несподіванок, і до них я нормально ставлюся».

Утилітарний, *прикладний* варіант конструювання особистісного майбутнього було висунуто шляхом асоціювання активних практик відтермінування зі станами комфорту і *спокою*. Наративи в межах цього поєднання були середніми і за розміром, і за мірою деталізації. Основою створення реальності майбутнього були власні цінності авторів, а динаміка вибудовування подій – пристосувальною, націленою на оптимізацію умов життя. Відкритість часової перспективи було відображено у готовності до змін задля удосконалення: «... Я намагаюся поступово досягати якихось своїх цілей: не відразу на абордаж, а якоесь поступово, щоб воно було розмірено, щоб воно було моє – не так, звідкись, а щоб розуміти, що я сама цього досягла. А якщо щось буде не до ладу, готова копатися в собі, своєму оточенні, але точно досягну бажаного». Особистий внесок у конструювання майбутнього спостерігався у перетворювальній діяльності з орієнтацією на

соціальне прийняття, на відсутність конфліктних ситуацій. Емоційна наповненість таких утилітарних футуронаративів була позитивною, в основі конструювання майбутнього домінували бажання особистості, орієнтація на побудову життєвої програми: «Важлива річ, яку я можу зробити для суспільства – побудувати власну родину, таку дружню, міцну, аби було мінімум три дитини. Вони мене радуватимуть, виростуть дуже розумними та добрими, адже їхня мама буде дуже успішною діловою жінкою, найкращою мамою та коханою дружиною».

Мотиви *знесиленості*, спаду енергії, суму, виснаженості пасивних прокрастинаторів отримали своє звучання в *компенсаційному* варіанті побудови майбутнього. Рівень сформованості уявлень про нього був досить високим: респонденти детально і яскраво описували події у своїх футурологічних історіях, базисом переживань яких був власний життєвий досвід та його осмислення. Автори самі були ініціаторами активності щодо свого майбутнього, готовими до конструктивних змін, бажали реалізуватись і в особистісному, і в соціальному плані. За емоційною складовою тексти було сповнено оптимістичними надіями та сподіваннями, однак з відтінком непевності у можливості реалізації авторами своїх потреб: «... Я не буду жити за канонами, які мені нав'язували батьки. Їхнє життя не склалося, тому їх поради не вважаю доречними. Я сам обираю свій шлях. У мене будуть два власні автомобілі – один для роботи – виїздів до відряджень, інший – сімейний, аби ми їздили на пікніки, у подорожі. У мене буде двоє дітей – старший син та молодша дівчинка. Моя дружина буде дуже чарівною та розумною білявкою. Я буду, напевно, далеко не останньою людиною в цьому місті, адже сидіти у тіні суспільних процесів – не моє, як я переконався: не можу не висловлювати свою думку, не вмію мовчати. Може, в мене будуть із цим труднощі, та я буду намагатися зробити усе, аби жилося краще».

Два варіанти особистісного майбутнього було продемонстровано досліджуваними у межах *невизначеного* способу практикування відтермінування. У першому варіанті основою майбутнього респонденти

вбачали свої наявні актуальні стани, *спрямованість на момент*, на поточне пристосування до умов, запропонованих обставинами. Уявлення про майбутнє у таких досліджуваних були сформовані мало, вони зосереджувались на власних цінностях, які однак у будь-який момент могли змінитися, тому присутньою була відкритість до змін власних життєвих перспектив. Орієнтованість на суспільство була виражена на середньому рівні: інтерв'юйованим хотілось бути корисними, але у першу чергу для них цікавим був не результат діяльності, а її процес. Емоційний фон подібних історій про майбутнє був нейтральним, майже байдужим: «... Не люблю планувати. В основному, я думаю, як пройде день, зранку – ось я прокинувся, поки там ранковий туалет, чашка кави, сніданок, я обмірковую, як пройде цей день, більш-менш приблизно розпланував – і все. Я люблю творчість, шукаю себе постійно, але незважаючи на мистецьку освіту, буду, мабуть, як це не парадоксально, військовослужбовцем, або, виходячи із ситуації – ким працювати буде актуальніше».

Другим варіантом вибудовування особистісного майбутнього з позицій *невизначеного* способу практикування відтермінування була *спрямованість на застереження*. Обсяг футурологічних текстів в даному випадку був середнім, проте розповіді – досить деталізованими. Особи, яким був притаманний такий спосіб конструювання власного майбутнього, відзначалися бажанням самостійно прокладати свій шлях, однак не відмовляючись від допомоги близького оточення: «... Я готова йти вперед, не спотикаючись, особливо, якщо поряд будуть ті, хто в мене вірить». Проте їхні уявлення про майбутнє були детермінованими не аналізом власних життєвих позицій, а наслідуванням традицій та перевірених способів життєконструювання, і, можливо, через це розповіді були насичені негативними емоціями щодо власних можливостей: автори хотіли досягати бажаного, але найменші поразки їх дратували та змушували зневірятися. Саме тому своє майбутнє респонденти мали захищати від впливів непередбачуваних факторів, обмежуючи себе загальноприйнятими нормами

або цінностями, важливими для їхніх референтних груп: «... Йти проти режиму безглуздо. Я довіряю своїй родині, ніхто з її членів не побажає мені поганого, тому наші сімейні традиції мають право на збереження: я зроблю кар'єру, вийду заміж, народжу дитину, а всі мої побічні хотіння, як повезе, реалізуються. Але в першу чергу – те, що нетлінне, без чого не може обійтися жодна нормальна людина».

Демонстративністю, *спрямованістю на самоствердження* вирізнялося конструювання майбутнього пасивних прокрастинаторів, схильних до *узвичаєння* власних практик зволікання зі справами. Невеликі за обсягом, з низькою деталізацією подій, проте досить чіткі в означенні фантазій і домагань, футурологічні історії цих осіб було пронизано мотивами самовпевненості та непохитності суджень: усі цінності майбутнього було подано як оригінальні та абсолютно самостійні, незалежні від думки оточуючих – інші персонажі в таких розповідях нівелювалися: «... Для мене головне – успіх. Я впевнена людина, і знаю, чого хочу від життя. І воно буде розгортатися не в цьому місті. Київ, Варшава, Париж – ось де я – відомий і визнаний». Динаміка футурологічних зрушень у текстах була спрямованою: в авторів уже був окреслений план, від якого вони не стали б відмовлятися. На тлі такої грандіозності респонденти все ж не вважали, що мають докладати якихось надзусиль: їм усе вдається, адже вдається завжди. Емоційність при цьому стримувалася, оцінка подій не давалася: «... Не модно в наш час занадто напружуватися, все має приходити до тих, хто заслуговує на успіх. Оскільки я заслуговую – і по природі, і через те, що постійно навчаюся, працюю, спілкуюся з потрібними людьми – все станеться так, як я запланував. Звичайно, будуть якісь корективи. Але такі, як я, просто приречені на успіх».

Енергійний спосіб практикування відтермінування активних прокрастинаторів відповідав стратегії вибудовування майбутнього, спрямованого на *комунікацію*. В даних наративах не йшлося про високий рівень сформованості уявлень про прийдешнє, проте відчутним був

спрямований поступальний рух, передчуття, що все відбуватиметься так, як має. Історії були насичені оптимізмом та задоволенням від життя, автори були відкритими новому, орієнтованими на побудову конструктивного діалогу зі світом, суспільством, близьким оточенням за принципами, які сформували на основі власних переживань та відчуттів. У таких футурологічних оповідях найбільш значуща роль надавалася процесу спілкування, можливості обміну досвідом, вибудовуванню відносин: «Моє майбутнє – екстраординарне. Хочу реалізуватися в культурній, соціальній сфері, аби мати широку аудиторію та можливість бути почутою, робити добрі справи, благодійністю займатися. Наповнення, різноманітність, користь – ось це характеризує моє майбутнє. Щоб воно призвело до чогось ще більшого. Не до того, що я зупинилася на чомусь – і все, а щоб був якийсь розвиток, прогрес. Хочеться спробувати все, отримати радість від того, що роблю, від спілкування, від того, що на щось можу вплинути...».

Слід зазначити, що при аналізі футурологічних історій антипрокрастинаторів, які відверто *ігнорували* відтермінування як можливу соціально-психологічну практику, було виявлено варіант *відстороненого* особистісного майбутнього. Для більшості осіб із такими тенденціями майбутнє видавалося мінливим, вони неохоче уявляли його можливі колізії, фрагментарно означували події, відволікаючись на роздуми-оцінки та наслідування загальновідомим істинам: «нікому невідомо, яким буде моє майбутнє», «не люблю загадувати наперед», «час усе вирішить». Зусилля для побудови свого майбутнього вони, відповідно, докладати не вважали за необхідне, думка оточуючих їх також мало хвилювала. У подібних роздумах навіть втратився найважливіший нарративний компонент – сюжетна послідовність подій, тому небажання конструювати власне майбутнє стало основною характеристикою для таких респондентів. Це дало підстави не розглядати дані таких респондентів (3 випадки) при конструюванні типології відтермінувально-футурологічних практик, що зменшило кількість

досліджуваної вибірки з 99 осіб до 96, однак не позначилося на якості подальшої статистичної обробки.

Визначені вище варіанти конфігурації практик відкладання завдань на потім в особистісному майбутньому стали основою для створення типології, в якій враховувалися контрастуючі особливості відтермінувально-футурологічних поєднань. Таким чином, ми з'ясували, що певним способом практикування відтермінування відповідають визначені варіанти конструювання майбутнього, і таких відповідностей щонайменше вісім, що показано на рис. 3.10.

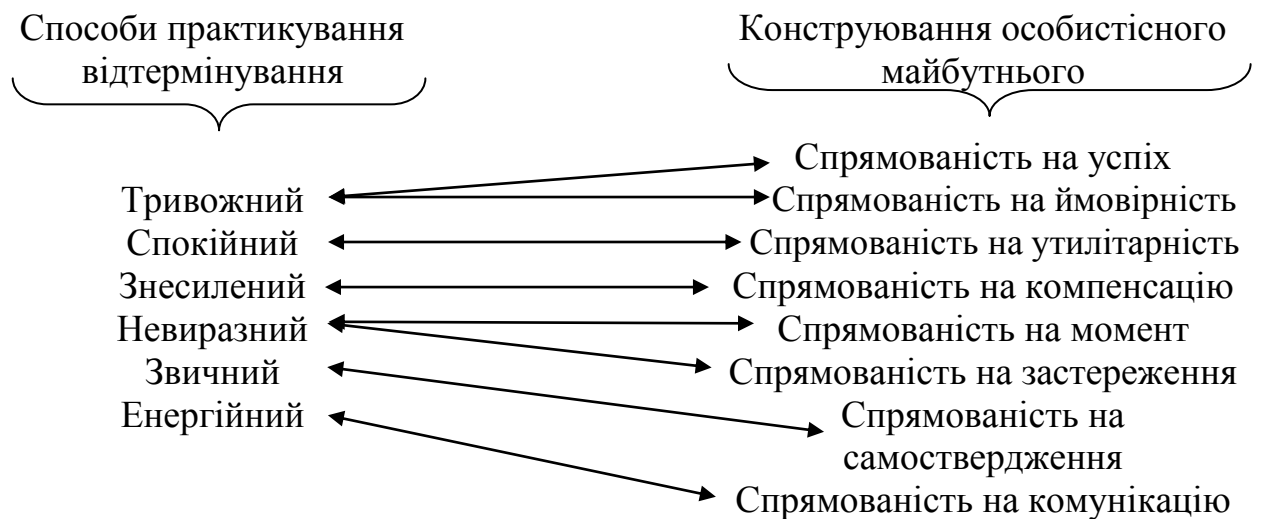

Рис. 3.10. Відповідність способів практикування відтермінування варіантам конструювання особистісного майбутнього

Слід зазначити, що уявлення респондентів у відповідях на запитання про причини їхньої прокрастинаційної поведінки варіювалися від зовнішніх факторів до усвідомлення внутрішньої сутності процесу, тому пояснення отриманих відповідностей способів практикування відтермінування варіантам конструювання особистісного майбутнього варто шукати не в тому, як досліджувані насправді обходяться із своїми справами, а в тому, як вони трактують природу відтермінування.

Так, досліджувані, які переважно негативно оцінювали вплив відтермінування на своє майбутнє, вбачали його причину в зовнішніх

обставинах; для респондентів, які визначили чітке спрямування у майбутнє їхньої поведінки щодо виконання завдань, природа відтермінування крилася у мірі та якості ресурсів для діяльності; для тих, хто не вважав за потрібне проводити паралелі між відтермінуванням та власним майбутнім, поведінка зволікання мала особистісно значуще забарвлення.

Тому поряд із виявленими відповідностями практикування відтермінування та футурологічних спрямованостей необхідним стало їх уточнення на основі суб'єктивних причин прокрастинаційних практик, з'ясованих у результаті застосування авторського робочого опитувальника. Разом із цим важливим було визначення загального рівня схильності досліджуваних до прокрастинації, тенденцій замотивованості у власній діяльності, з'ясування змістових параметрів та часової локалізації завдань, оцінюваних як компоненти конструювання особистісного майбутнього. Дані параметри проаналізовано кількісно, аби створити типологію відтермінувально-футурологічних практик та наповнити її композиційно.

3.2. Кількісне дослідження практик відтермінування в конструюванні особистісного майбутнього

У результаті якісного аналізу ми з'ясували відповідності способів практикування відтермінування та варіантів конструювання особистісного майбутнього, що стало базисом для побудови типології відтермінувально-футурологічних практик. В цьому параграфі ми спробуємо кількісно визначити основні параметри, що обумовлюють вибудовування майбутнього особистості відповідно до певних практик відтермінування, та окреслити можливості поєднання якісних і кількісних результатів для типологізації досліджуваних практик.

3.2.1. Причини практикування відтермінування. Оскільки в конфігурації кількісних інструментів дослідження була присутня робоча

авторська анкета, вважаємо за необхідне першочергово описати процес створення критеріїв для обробки даних при її використанні.

У контексті розвідувального етапу роботи задля з'ясування того, за якими критеріями слід розмежовувати, класифікувати суб'єктивні причини практикування відтермінування, було проведено факторний аналіз відповідей досліджуваних за результатами спроектованої анкети. У такому субдослідженні було використано результати 40 респондентів, як того щонайменше вимагала процедура факторного аналізу [82, с. 251-281].

Математичну обробку даних було проведено за допомогою пакету статистичних програм SPSS 16.0. Факторний аналіз проводився за методом Principal Components. Серед критеріїв аналізу головних компонентів статистичної обробки ми встановили 5 факторів та заборону на показ факторних ваг, менших, ніж значення 0,3.

У кінцевій матриці обертання (дод. Б, табл. 1, с. 180), за якою ми аналізували отримані статистичні дані, деякі змінні отримали встановлене значуще статистичне навантаження за кількома факторами. Тому було редуковано компоненти до одного певного фактору за принципом належності до більш значущого статистичного навантаження.

Відповідно до того, які саме положення увійшли до конкретного фактору, було обґрунтовано смислово наповненість останніх й конденсовано у певну назву, яка б узагальнювала значення кожного судження. Перелік питань, що увійшли до кожного з факторів, подано у порядку від більш значущих до менш значущих факторних ваг.

До першого, найбільш насиченого фактору, названого *«Недооцінка готовності до виконання завдання»*, увійшло 14 тверджень, які свідчили про зв'язок поведінки відтермінування переважно з невпевненістю у собі:

28. Імовірніше, що до виконання простого завдання ви станете швидше, ніж до виконання більш складного.

13. Ви не можете займатися справою тоді, коли Вам сумно, або Ви чимось стривожені.

21. Ви дуже рідко виконуєте завдання раніше встановленого терміну.

3. Ви схильні до того, аби без упину виправляти та удосконалювати те, над чим працюєте (обернене питання).

29. Вас приваблюють завдання, які легко і швидко можна виконати, отримавши моментальне задоволення.

34. Вам подобається, коли Ваші завдання виконує хтось інший.

30. Ви довго зволікаєте із виконанням справи, яка Вас не приваблює.

6. Ви зазвичай недооцінюєте кількість часу, яку насправді може зайняти виконання завдання.

23. Вам легше прийняти рішення або стати до виконання завдання, якщо Вас підтримують оточуючі.

11. Ви вважаєте, що краще могли б впоратися зі своїми справами, якби Вас хтось контролював.

40. Ви зазвичай упевнені в тому, що виконаєте поставлене завдання, навіть якщо ще не почали нічого робити (обернене питання).

32. Зазвичай Вам не вистачає натхнення, аби переключитися з відпочинку на виконання завдання, яке перед Вами поставлено.

26. Вірогідним є те, що Ви не виконаєте певну справу, якщо сприймаєте її як неважливу.

12. Зазвичай Ваша невпевненість у власних силах загальмовує виконання поставлених завдань.

Високі показники досліджуваних за комплексом питань, належних до цього фактору, інтерпретувалися як схильність до відтермінування через оцінку завдань як складних, тривалих, неважливих, особистісну нестабільність, необхідність підтримки або контролю, недооцінку часу та власних ресурсів на виконання справи.

Із другим фактором «*Страх відповідальності*» було співвіднесено 6 тверджень анкети:

18. Зазвичай у Вас виникає потреба відсторонитися від виконання справи, яка є аж занадто важливою.

38. Ви часто переоцінюєте свої можливості щодо виконання складних завдань.

19. Ви часто уникаєте справ, які є для Вас новими та незнайомими.

39. Зазвичай Ви відкладаєте виконання певного завдання до того часу, коли, на Вашу думку, буде слухна нагода.

17. Ви часто замість безпосереднього виконання справ проводите час у тривозі з приводу їх результату.

36. Ви часто відкладаєте виконання завдань до останнього моменту, аби отримати гострі відчуття в умовах дефіциту часу.

Високий рівень проявів досліджуваних за цим фактором свідчив про тривожну поведінку уникнення важливих, складних, незнайомих завдань, із пошуком специфічного стану для їх виконання.

Третій фактор вмістив також 6 компонентів і отримав назву «*Знижений рівень зацікавленості*», що наближує інтерпретацію відтермінування до лінощів, невмотивованості:

7. Ви не приділяєте достатньо уваги плануванню своїх справ.

22. Ви не маєте звички одразу після отримання завдання обмірковувати те, як Ви його виконуватимете.

8. Свою схильність до відкладання справ на потім Ви вважаєте пов'язаною з нестачею сумлінності, дисципліни, організованості.

33. Ви схильні відкладати на потім ті справи, які маєте повторювати досить часто.

5. Ви не можете одразу ж почати виконувати завдання, не прояснюючи, для чого воно (обернене питання).

37. Ви краще виконуєте завдання, якщо розумієте, що всі строки вже вичерпано.

Високі показники за даним фактором демонстрували загальну незацікавленість досліджуваних у власних справах.

До четвертого фактору «*Орієнтація на соціальну винагороду*» увійшло 7 тверджень, що демонстрували тенденції до оцінки очікуваного результату:

27. Ви не будете виконувати певне завдання, якщо знатимете, що не отримаєте винагороди.

14. Ви боїтесь розчарувати себе або інших, якщо не впораєтесь із поставленим завданням (обернене питання).

10. Для Вас важливіша негайна нагорода за активність, ніж можливий у перспективі цінніший результат.

24. Ви не можете продуктивно виконувати спільне завдання із тим, хто Вам не подобається.

25. Ви зазвичай не виконуєте необхідне завдання, якщо не згодні з ним.

31. Зазвичай Ви не можете стабільно працювати над складним та монотонним завданням.

16. Ви переймаєтесь з приводу того, що успішно виконана Вами справа може спровокувати завищені очікування оточуючих (обернене питання).

Для досліджуваних з високими показниками за цим фактором був властивий бунт проти неприйнятних умов спілкування, бажання співпрацювати з певними людьми, орієнтація на соціальне прийняття.

Будова п'ятого фактору «*Педантичні схильності*» з 7 положень пов'язувала природу відтермінування з характерологічною потребою вваженості, правильності, послідовності:

2. Перед тим, як почати діяти, Ви намагаєтесь зважити усе до останньої дрібниці.

1. Ви відчуваєте ускладнення при прийнятті рішень навіть тоді, коли для цього існують всі умови.

4. У Вас часто виникає необхідність у тому, щоб ваші справи було виконано досконало.

15. Вас може засмутити те, що успішно виконавши справу, Ви стаєте центром уваги, чужих заздощів або роздратування.

9. До виконання справ Ви зазвичай стаєте швидко, імпульсивно (обернене питання).

20. Для Вас не особливо важливе надання чітких правил та інструкцій для виконання поставлених завдань (обернене питання).

35. Ви більше цінуєте час, проведений з близькими або цікавими людьми, ніж витрачений на виконання запланованих справ (обернене питання).

41. Ви вірите у те, що зволікаючи із виконанням поставлених завдань, Ви зможете досягти максимального рівня концентрації уваги на ньому (обернене питання).

Тому високі показники за п'ятим фактором свідчили про те, що досліджувані відкладають свої справи через особистісну нерішучість, неквапливість, розміреність.

Звертаючи увагу на те, що деякі питання факторів отримали негативне статистичне навантаження, було внесено відповідні корективи до анкети – змінено порядок оцінювання твердження з послідовності «невірно-вірно» на обернений, що спростило процедуру підрахунку результатів.

Загалом, кількісні еквіваленти досліджуваних конструктів практик відтермінування та конструювання майбутнього, як зазначалося у методологічному розділі, представлено у вигляді присвоєних досліджуваним балів за обраними тестовими методиками. Конструкт практик відтермінування представлено у кількісному масиві даних результатами не тільки п'ятьох шкал розробленої робочої анкети на визначення суб'єктивних причин відтермінування, але і даними за «Шкалою загальної прокрастинації». Те, наскільки інформативними та поєднуваними стали ці методики, було розглянуто на рівні внутрішньої структури – інтеркореляцій. Кореляції показників за шкалами конструкту відтермінування мають можливість виявити зв'язок між кількісними даними, що розглядається як спільна узгоджена зміна досліджуваних характеристик.

Оскільки шкали вимірювання усіх досліджуваних характеристик були порядковими, а нормальність розподілу вибірки не завжди можна підтвердити, доступним було використання в якості математико-статистичної

операції коефіцієнту рангової кореляції Спірмена для визначення фактичного ступеню паралелізму між рядами даних. За алгоритмом роботи у програмі Statistica 10 Enterprise було обрано поле непараметричної кореляції із виводом результату у вигляді прямокутної матриці парних зіставлень за кожним з вимірюваних компонентів: загального рівня прокрастинації, показників відтермінування через недооцінку готовності до виконання завдання, через страх відповідальності, через знижений рівень зацікавленості, через орієнтацію на соціальну винагороду, через педантичні схильності (табл. 3.2).

Таблиця 3.2.

Зіставлення показників загального рівня прокрастинації та суб'єктивних причин практикування відтермінування

Коефіцієнт кореляції (за Спірменом)	Загальна прокрастинація	Відтермінування ч/з недооцінку готовності до завдання	Відтермінування ч/з страх відповідальності	Відтермінування ч/з знижений рівень зацікаленості	Відтермінування ч/з орієнтацію на соціальну винагороду	Відтермінування ч/з педантичні схильності
Загальна прокрастинація	1,000000	0,135982	0,173457	0,215600	-0,045191	-0,250755
Відтермінування ч/з недооцінку готовності до завдання	0,135982	1,000000	-0,296313	-0,054332	0,288934	-0,173983
Відтермінування ч/з страх відповідальності	0,173457	-0,296313	1,000000	0,322036	-0,172126	0,248798
Відтермінування ч/з знижений рівень зацікаленості	0,215600	-0,054332	0,322036	1,000000	-0,029555	0,166800
Відтермінування ч/з орієнтацію на соціальну винагороду	-0,045191	0,288934	-0,172126	-0,029555	1,000000	-0,294264
Відтермінування ч/з педантичні схильності	-0,250755	-0,173983	0,248798	0,166800	-0,294264	1,000000

У таблиці 3.2 виділені коефіцієнти є найбільш значущими на рівні $p = 0,05$. Як бачимо, показники рівня загальної прокрастинації значущо

корелювали лише із двома причинами відтермінування – *зниженим рівнем зацікавленості* особистості у власних завданнях (пряма залежність, $r = 0,216$) та *педантичними схильностями* особистості (обернена залежність, $r = -0,251$). Тобто високі показники загальної прокрастинації мали тенденцію відповідати високим показникам за шкалою відтермінування через знижений рівень зацікавленості особистості у своїх справах та низьким показникам за шкалою відтермінування через педантичні схильності – причини розміреності, нерішучості, неквапливості у прийнятті рішень досліджуваними щодо власної діяльності. Отже, можемо вважати, що у даній вибірці зростання рівня прокрастинації пов'язується самими респондентами із зниженням уваги до планування справ, відсутністю обмірковування завдань, нестачею сумлінності, дисципліни, організованості, рутинністю, повторюваністю завдань. Зменшення ж виявів прокрастинаційної поведінки пояснюється посиленням особистісної виваженості, структурованості, концентрації на справі, прагнення досконалості, уникання негативних емоцій оточуючих.

Досить цікавою була картина інтеркореляцій саме у композиції причин відтермінування. Найпотужнішими були зв'язки показників відтермінування через страх відповідальності з іншими суб'єктивними витоками прокрастинації. Дані за цією причиною високо корелюють із показником відтермінування через знижений рівень зацікавленості особистості у власних завданнях: $r = 0,322$. Це може свідчити про те, що тривожна поведінка уникнення важливих, складних, незнайомих завдань ототожнюється з діями при загальній незацікавленості у справі, тобто в першу чергу для схильності до відтермінування ключовими є *специфічні характеристики завдання*.

Негативну кореляцію шкала страху відповідальності мала із показниками відтермінування через недооцінку готовності до виконання завдання: $r = -0,296$. Такий розподіл констатує, що у даній вибірці при зменшенні особистісної тривоги через виконання завдань збільшуються показники недооцінки часу та ресурсів, а при посиленні бажання

відтермінувати через страх відповідальності, навпаки, завдання оцінюються як прийнятні та можливі для здійснення.

Схожими за композицією були показники за страхом відповідальності та педантичними схильностями як причинами відтермінування: $r = 0,249$. Пряма залежність між бажанням уникнути «страшні» завдання та особистісною нерішучістю, неквапливістю, розміреністю, таким чином, підтверджено: тривога з приводу виконання завдань вгамовується діями виваженості, правильності, послідовності.

Власне, причина прокрастинації, яку ми визначали як педантичні схильності, отримала непрямий зв'язок із відтермінуванням, суб'єктивним орієнтацією на соціальну винагороду: $r = -0,294$. Зростання показників за першою причиною у даній вибірці супроводжується зменшенням показників за другою: прокрастинації через неквапливість протиставляється прокрастинація через бажання отримати вигоду від виконання завдань. Вірогідно, виваженість, розсудливість як повноцінно можливі компоненти відтермінування не обґрунтовуються досліджуваними, що орієнтовані на власний соціально-психологічний комфорт й отримання негайної винагороди та не можуть виконувати довготривалі проекти або пролонговані завдання.

Орієнтація на отримання соціальної вигоди при практикуванні відтермінування отримала сильний зв'язок із прокрастинацією, обумовленою недооцінкою готовності до виконання завдань ($r = 0,289$). З цього ракурсу така статистика може пояснювати тривожне відтермінування необхідністю додаткової стимуляції (підтримки або контролю) особистості в ході виконання нею певної роботи: респонденти очікують особливого стану або появи специфічних умов для здійснення необхідного.

Загалом, внутрішня структура кількісних позначень конструкту практик відтермінування може бути представлена у вигляді кореляційної плеяди, зображеної на рис. 3.11. Зв'язки між показниками загального рівня прокрастинації та показниками суб'єктивних причин відтермінування

продемонстровано таким чином: прямими лініями позначено сильні прямі кореляції, пунктирними – значущі обернені кореляції.

Отже, згідно з кореляційним аналізом, найбільш значущою суб'єктивною причиною зростання практикування відтермінування у досліджуваному студентському середовищі виявилася незацікавленість в успішному виконанні завдань, нестача сумлінності, недостатня увага до планування, що у свою чергу утворило конгломерат зі страхами невдачі й успіху, а також із нестачею виваженості, структурованості, із нездатністю концентруватися на справі.

Рис. 3.11. Взаємозв'язки показників практик відтермінування

Така структура внутрішніх зв'язків у конструкті практик відтермінування, репрезентованих показниками кількісних даних рівня загальних прокрастинаційних схильностей та рівня присутності певної причини у практикуванні відтермінування, засвідчує непростий характер організації процесу. З одного боку, широта генерального показника рівня прокрастинації звузилася до значущих зв'язків лише з двома пояснювальними компонентами відтермінування, що вказало на особливості поєднання даних апробованої та робочої методик. З іншого, – всі компоненти

досліджуваного як єдиного конструкту відтермінування замкнені в цілісну структуру, тому виміряні за ними показники можна вважати належними до однієї сфери й принагідними для відповідного аналізу.

3.2.2. Розбіжності між варіантами відтермінувально-футурологічних поєднань. Після того, як нами було врегульовано питання щодо попередньої перевірки даних, стало необхідним уточнення відповідності якісних результатів кількісним.

Звичайно, для повноцінного порівняння вважати кількісну представленість даних абсолютно конгруентною якісній неправомірно, однак можливим є з'ясування наявності розшарування кількісних результатів, подібно до якісної типології.

Слід зазначити, що номінативний опис попередньо отриманих відтермінувально-футурологічних відповідностей мав власні конфігураційні критерії, а кількісна мова статистики вимагала порядкових шкал вимірювання даних. Тому текстовим даним за методом мотиваційної індукції Ж. Нюттена «Незавершені речення», який входив у композицію дослідницького інструментарію, у процесі обробки присвоювались цифрові позначення у відповідності до частоти використання в них певного часового індексу («життя», «відкрите теперішнє», «моментальне майбутнє», «тиждень», «рік», «історичне майбутнє», «завдання з минулого» або «відсутність позначення»), що дозволило аналізувати результати методики з кількісного ракурсу.

Для подальшої роботи з рядами кількісних даних їх було згруповано у відповідності до випадків, які належали певному, виокремленому за допомогою якісного аналізу, поєднанню способу практикування відтермінування із спрямованістю особистісного конструювання майбутнього:

- тривожний-спрямованість на успіх (19 випадків);
- тривожний-спрямованість на ймовірність (13 випадків);

- спокійний-спрямованість на утилітарність (20 випадків);
- знесилений-спрямованість на компенсацію (14 випадків);
- невиразний-спрямованість на момент (6 випадків);
- невиразний-спрямованість на застереження (6 випадків);
- звичний-спрямованість на самоствердження (10 випадків);
- енергійний-спрямованість на комунікацію (8 випадків).

Зважаючи на невелику кількість випадків у кожній групі виявлених відповідностей, в якості статистичного критерію, що міг би задовольнити вимоги для виявлення розбіжностей між такими субвибірками, було обрано U-критерій Манна-Уїтні. Даний метод визначає, чи достатньо незначною є зона перехресних значень між двома рядами даних, що в нашому дослідженні еквівалентно з'ясуванню, чи справді якісно визначені відтермінувально-футурологічні поєднання організовані по-різному й відрізняються за кількісними показниками.

Числові дані, відповідно до кожної пари відтермінувально-футурологічних поєднань, заносилися до робочого поля статистичної програми Statistica 10 Enterprise. У меню непараметричної статистики обирався аналіз двох незалежних груп і почергово для кожних масивів даних проводився U-тест Манна-Уїтні. При цьому до порівняння обиралися числові дані за усіма шкалами спостережень, а сортувальною змінною були коди субвбірок, присвоєні виявленим за якісним аналізом відтермінувально-футурологічним відповідностям (цифрові позначення: 1 і 2).

Порівнюючи дані за першими двома відтермінувально-футурологічними парами *«тривожний-спрямованість на успіх»* і *«тривожний-спрямованість на ймовірність»*, ми встановили значущість показу результату на рівні $p = 0,05$. Дані порівнянь продемонстровано у таблиці 1 додатку В (с. 181).

Серед загального переліку шкал вимірювань (загальна прокрастинація, відтермінування через недооцінку готовності до завдання, відтермінування через страх відповідальності, відтермінування через знижений рівень

зацікавленості, відтермінування через орієнтацію на соціальну винагороду, відтермінування через педантичні схильності, мотивація на успіх, активність майбутнього, емоційність майбутнього, величина майбутнього, структура майбутнього, завдання на життя, завдання на відкрите теперішнє, завдання на моментальне майбутнє, завдання на тиждень, завдання на рік, завдання на історичне майбутнє, завдання з минулого, відсутність завдань) за 11-ма шкалами розглянуті пари мають значущі відмінності. Однак практично немає розбіжностей за 8-ма шкалами: відтермінування через знижений рівень зацікавленості, відтермінування через педантичні схильності, активність, величина, відчутність майбутнього, постановка завдань на життя, на історичне майбутнє, завдань з минулого. Саме цей перелік шкал демонструє ті перехрещення, за якими запропоновані моделі все ж утворюють спільне підґрунтя. Однак, все ж їх правомірно називати різними за композицією конструктів на позначення практикування відтермінування та конструювання особистісного майбутнього.

Наступною парою порівнянь були числові показники відтермінувально-футурологічних пар *«спокійний-спрямованість на утилітарність»* та *«знесилений-спрямованість на компенсацію»*. У таблиці 2 додатку В (с. 182) показано, що найбільш значущими відмінностями за рівнем ознак є такі кількісні шкали, як загальна прокрастинація, відтермінування через орієнтацію на соціальну винагороду, відтермінування через педантичні схильності, мотивація на досягнення успіху, емоційність, величина, відчутність майбутнього, постановка завдань на життя, на моментальне майбутнє, на рік, на історичне майбутнє, завдань з минулого. Ці 12 шкал вказують на розбіжності між даними моделями і дозволяють констатувати наявність означеного розшарування. Однак слід зауважити, що вказані пари мають такі спільні риси, як схильність до відкладання справ на потім через недооцінку готовності до завдання, страх відповідальності, знижений рівень зацікавленості, параметри особистісного майбутнього – його активність, структура, постановка завдань на відкрите теперішнє, на

тиждень та відсутність завдань взагалі. Тобто відтермінувально-футурологічні пари «спокійний-спрямованість на утилітарність» та «знесилений-спрямованість на компенсацію» подібні за сімома та відмінні за дванадцятьма кількісними ознаками, що дозволяє вважати розшарування результатів досліджуваних у межах цих практик відтермінування в особистісному майбутньому достовірним.

Подальший аналіз відмінностей стосувався поєднань *«невиразний-спрямованість на момент»* та *«невиразний-спрямованість на застереження»*. Як виявилось, дані пари статистично мають дуже малу кількість значущих розбіжностей, які можна спостерігати за шкалами відтермінування через недооцінку готовності до завдання, мотивації на успіх (показники другої пари нижче показників за першою), відтермінування через страх відповідальності, відсутності постановки завдань на майбутнє (показники першої пари нижче показників за другою) (дод. В, табл. 3, с. 183). Чотири шкали значущих розбіжностей між показниками проаналізованих відтермінувально-футурологічних поєднань не можна вважати достатніми для розмежування такої структури числових показників у двох напрямках, тому є необхідність об'єднати їх в один напрям, що за конструктом відтермінування означено як невиразний спосіб, а в конструюванні майбутнього – як невизначену спрямованість.

Зіставлення пар *«звичний-спрямованість на самоствердження»* та *«енергійний-спрямованість на комунікацію»* показує більшою мірою схожість кількісних еквівалентів відтермінувально-футурологічних спрямованостей, однак дані різняться за сімома шкалами (дод. В, табл. 4, с. 184). Ці відмінності означають різні шляхи реалізації певних компонентів практик відтермінування в конструюванні особистісного майбутнього: шкали відтермінування через страх відповідальності, відтермінування через педантичні схильності, мотивації на успіх, шкали за емоційністю, величиною, відчутністю майбутнього та постановкою завдань на відкрите теперішнє.

Надалі необхідною стала перехресна перевірка розбіжностей у відтермінувально-футурологічних парах, які ще не порівнювалися за відмінностями у рівнях досліджуваних ознак. Так, спочатку кількісні дані за поєднанням *«тривожний-спрямованість на успіх»* порівнювалися з парами *«спокійний-спрямованість на утилітарність»*, *«знесилений-спрямованість на компенсацію»*, *«невиразний-невизначена спрямованість»*, *«звичний-спрямованість на самоствердження»*, *«енергійний-спрямованість на комунікацію»* (дод. В, табл. 5-9, с. 185-189). Досить цікавим є зіставлення моделей *«тривожний-спрямованість на успіх»* та *«звичний-спрямованість на самоствердження»* (дод. В, табл. 8, с. 188) – відповідні їм кількісні дані за конструктом відтермінування не мають значущої різниці, що змушує поєднати дані моделі в один тип за означеним конструктом. А порівняння моделей *«тривожний-спрямованість на успіх»* та *«енергійний-спрямованість на комунікацію»* демонструє схожість за складовими особистісного майбутнього, апелюючи до віднесення цих моделей до спільного типу за змістовою частиною майбутнього особистості (дод. В, табл. 9, с. 189).

Порівняння пари *«тривожний-спрямованість на ймовірність»* з парами *«знесилений-спрямованість на компенсацію»*, *«невиразний-невизначена спрямованість»* та *«звичний-спрямованість на самоствердження»* показало достатню кількість розбіжностей, аби вважати її окремим пластом для формування відтермінувально-футурологічного типу практик (дод. В, табл. 10-12, с. 190-191). Однак її зіставлення з поєднанням *«енергійний-спрямованість на комунікацію»* продемонструвало подібність показників за завданневими компонентами часового вибудовування особистісного майбутнього (дод. В, табл. 13, с. 193).

Наступні перехресні зіставлення пар *«спокійний-спрямованість на утилітарність»*, *«знесилений-спрямованість на компенсацію»*, *«невиразний-невизначена спрямованість»*, *«звичний-спрямованість на самоствердження»*, *«енергійний-спрямованість на комунікацію»* продемонстрували значущі статистичні розбіжності між ними, що дало підстави вважати розшарування

показників достатнім для формулювання окремих типів практик відтермінування в конструюванні особистістю власного майбутнього (дод. В, табл. 14-19, с. 194-199).

Порівняння пар *«знесилений-спрямованість на компенсацію»* та *«енергійний-спрямованість на комунікацію»* показало, що їхні кількісні еквіваленти подібні за змістовими складовими особистісного майбутнього (дод. В, табл. 19, с. 199). Також не мають розбіжностей, але за кількісними даними конструкту відтермінування, пари *«невизначений-спрямованість на ймовірність»* та *«звичний-спрямованість на самоствердження»* (дод. В, табл. 20, с. 200). Ці аспекти вимагають відносити вказані моделі до спільного типу за відповідними параметрами: у першому випадку футурологічні спрямованості поєднано як контактні, у другому – невизначений та звичний способи практикування відтермінування інтегровано як рутинні.

Досить неоднозначною виявилася ситуація при порівнянні пар *«невизначений-спрямованість на ймовірність»* та *«енергійний-спрямованість на комунікацію»* (дод. В, табл. 21, с. 201). Рівень показників першої пари був нижчим за рівень показників другої лише за чотирма шкалами: відтермінування через знижений рівень зацікавленості, відтермінування через орієнтацію на соціальну винагороду, мотивація на успіх, активність майбутнього. Звертаючи увагу на те, що деякі кількісні еквіваленти поєднання *«невизначений-невизначена спрямованість»* вже фігурували в якості спільних рис з іншими моделями, можна вважати дану модель такою, що доповнює певні відтермінувально-футурологічні спрямованості особистості. Однак розбіжності в показниках і пари *«невизначений-невизначена спрямованість»*, і пари *«енергійний-спрямованість на комунікацію»* у порівнянні з іншою частиною змодельованих поєднань все ж дозволяють вважати їх окремими шляхами реалізації соціально-психологічних практик відтермінування в конструюванні особистістю власного майбутнього.

Загалом, статистичний аналіз розбіжностей між даними відтермінувально-футурологічних поєднань за U-критерієм здебільшого

підтвердив якісно виявлені тенденції у розшаруванні результатів досліджуваних.

Для формулювання типів відтермінувально-футурологічних практик до уваги бралися встановлені особливості проективно-ілюстративного та вербально-описового параметрів, а також відповідні дані за статистичним аналізом.

З огляду на те, що характер кількісних даних свідчив про спільну основу деяких компонентів розмежованих відтермінувально-футурологічних пар, інтерпретаційні схеми в типологізації отриманих даних стали більш розширеними. Так, спільне у тривожному, невиразному та звичному способах практикування відтермінування вказало на *рутинність* досліджуваних соціально-психологічних практик. Змістовий компонент особистісного майбутнього окреслено у поєднанні його спрямованостей на успіх та комунікацію, а також на компенсацію та комунікацію, що утворило відповідне поле *контактності* в конструюванні особистісного майбутнього. Злиття ж спрямованості на комунікацію та ймовірність особистісного майбутнього в межах часової локалізації завдань на майбутнє виробило констатацію *випадковості*, епізодичності у вибудовуванні особистістю власного майбутнього.

Отже, за таким багатоконпонентним аналізом обґрунтованості розбіжностей у числових показниках стало можливим остаточно сформулювати типологію соціально-психологічних практик відтермінування в конструюванні особистісного майбутнього. Як показано на рис. 3.12, виявлені за якісним аналізом способи практикування відтермінування та конструювання особистісного майбутнього з врахуванням кількісних порівнянь їх відповідних поєднань отримали певні змістові назви відтермінувально-футурологічних практик. При формулюванні назв останніх використовувався конфігураційний критерій – конструкти мали змістовно і лаконічно розкрити роль відтермінування у конструюванні особистісного майбутнього. Слід зазначити, що такі об'єднуючі назви для конструктів

відтермінування та особистісного майбутнього, як «рутинні», «контактні», «випадкові», «невизначені», у поєднанні із відповідним компонентом розкриваються при аналізі внутрішніх зв'язків у структурі кожного типу соціально-психологічних практик відтермінування в конструюванні особистісного майбутнього (рис. 3.12).

Рис. 3.12. Типологія соціально-психологічних практик відтермінування в конструюванні особистісного майбутнього

Отже, сім сконструйованих за якісними та кількісними даними типів відтермінувально-футурологічних практик отримали власні специфічні назви.

Так, поєднання особливостей рутинних (тривожних, невиразних, звичних) способів практикування відтермінування та контактного варіанту вибудовування майбутнього (спрямованого на успіх і на компенсацію) утворило назву *конвенційного* типу, що вказало на буденність, доступність, деяку консервативність, соціальну прийнятність, зрозумілість відтермінувально-футурологічних практик, спрямованих на підтримку суспільних угод, домовленостей, компромісів.

Поєднання рутинного відтермінування та варіантів випадкового (нестійкого та спрямованого на комунікацію) конструювання майбутнього породило назву *спорадичного* типу відтермінувально-футурологічних практик, адже дані вказували на певну невиразність, непостійність, вибірковість, спонтанність вибору особистістю власних соціально-психологічних стратегій.

При поєднанні спокійного способу практикування відтермінування та прикладної спрямованості у вибудовуванні майбутнього сформульовано *конструктивний* тип відтермінувально-футурологічних практик, сутність якого полягала у стриманості, розміреності, утилітарності, продуктивності, прикладному характері стратегій, використовуваних особистістю.

Інтеграція знесилоного способу практикування відтермінування та контактного варіанту конструювання майбутнього призвели до вибору відповідної назви для такого типу відтермінувально-футурологічних практик, як *енергозберігальний*. У ньому акумульовано компенсаторний зміст соціально-психологічних стратегій особистості, спрямованих на збереження, економію ресурсів діяльності.

Рутинні способи практикування відтермінування та невизначені варіанти конструювання майбутнього (спрямованого на момент та на застереження) було згруповано під назвою *шаблонних* відтермінувально-

футурологічних практик, основним означенням яких стало уникання відповідальності та бажання діяти за схемами.

Ансамбль енергійного способу практикування відтермінування і контактного вибудовування особистісного майбутнього призвів до утворення назви *комунікативного* типу відтермінувально-футурологічних практик із констатацією їхньої оптимістичності, діалогічності, орієнтації на спілкування.

Рутинний спосіб практикування відтермінування та конструювання майбутнього, спрямоване на самоствердження, було вміщено у *трендовий* тип відтермінувально-футурологічних практик, що вказав на акцентуваність, демонстративність соціально-психологічних стратегій особистості.

Змістовий аналіз наповнення отриманих типів розкрито у наступному параграфі на основі поєднання кількісних та якісних даних.

3.3. Обґрунтування типів соціально-психологічних практик відтермінування в конструюванні особистістю власного майбутнього

Для фінального опису типології кількісні результати за шкалами кожного відтермінувально-футурологічного типу було усереднено, стандартизовано й проаналізовано за наявністю інтеркореляцій, аби візуалізувати провідні тенденції, а також було акумульовано різні джерела інформації відповідно до всіх етапів аналізу даних.

Аби з'ясувати характер внутрішніх зв'язків за сконструйованими типами відтермінувально-футурологічних практик спершу необхідно було проаналізувати частоту їхньої появи в оригінальній вибірці, оскільки обґрунтування типології було вирішено здійснювати за критерієм поширеності. Як видно з рис. 3.13, найбільш розповсюдженими серед досліджуваних – студентської молоді – є конструктивний та конвенційний

типи, найменш розповсюдженим – комунікативний тип відтермінувально-футурологічних практик. Однак розриви між чисельністю представників помірно поширених типів є доволі невеликими. Такий характер диференціації може свідчити про те, що типологія демонструє актуальну ситуацію на момент збору інформації від респондентів: вірогідно, що особистості можуть бути властиві декілька запропонованих типів, однак у певний момент вона стає представником саме того типу відтермінувально-футурологічних практик, який актуалізує наявні тенденції у її власному життєконструюванні.

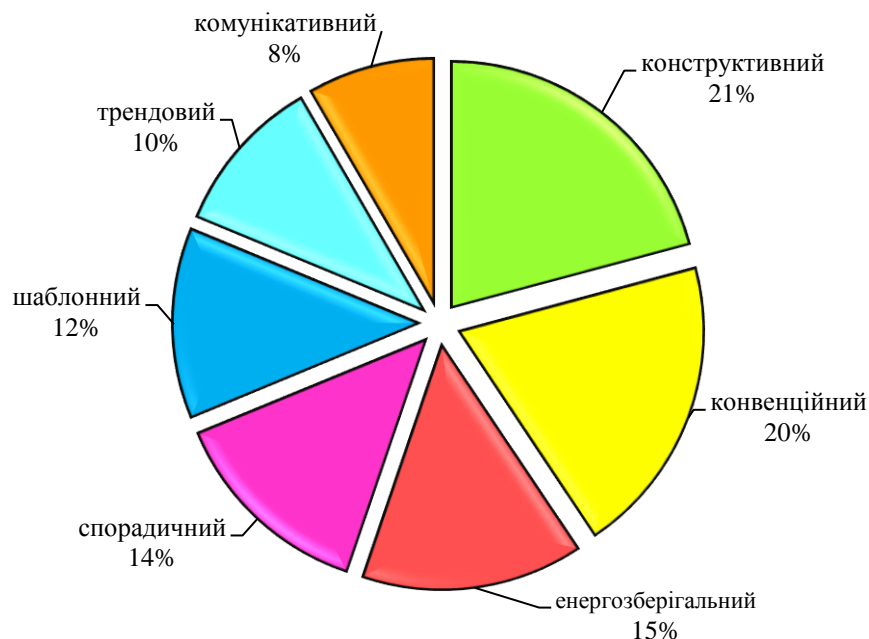

Рис. 3.13. Розповсюдженість типів відтермінувально-футурологічних практик серед студентської молоді

Інтеркореляції компонентів визначених типів аналізувалися за допомогою запропонованого у першій частині кількісного дослідження коефіцієнту рангової кореляції Спірмена. У робоче поле програми Statistica 10 Enterprise поперемінно вносилися кількісні дані, еквівалентні кожному визначеному типу, й оброблялися за допомогою операції «прямокутна матриця». У результаті цього виводився результат – таблиця інтеркореляцій за кожним вимірним компонентом-шкалою. При аналізі до уваги бралися

перехресні кореляції саме між найбільш значущими компонентами конструктів відтермінування та майбутнього.

Так, першим розглядався **конструктивний** тип відтермінувально-футурологічних практик, властивий 21% досліджуваних. Така значна поширеність типу (зважаючи на поєднання у ньому спокійного способу практикування відтермінування та прикладної футурологічної спрямованості) демонструє застосовуваність, утилітарність розглянутих практик: відтермінування завдань, у першу чергу, покликане забезпечувати комфорт і використовується особистістю у якості суб'єктивно найбільш прийнятної стратегії життєконструювання.

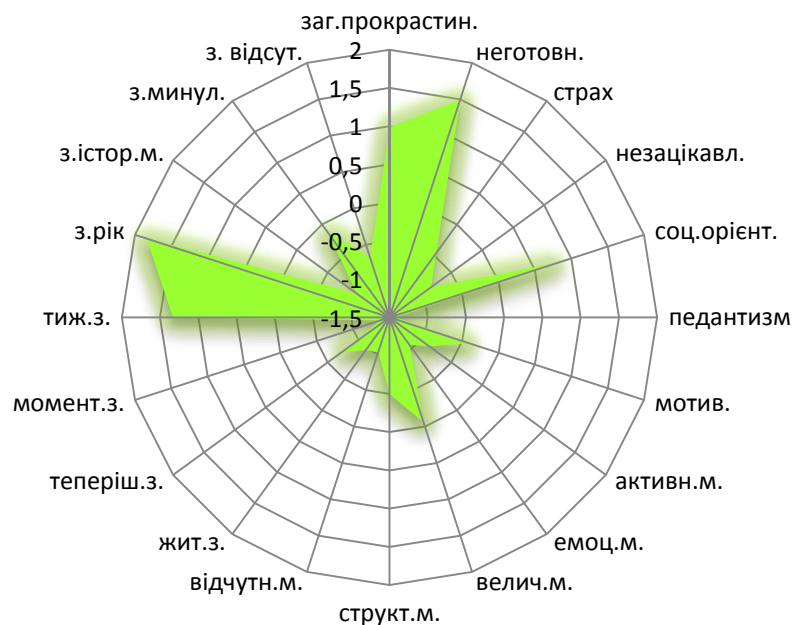

Рис. 3.14. Показники конструктивного типу відтермінувально-футурологічних практик

За цим типом найвищий рівень, згідно з рис. 3.14, отримали стандартизовані показники шкал постановки завдань на рік (1,84), відтермінування через неготовність до виконання завдань (1,49), постановки завдань на тиждень (1,33), загальної прокрастинації (0,99), відтермінування через орієнтацію на соціальну винагороду (0,79), величини майбутнього (-0,06). Найнижчими виявилися показники за відтермінуванням через

педантичні схильності (-1,42) та постановкою завдань на моментальне майбутнє (-1,37).

У межах даного типу внутрішні кореляції конструктів відтермінування та майбутнього отримали наступну композицію (дод. Г, табл. 1, с. 202-203). Шкала *загальної прокрастинації* виявилася пов'язаною зі шкалою постановки завдань на *тиждень* ($r = 0,53$ при $p = 0,05$), що свідчить про тенденції зволікання із виконанням завдань саме у найближчому майбутньому, в актуальному плині часу. Показники за шкалою відтермінування через бажання отримати *соціальну винагороду* мали обернений зв'язок із постановкою завдань на *моментальне майбутнє* ($r = -0,67$), що продемонструвало схильність до більш віддаленого планування діяльності в разі бажання отримати схвалення оточення. Компонент постановки завдань на *рік* обернено корелював із відтермінуванням через *педантичні схильності особистості* ($r = -0,54$), що протиставило далекоглядність неквапливості – досліджувані не намагалися довго вивіряти власні завдання, а ставили їх безпосередньо на найближчий рік. У цілому, конструкти мали значущі зв'язки різних полюсів, представлені більш-менш рівномірно майже з усіма компонентами, окрім показників величини майбутнього та постановки завдань на історичне майбутнє.

З огляду на результати якісних спостережень, представники типу показали схвальне, позитивне ставлення до власних відтермінувальних стратегій, що охарактеризувало їх як активних прокрастинаторів – прихильників раціонального зволікання із виконанням завдань. Символізація прокрастинації відстежувалася у метафорах природи, рослин, домашніх тварин, дрімоти. У розповідях таких респондентів превалювали конкретизовані й утилітарні оцінки зв'язку між відтермінуванням та особистісним майбутнім. Досліджувані часто вказували на те, що намагаються аналізувати свою поведінку, результати своєї діяльності. Рівень сформованості уявлень про власне майбутнє у досліджуваних, яким притаманний конструктивний тип відтермінувально-футурологічних

практик, достатньо високий, база футурологічної реальності заснована на власному осмисленні, динаміка життєвих ситуацій уявлялася як поступальна, ставлення до змін та загальний емоційний фон – оптимістичний, прослідковувалася також і готовність докладання особистих зусиль у футурологічному конструюванні.

Типові риси представників конструктивного типу можна відстежити у запропонованому нижче уривку з дослідницької бесіди:

«Інтерв'юер: Опишіть, будь ласка, себе, чим займаєтеся, від чого радієте.

Респондент: Я – повнуватий, та що там повнуватий – товстий зеленоокий шатен. Вчуся, є студентом факультету культури і мистецтв. Займаюся усілякого роду сценічною діяльністю, дуже люблю театр, також займаюся аніматорством, є аніматором у декількох великих компаніях міста, що займаються організацією свят, проведенням заходів. Радію, коли все добре, коли немає ніяких форс-мажорних обставин, немає ніякого поспіху. Ось такий от він я.

Інтерв'юер: Чи можете Ви назвати себе людиною, яка часто відкладає на потім, «тягне гуму»?

Респондент: Можу. Сміливо. Це я. Я «тягну гуму». Нехай у мене буде заплановано якийсь захід, у якого бюджет колосально великий, і, здавалося б, часу дуже багато для його підготовки, але я роблю все в останній момент, буквально за годину, тому що до цього займаюся якимись іншими справами. Тобто в моїй роботі не обійтись без відкладання на потім, треба йти за натхненням. До того ж, я вважаю, що в критичній ситуації можна діяти вдесятеро продуктивніше, у неї більший коефіцієнт корисної дії, тому й люблю відкладати на потім. Виходить щось неймовірно цікаве. А зробив би все заздалегідь, потім перекреслив би, почав би заново і прийшов би до результату, який не був би таким грандіозним, класним, як я зробив би за годину до події, в останній термін».

Таким чином, беручи до уваги і дані якісного аналізу, і рівні вимірних ознак на основі кількісної обробки, **конструктивний** тип відтермінувально-футурологічних практик визначено як властивий особам, які більш за все схильні вбачати причини своєї прокрастинаційної поведінки у неготовності до виконання справ, в оцінці завдань як складних і тривалих, у необхідності підтримки або контролю з боку оточуючих. Представники типу ставлять перед собою завдання для реалізації у реалістично віддалені терміни – частіше впродовж року або щонайменше тижня. Переживання майбутнього за цим типом вирізняється величиною – значущою смисловою наповненістю, відчуттям внутрішньої свободи, високим мотиваційним потенціалом, відчуттям простору для самореалізації, потребою в налагодженні зв'язку з навколишнім світом. Особистість, відтермінувально-футурологічні практики якої є конструктивними, є прихильником раціонального зволікання із виконанням завдань. Вона м'яко, логічно і впевнено використовує прокрастинацію задля оптимізації умов власного життя і майбутнього, яке вибудовує на основі власних встановлених цінностей, однак завжди готова до конструктивних змін.

Наступним типом соціально-психологічних практик відтермінування в конструюванні майбутнього став **конвенційний**. Поряд із попереднім, конструктивним, конвенційний тип має майже тотожну поширеність, що складає 20% від загальної чисельності випадків. Поєднання тривожного, рутинного способу практикування відтермінування та контактного, спрямованого на успіх конструювання особистісного майбутнього, характеризує тип як дещо напружений, неспокійний. Практично однакова міра розповсюдженості серед молоді конструктивного та конвенційного типів як протилежних відтермінувально-футурологічних практик (що підтверджено статистично) демонструє дуальність, взаємодію полярностей цих провідних стратегій життєконструювання. Значна поширеність саме цих типів може свідчити і про те, що переважною є кількість осіб, які актуалізують протилежні прокрастинаційні практики у подібних варіантах

мабутнього – у його цілеспрямованому, стабільному конструюванні, а отже, дії відтермінування (і тривожні, і спокійні) у будь-якому разі сприяють вибудовуванню життєвої історії особистості.

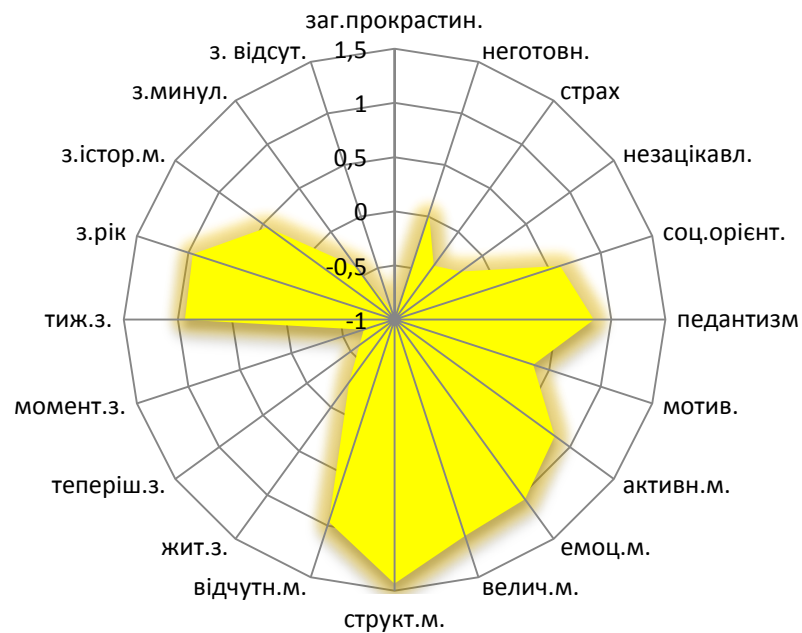

Рис. 3.15. Показники конвенційного типу відтермінувально-футурологічних практик

Як видно з рис. 3.15, найвищими в межах конвенційного типу були змістові показники майбутнього: структура (1,44), величина (1,1), емоційність (1,05), відчутність (0,96), активність (0,83), що засвідчило розробленість, осмисленість футурологічних уявлень. Високими були також показники постановки завдань на рік (0,96) і на тиждень (0,93), а провідними причинами відтермінування більшість досліджуваних цього типу вважала особистісний педантизм (0,84) та орієнтацію на соціальну винагороду (0,61). Найнижчими були показники рівня загальної прокрастинації (-0,97), що продемонструвало тенденції несхвалення, особистісного протистояння таким діям; на низькому рівні були і результати за шкалами відсутності постановки завдань (-0,9) та постановки завдань на моментальне майбутнє (-0,7), що засвідчило виваженість, сконцентрованість, усвідомлюваність у футурологічному конструюванні.

У межах даного типу між вказаними шкалами було виявлено такі інтеркореляції (дод. Г, табл. 2, с. 204-205). Показники *структури* майбутнього негативно корелювали із показниками загальної прокрастинації ($r = -0,51$), що пояснено засудженням прокрастинаційних дій при вибудовуванні майбутнього. Відтермінування через *педантичні* схильності особистості значущо негативно корелювало із постановкою завдань на *моментальне* майбутнє ($r = -0,51$), що у даному випадку вказало на неквапливість як причину відтермінування найбільш актуальних завдань. Загалом, перехресні кореляції між конструктами відтермінування та майбутнього в межах даного типу були переважно контрастуючими, оберненими, що засвідчило супровід високих показників за одним компонентом зниженими показниками за іншими шкалами, і, відповідно, навпаки.

Повертаючись до відповідних зазначеному відтермінувально-футурологічному типу результатів якісного аналізу даних, встановлюємо, що прокрастинаційні стратегії представників є напруженими, символічно уявлюваними як подолання перешкод, стихій, швидкоплинності часу, страхів. Тривожного означення даному типові додає і чітка окресленість часової обмеженості у вербалізації практик відтермінування, означення протистояння зволіканню і відкладанню на потім. Такі антипрокрастинатори намагаються уникати дії безвідповідальності, а своє майбутнє вибудовують достатньо оптимістично, впорядковано, зі сподіваннями на власний потенціал та допомогу оточуючих.

Розглянути особливості особистісних проявів представника конвенційного типу можна на такому прикладі – фрагменті з інтерв'ю:

«Інтерв'юер: Розкажіть трохи про себе, свою діяльність, свої захоплення.

Респондент: Я – хлопець з маленького селища. Люблю усе рухливе, активне. Люблю музику, причому різну, залежно від настрою. Люблю іноді подуріти, підняти людям настрій, коли у мене зашкалює. У певній мірі

(мабуть, це заклалося від тата і його виховання) люблю чистоту і порядок. Коли мені щось не подобається, я починаю робити по-своєму, переробляти. Сильно прив'язуюся до людей і коли в них розчаровуюся, дуже засмучуюся. Бувало таке.

Інтерв'юер: Ви можете назвати себе людиною, яка часто відкладає свої справи на потім?

Респондент: Ні. Я не роблю все відразу, але намагаюся почати якусь частину, щоб потім в останній день не робити паніки, говорити «що ж я думав до цього?». Тому я роблю все поступово, може, навіть занадто – можна було б і швидше. Зволікання в мене викликає тривогу. Відклав – ходиш, ніби не думаєш про це, а потім згадуєш: «ой, мені ж потрібно було щось зробити», і починається паніка: «а раптом я не встигну, а раптом я зроблю не так якісно і в мене не буде можливості переробити?». Іноді навіть бувають такі моменти, коли займаєшся чимось, а воно якось «не йде», і ти замислюєшся, що це може якось допомогти в майбутньому, якось вплинути на твоє життя, – і починаєш краще працювати».

Отже, для **конвенційного** типу соціально-психологічних практик відтермінування в конструюванні особистісного майбутнього властивим є переважання пояснень прокрастинаційних стратегій педантизмом – особистісною нерішучістю, неквапливістю, розміреністю, що не дозволяє реалізувати завдання на моментальне майбутнє; за змістовим наповненням майбутнього превалює позиція розкриття його структури – ясності та впорядкованості, переважання відчуття прогнозованості, контрольованості подій, бажання сприймати навколишній світ як стабільний та безпечний; за постановкою завдань превалюють терміни на тиждень та рік. При відтермінуванні за даним типом особистість напружується, тривожиться, сприймає власні дії як шкідливу звичку, однак характерним є чітке усвідомлення темпорального змісту майбутнього: окрім структурованості, високими є показники за величиною, емоційністю, відчутністю, активністю майбутнього, що спрямоване на успіх, визнання, при цьому футурологічне

конструювання зумовлено нав'язаними цінностями соціуму, перевіреними способами наповнення власного майбутнього оптимізмом та героїчним сюжетом.

Відтермінувально-футурологічні практики під назвою **енергозберігальні** були поширеними у 15% випадків. Енергозберігальний тип практик відтермінування у конструюванні особистісного майбутнього орієнтовано на компенсацію певних прогалин у діяльності особистості, а міра його розповсюдженості встановила, що кожна сьома особа у вибірці схильна до компенсаційної поведінки.

Найбільш значущими для опису даного типу досліджуваних практик стали такі шкали (рис. 3.16): постановка завдань з минулого (2,24), мотивація досягнення успіху (1,23), відтермінування через нестачу готовності до виконання завдання (1,03), постановка завдань на тиждень (0,86), відтермінування через педантичні схильності (0,8), величина майбутнього (0,75).

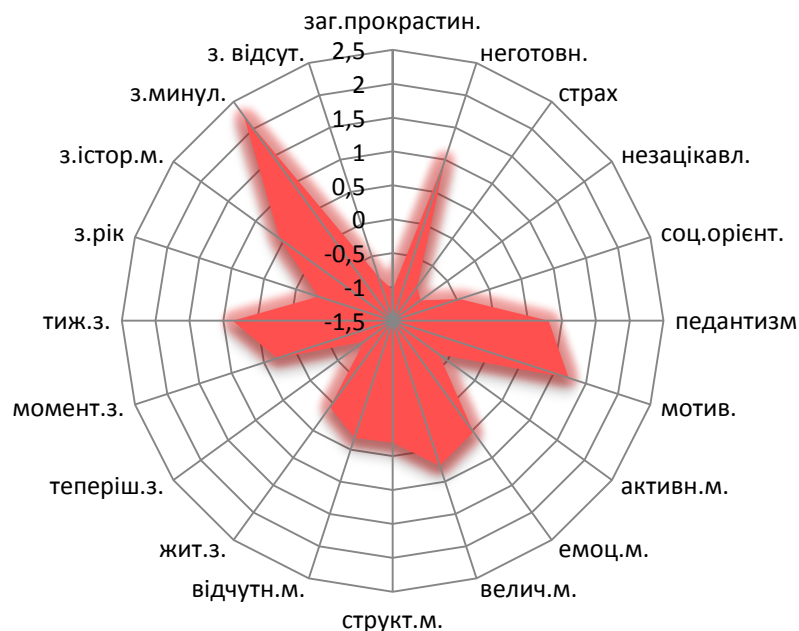

Рис. 3.16. Показники енергозберігального типу відтермінувально-футурологічних практик

Кількість значущих кореляцій між шкалами за даним відтермінувально-футурологічним типом була достатньо невеликою (дод. Г, табл. 3, с. 206-207). Так, найпримітнішим було те, що шкала відтермінування *через педантичні* схильності продемонструвала непряму взаємозалежність із шкалою структури майбутнього ($r = -0,68$), що вказало на зростання тенденцій до відтермінування, зумовленого неквапливістю, розміреністю, при зменшенні відчуття підконтрольності, впорядкованості подій майбутнього. Інші кореляції представлено безпосередньо в конструктах відтермінування та майбутнього, що вказує на певну ізольованість цих компонентів одне від одного, їхню протиставленість.

На символічно-ілюстративному рівні практики відтермінування за даним типом уявлялися респондентами як сум, втома, самотність, знесиленість, сіра буденність; на противагу ж цьому вербально-описові параметри розкрили високий рівень сформованості уявлень респондентів про власне майбутнє. Як відтерміновувачі такі особи є пасивними, напруженими, але це змушує їх реалізовувати активність у надіях та сподіваннях на майбутнє, сповнене конструктивних змін, ініціативності, задоволення потреб тощо.

Отримати уявлення про загальну спрямованість особистості, що практикує енергозберігальний тип, можна завдяки наступному уривку з інтерв'ю:

«Інтерв'юер: Розкажіть трохи про себе. Хто Ви, чим займаєтеся, чим захоплюєтеся?»

Респондент: Взагалі, як я весь час кажу (і сподіваюся, так і буде, тому що всі мої слова матеріальні), я – акторка. Це моя заповітна мрія. Я поставила собі мету, і поки не досягну її, не стану будувати ні сім'ю, ні щось інше. Я хочу бути професіоналом, але не хочу аби це стало якимось ремеслом, мені треба взагалі жити театром. Тому я зараз живу, напевно, тільки цією метою. Взагалі я дуже люблю сцену. В дитинстві якраз перед першим своїм виступом я захворіла, мене вигнали з танцювального

колективу прямо перед виступом. Мені навіть костюм пошили... І в підсумку я так і не станцювала свою партію. А зараз намагаюся добре розвиватися в артистичному напрямку.

Інтерв'юер: А що Ви робите, аби досягти своєї мети?

Респондент: Багато читаю, шукаю театральну літературу, статті, виконую вправи різних авторів на розвиток голосу, мови, подолання дефектів мовлення, намагаюся розвиватися, в цілому. Танцюю, бо маю розвивати пластичність у своєму тілі, щоб на сцені більш органічно рухатися. Ще хочу навчитися грати на фортепіано, щоб бути універсальним виконавцем. Ще залишилося навчитися співати. Загалом, роботи вистачає. Були б у мене надможливості, робила б усе одразу. Але коли вже немає сил, коли треба відпочити, доводиться щось відкладати на потім. І навіть коли я вкладаюся спати і розумію, що щось не доробила, дорікаю собі тим, що я ледарка – мені ще мама казала, що я не маю права бути позаду когось, а повинна бути тільки на першому місці, найкращою».

Таким чином, вважатимемо, що **енергозберігальні** відтермінувально-футурологічні практики застосовуються особистістю, яка схильна вважати причиною відкладання на потім недооцінку часу та власних ресурсів для виконання завдань, свою нерішучість або знесиленість. Особливо важливим для даного типу практик є бажання реалізуватися в особистісному та соціальному плані, розкриття високого мотиваційного потенціалу власного майбутнього, його величини, емоційності, структури. Однак найбільш характерною в межах типу є постановка завдань, що тяжіють до минулого, його переосмислення, бажання побудувати його антагоністично до негативного досвіду. Тому уявлення про майбутнє є чіткими та зрозумілими, а відтермінування сприймається як невідворотний сумний компонент футурологічного конструювання.

Спорадичний тип відтермінувально-футурологічних практик було відстежено у 14% вибірки, що за поширеністю наближується до показника

енергозберігального типу і відповідає діям особистості як тривожним, випадковим, хаотичним, непостійним.

Найбільшими виявилися показники (рис. 3.17) загальної прокрастинації (1,68), відтермінування через страх відповідальності (1,82), незацікавленість у виконанні завдань (0,94), педантичні схильності (0,73), а також показники завданневого конструкту майбутнього – постановка завдань на відкрите теперішнє (0,98) та моментальне майбутнє (0,58). При високих показниках усієї змістової частини майбутнього низьким виявився рівень його емоційності (-1,3).

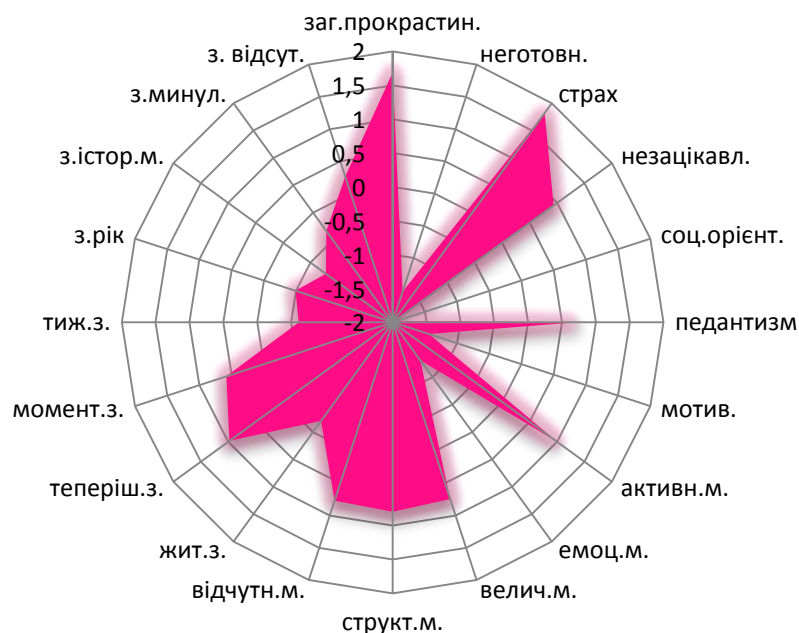

Рис. 3.17. Показники спорадичного типу відтермінувально-футурологічних практик

Інтеркореляції компонентів за даним типом продемонстровано у таблиці 4 додатку Г (с. 208-209). Показники *загальної прокрастинації* та відтермінування через *знижений рівень зацікавленості* у виконанні завдань були прямо пов'язаними із числовими еквівалентами активності майбутнього ($r = 0,65$; $r = 0,59$), що вказало на наявність надмірної динамічності, певної хаотичності у практикуванні даного відтермінувально-футурологічного типу. Шкала відтермінування через *страх* відповідальності продемонструвала

позитивну кореляцію із постановкою завдань на життя ($r = 0,72$). Відтермінування через *педантизм* отримало прямий зв'язок із *структурою* майбутнього ($r = 0,61$) та обернений зв'язок з відсутністю постановки завдань ($r = -0,61$), що було означено супроводом дій виваженості, розміреності відчуттям відносної стабільності та безпеки майбутнього, в якому обов'язково присутні певні особистісні завдання. Загалом, більшість міжконструктивних кореляцій охарактеризовані прямими взаємозалежностями. Окрім цього, найбільшою кількістю інтеркореляцій наділено шкалу *активності* майбутнього, серед яких позитивні зв'язки із загальною *прокрастинацією* ($r = 0,65$) та відтермінуванням через *незацікавленість* у виконанні завдань ($r = 0,59$).

За якісними даними, спорадичний тип відтермінувально-футурологічних практик містив такі символічні позначення відтермінування, як елементи неприємностей, перешкод на життєвому шляху, однак без тенденцій до їхнього подолання. Як пасивні прокрастинатори, представники цього типу відчують дискомфорт через схильність до відтермінування, а власне майбутнє вибудовують імовірно, розглядають декілька варіантів можливого розгортання подій, аби убезпечити себе від невірному вибору. Життєві ситуації майбутнього в осіб, яким притаманний цей тип, відзначається деякою циклічністю, повторюваністю, гнучким сюжетом, але незавершеністю, обмеженістю запропонованих варіантів, нейтральним емоційним фоном.

Отримати уявлення про представників спорадичного типу відтермінувально-футурологічних практик можна з наступного фрагменту дослідницького інтерв'ю:

«Інтерв'юер: Опишіть, будь ласка, себе, чим Ви займаєтеся, захоплюєтеся, що Вам подобається?»

Респондент: Я студентка, захоплююся медициною, в майбутньому планую займатися власною практикою. В принципі, так вийшло, що захоплююся тепер і власною сім'єю, оскільки вийшла заміж. Зараз у мене

з'явився новий інтерес, розвиваю свій бізнес, цікавлюся принципами торгівлі, займаюся шкіряними виробами – куртками і дублянками.

Інтерв'юер: У Вас досить різнобічні сфери захоплень. Ви можете назвати себе людиною, яка вміє розпоряджатися власним часом?

Респондент: Різні, але ось якось так... Я із своїм часом, загалом, справляюся. Хоча інші вважають, що я лінива, бо роблю в основному все в останній момент. Але не всі знають, що я можу в деяких справах копирсатися дуже довго. Та це виключення. В останній момент – це більше моє. Це швидше і якісніше, бо часу переробляти немає. Мені потрібно, щоб хтось поставив граничні терміни, спонукав мене щось робити. Мені занадто важко робити перші кроки. Я взагалі трохи дезорієнтована по життю: незважаючи на те, що здобуваю знання в одній сфері, в зовсім іншій – бізнес затіяла. Можливо, я так перестраховуюсь».

Отже, до **спорадичного** типу слід відносити такі відтермінувально-футурологічні практики, що пояснюються особистісним страхом відповідальності, незацікавленістю та педантизмом – пошуком специфічного незбагненого стану для виконання завдань, котрі сприймаються як надто важливі, складні та незнайомі. Змістова насиченість майбутнього характеризується переважанням активності – психічної напруги, яка супроводжується високим темпом протікання процесів мислення, потребою у новизні, наповнення життя подіями та враженнями, що спричиняє у більшості випадків постановку таких завдань, які мають перспективу «завжди», а також тих завдань, які можна реалізувати ментально. Загалом, при практикуванні відтермінування у межах даного типу емоційна експресія відсутня, хоча дані дії сприймаються як перешкода для побудови декількох варіантів майбутнього. Основою ж останнього є досить нестійкі цінності, адже особистість остерігається обрати остаточний варіант поведінки, не констатує, а зациклює, повторює ситуації уявлюваного майбутнього.

Наступний **шаблонний** тип соціально-психологічних практик відтермінування в конструюванні особистісного майбутнього був притаманний 12% досліджуваних у вибірці.

Найвищими показниками (рис. 3.18) було означено шкали постановки завдань на моментальне майбутнє (1,7), на відкрите теперішнє (1,24), відсутності постановки завдань (1,58), емоційності (0,83) і структури (0,23) майбутнього, відтермінування через страх відповідальності (0,61). Найнижчими були бали за шкалами активності майбутнього (-1,52) та постановки завдань на історичне майбутнє (-1,08).

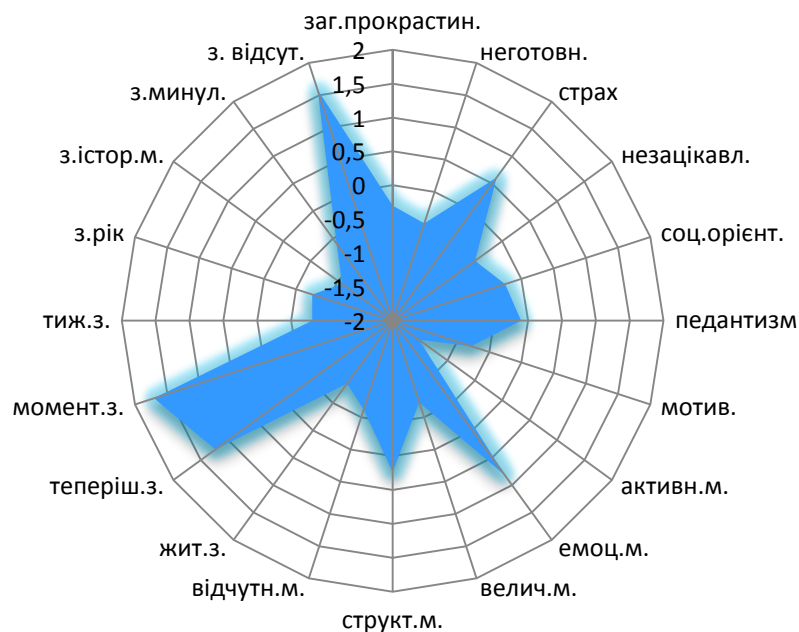

Рис. 3.18. Показники шаблонного типу відтермінувально-футурологічних практик

Як показано у таблиці 5 додатку Г (с. 210-211), зв'язки внутрішньої структури розподілилися наступним чином. Шкала *емоційності майбутнього* прямо пов'язана зі шкалою відтермінування через бажання отримати *соціальну винагороду* ($r = 0,77$), що вказує на значущість емоційного впливу оточення, а шкала *структури майбутнього* – зі шкалою

відтермінування через *педантизм* ($r = 0,66$), що пояснює необхідність дій виваженості для конструювання зрозумілого та впорядкованого майбутнього.

За ілюстративно-вербальним описом, у шаблонному типі відтермінувально-футурологічних практик фігурує невиразність, неосмисленість, абстрактність дій респондентів. Ставлення до власного практикування відтермінування у представників даного типу фонове, нейтральне, майже байдуже, а своє майбутнє вони демонструють як пристосувальницьке, орієнтоване на суспільне схвалення, відкрите до змін, проте у межах традиційних уявлень про перевірені способи життєконструювання.

Загалом, у наступному уривку з дослідницького інтерв'ю можна відстежити провідні характеристики одного з представників розглянутого типу:

«Інтерв'юер: Розкажіть, хто Ви є, чим займаєтеся, що Вам цікаво?»

Респондент: На даний момент я студентка, раніше навчалася в школі, ходила на музику, на танці – активне було дитинство, а зараз життя ніби менш активне. Зараз захоплююсь більше творчістю, більше подобається працювати в художньому напрямку. І ніби не виходить приділити час чомусь іншому. Тільки за фахом.

Інтерв'юер: Чи продуктивні Ви у своїй діяльності, в її плануванні?

Респондент: В принципі, у мене з дитинства звичка все встигати, тому що я приходила зі школи – у мене були танці, потім на наступний день у мене музика. Я знала, що я прийду, пообідаю, перевдягуся й піду. Прийду звідти, буду робити уроки і спати. Для мене це було взагалі – наче так і треба. Інші діти дивувалися – вони не звикли до такого. А я знала: для мене це не тяжко, це було приємно. Коли це все закінчилося, я перший час не знала, чим себе зайняти. А так, пройшов час, і тепер я вже планую сама свій час. Але вже рідше. Розумію, що треба себе розвивати, дізнаватися щось нове, передавати своє дітям, які будуть у мене на уроках сидіти, ну і просто жити собі на радість. Тому планувати і все встигати дуже важливо».

Таким чином, для **шаблонного** типу практик відтермінування в конструюванні особистістю власного майбутнього можна використати пояснення прокрастинаційних дій неквапливістю та страхом перед виконанням завдань, що призведуть до поразки або викличуть перебільшені вимоги оточуючих у разі успіху. Вибудовування майбутнього за даним типом відтермінувально-футурологічних практик є емоційним та структурованим – переважають почуття задоволення, радості, піднесення, які однак мають ситуативний характер, що свідчить про певну нереалістичність уявлень особистості, недостатню критичність до власного футурологічного конструювання. Значення відтермінування у межах даного типу має тенденції до постійної переінтерпретації, поведінка зволікання із виконанням завдань охарактеризована абстрактністю, фоновістю, непоборністю – така поведінка існує, а тому до неї треба пристосуватися. Контекст майбутнього з цього ракурсу регулюється нормами референтних груп особистості, а постановка завдань здійснюється переважно на найближче майбутнє, або ж взагалі відсутня, якщо не відповідає уявленню про правильність можливого розвитку подій життя.

Трендовий тип відтермінувально-футурологічних практик було представлено у 10% випадків у вибірці як такий, що поєднує відтермінування та особистісне майбутнє на дещо протилежних засадах рутинності, звичності та самоствердження, демонстративності.

У відповідності до кількісних вимірювань (рис. 3.19) найбільш високими були показники за шкалами постановки завдань на усе життя (2,04), на історичне майбутнє (1,65), відсутності постановки завдань (1,09), а також за шкалою активності майбутнього (0,85). Найменший рівень отримали показники шкал величини (-1,77) та структури (-1,54) майбутнього. Слід зазначити, що усі показники за конструктором відтермінування в композиції даного типу були приблизно на одному рівні, хоча з невеликим відривом переважали результати за шкалою відтермінування через педантичні схильності (0,51).

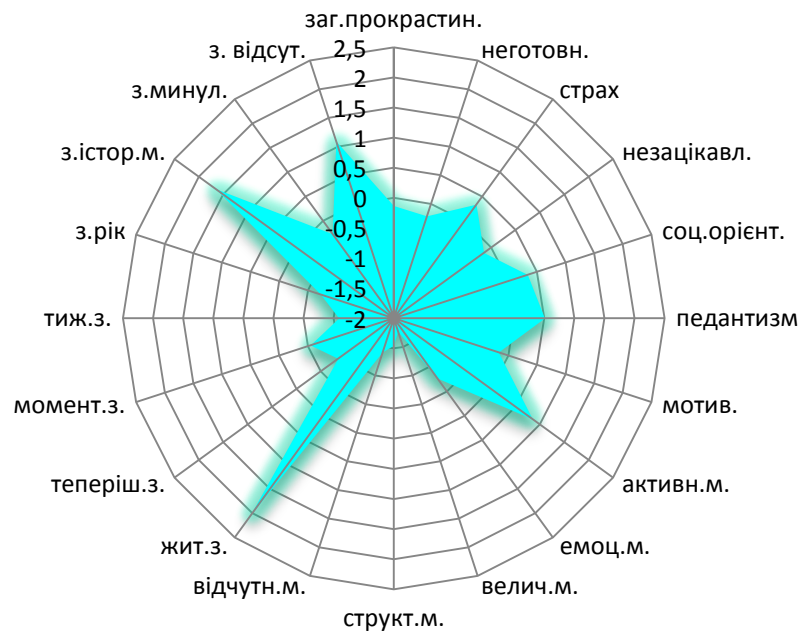

Рис. 3.19. Показники трендового типу відтермінувально-футурологічних практик

Інтеркореляції цього типу за відповідними шкалами представлено наступним чином (дод. Г, табл. 6, с. 212-213). Відтермінування через особистісний *педантизм* отримало прямий зв'язок із постановкою завдань на моментальне майбутнє ($r = 0,76$), що пов'язало дії неквапливості з діями жвавими, зухвалими. Шкала постановки завдань на *історичне майбутнє* негативно пов'язана із шкалою мотивації досягнення успіху ($r = -0,69$), що підкреслює відсутність у представників даного типу бажання застосовувати перевірені стратегії для вдалого виконання глобальних завдань, значущих для людства.

З огляду на якісні дані, для трендового типу характерний звичний спосіб практикування відтермінування (його провідні теми на символічному рівні – предмети побуту й антропоморфні зображення) та спрямованість на самоствердження при вибудовуванні майбутнього (мотиви демонстративності, оригінальності, непохитності суджень). Особи, яким властивий трендовий тип відтермінувально-футурологічних практик, є пасивними прокрастинаторами, не вважають, що мають докладати особливих

зусиль задля досягнення бажаного, не визнають думку оточуючих щодо конструктивності власних життєвих стратегій.

Уявити портрет представника трендового типу можна завдяки уривку з дослідницької бесіди, представленої нижче:

«Інтерв'юер: Яке б Ви могли дати означення самому собі?»

Респондент: Я... екстраординарний. Я змінююсь, особливо, останнім часом. Мене, мабуть, важко не помітити у натовпі, і це не через якийсь там зелений ірокез чи зовнішність взагалі. У мене є якась внутрішня харизма, яка відрізняє мене від інших. Моя мрія – отримати визнання великої аудиторії. Це, звичайно, нескромно дуже. Але от у мене така мрія, щоб ось чи то на сцені, чи то за кафедрою, за чим завгодно, не знаю, але щоб була аудиторія, дуже велика; щоб після того, як я закінчив своє оповідання-виступ, всі ахнули. Але щоб досягти цієї мети треба: а) наполегливо працювати; б) заводити якомога більше корисних знайомств, які ніколи не бувають зайвими, їх постійно можна десь застосувати.

Інтерв'юер: Коли Ви виконуєте поставлені перед Вами завдання, чи стикаєтеся з проблемою відкладання на потім?

Респондент: У принципі, так. Я не дуже вмю керувати своїм часом, бо часто витрачаю його без користі – іноді емоційна насолода від лінощів більш важлива, ніж задоволення від якихось результатів. Але коли є екстремальна ситуація, коли піджимають дедлайни, тоді я, напевно, непоганий планувальник і виконавець. І ще, коли я розумію, що справа є вигідною для мене, я буду докладати достатньо зусиль, аби проявити себе у тому, на чому я дійсно розуміюся. Тут роль, мабуть, грає прагнення самореалізуватися, показати себе».

Отже, **трендовий** тип відтермінувально-футурологічних практик характеризується переважно зухвалістю, виваженістю, униканням незнайомих завдань, бажанням отримати схвалення оточення. Відтермінування у межах даного типу розглядається як фонова, широко розповсюджена шкідлива звичка, що сприймається однак як невід'ємна

складова буденності, як зупинка в одному з її процесів. Майбутнє при цьому конструюється демонстративно, самовпевнено, із чітко окресленим планом, акцентом на самостійності та незалежності власної активності – наявною є виражена енергетична наповненість психічного життя, відчуття високого темпу подій прийдешнього, зміст яких залежить від далекоглядності особистості. Постановка завдань здійснюється переважно на широкий, необмежений термін – на все життя або навіть історичне майбутнє. Трендовість даного відтермінувально-футурологічного типу, власне, визначається бажанням особистості долучитися до актуальних процесів соціуму, які мають широкий масштаб та популярність.

Останнім за поширеністю застосування у вибірці (8%) був **комунікативний** тип соціально-психологічних практик відтермінування в конструюванні особистісного майбутнього. Вірогідно, найменша розповсюдженість цього типу зумовлена нетипово оптимістичним ставленням його представників до власних дій відкладання на потім, сучасними молодіжними тенденціями до ідеалізації користі усамітнення, закритості особистісної системи.

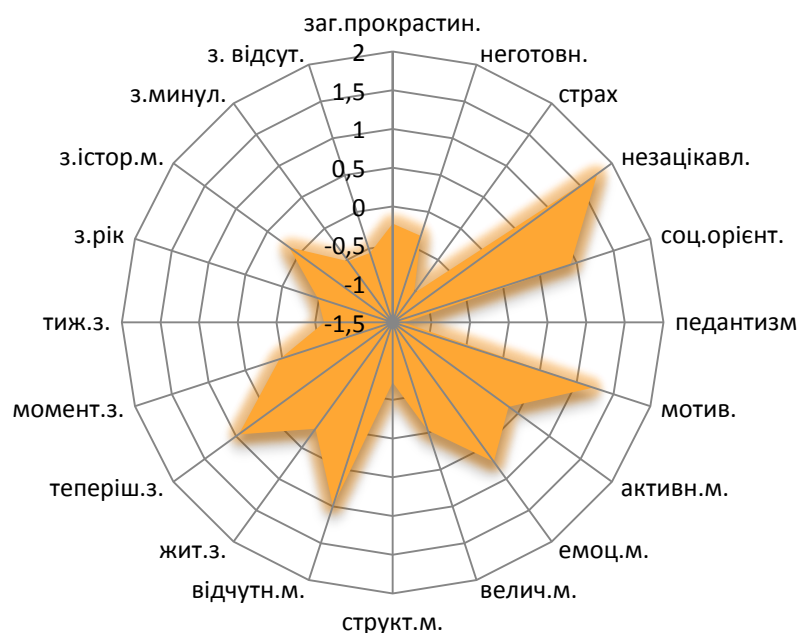

Рис. 3.20. Показники комунікативного типу відтермінувально-футурологічних практик

У межах цього типу найвищими виявилися результати (рис. 3.20) за шкалами відтермінування через знижений рівень зацікавленості у виконанні завдань (1,77), мотивації досягнення успіху (1,22), відчутності майбутнього (0,99), постановки завдань на відкрите теперішнє (0,96) й емоційності майбутнього (0,72). Найнижчі показники отримали шкали відтермінування через педантичні схильності (-1,36) та через страх відповідальності (-1,03) і шкала структури майбутнього (-0,72).

Як видно з додатку Г (табл. 7, с. 214-215), показники шкали відтермінування через *знижений рівень зацікавленості* у завданні отримали прямий зв'язок із постановкою завдань з минулого ($r = 0,85$), що у межах даного типу означило зростання бажання відтермінувати через незацікавленість у справі при підвищенні орієнтації на минуле під час постановки завдань. Постановка завдань на *відкрите теперішнє* прямо пов'язана із відтермінуванням через педантизм ($r = 0,81$), що вказує на збільшення показників відтермінування через особистісний педантизм при зростанні кількості завдань, які не мають обмежених строків реалізації.

Згідно з результатами малюнквого аналізу, практики відтермінування за комунікативним типом наповнені змістом енергійності, радості, легкості, що відповідає і наративним даним процесу конструювання майбутнього – обмеженість часу є умовою, за якою особистість має динамічно вибудувати свою історію, спілкуватися з великою кількістю людей, обмінюватися досвідом, будувати референтні відносини.

Проілюструвати особистісні характеристики представників комунікативного типу можна таким уривком з інтерв'ю:

«Інтерв'юер: Якою людиною Ви могли б назвати себе?»

Респондент: Я себе однозначно можу назвати активною людиною, цілеспрямованою, намагаюся завжди досягати того, чого хочу, в мінімально витрачений час, але ніколи не йду по головах. Тобто намагаюся досягати всього чемно – нікому не переступати дорогу, не псувати ні з ким стосунки.

Інтерв'юер: Що Вам подобається у житті?

Респондент: Подобається найбільше, напевно, спілкування. Коли перебуваю на самоті, то почуваю себе дуже скуто, невпевнено. Мені обов'язково потрібна підтримка. Я думаю, це тому, що я зростала у великій родині, і весь час мене хтось контролював, повчав тощо. А взагалі мене радують щирі, позитивні люди. Неважливо навіть – гарний у них настрій або поганий, головне, щоб проявляли себе по-справжньому, не носили масок, принаймні, у спілкуванні тет-а-тет. Спілкування – це задоволення, я потім ще якийсь період часу живу енергією від розповідей інших. Ще мене радують заняття улюбленими справами – танцями, фортепіано, грою в теніс. Ще я дуже щаслива, коли моя родина збирається разом. Це, напевно, і є найголовніше».

Тож загалом, у **комунікативному** типі соціально-психологічних практик відтермінування в конструюванні особистісного майбутнього переважають мотиви енергійності, радості, усвідомлення нових можливостей. Представники даного типу практикують відтермінування у випадку, коли завдання здаються їм нецікавими або виконання яких не обіцяє соціального прийняття. Уявлення про майбутнє при цьому не є чітко сформованими, але його провідною характеристикою є орієнтація на отримання задоволення, що зумовлює оптимістичне тло постановки завдань на відкрите теперішнє та історичне майбутнє – у перспективі всі події відбуватимуться так, як мають. Майбутнє також насичено характеристиками інтелектуальності та емоційності, орієнтацією на спілкування, на можливість обміну досвідом, вибудовування відносин. Високі показники за шкалою мотивації на досягнення успіху також свідчать про відповідний рівень оптимізму при практикуванні даного відтермінувально-футурологічного типу.

У цілому, поєднання кількісного аналізу, який сутнісно наповнив типологію, та якісно сконструйована основа для диференціації відтермінувально-футурологічних практик, продемонструвавши наявність значущих перехресних зв'язків між конструктами відтермінування і

майбутнього, надали можливість артикулювати такі відтермінувальньо-футурологічні типи: конструктивний, конвенційний, енергозберігальний, спорадичний, шаблонний, трендовий, комунікативний. Ці типи мають досить тісний зв'язок між собою, що проілюстровано невеликими розривами за кількістю осіб, які є представниками різних типів. Однак усі носії певних типів мають різний рівень схильності до прокрастинації, демонструють різні суб'єктивно визначені причини та ставлення до відкладання завдань на потім, різну спрямованість у вибудовуванні майбутнього та його характеристики і часові межі.

Порівняння сконструйованих типів відтермінувальньо-футурологічних практик, дозволяє зробити висновок, що стратегія відтермінування у більшості типів не сприймається як корисна (яскраво виражене позитивне ставлення до поведінки зволікання із виконанням завдань можна відстежити лише у представників конструктивного та комунікативного типів), проте варіанти конструювання особистісного майбутнього при цьому є досить різноманітними. Варто зазначити, що дещо схожими можуть здаватися конвенційний та шаблонний відтермінувальньо-футурологічні типи, однак їхніми суттєвими відмінностями є емоційний фон ілюстративно-вербального опису практик, а також причини прокрастинаційної поведінки і часовий індекс постановки завдань за кількісними даними. Загалом, композиція кожного типу відтермінувальньо-футурологічних практик є своєрідною та неповторною у поєднанні елементів.

Слід зазначити, що артикульовані типи відтермінувальньо-футурологічних практик можуть бути ситуативно регламентованими для особистості, адже у ході дослідження збиралися саме актуальні дані респондентів. Не виключено, що за інших обставин або у результаті природного розвитку особистість демонструватиме схильність до іншого типу або поєднуватиме у своїй діяльності характерні особливості різних типів. У зв'язку із цим перспективним є з'ясування конфігурації даної типології при дослідженні з часовими інтервалами, аби врахувати імовірну

динаміку змін, зрозуміти пускові умови певних типів відтермінувально-футурологічних практик та можливості їхніх поєднань або заміни один одним.

Важливим спостереженням є також те, що досліджувані з двох різних ВНЗ та міст, які здобували відповідно мистецьку (орієнтовану на творчий, не завжди регламентований перевіреними способами реалізації, особистісний потенціал) та медичну (орієнтовану на дотримання норм досить чіткої системи у способах дій) освіту, отримали представництво у кожному із сконструйованих типів. Це свідчить про відносну однорідність вибірки щодо досліджуваної проблематики. Ми припускали, що розшарування та районування представників вибірки надасть можливості диференціації досліджуваних практик за цим критерієм. Однак у типології освітній аспект, географічна та соціокультурна локалізація не отримали ознак таких критеріїв, які б могли стати організаційними для композиції даних. Ключовою об'єктною ознакою став лише статус досліджуваних як студентської молоді – за віковими та діяльними параметрами.

Отже, можемо констатувати, що представлені практики притаманні особистості незалежно від освітньої специфіки. Це може бути пов'язано із тим, що соціально значуща форма активності студентства – діяльність навчання та перших спроб застосування знань на практиці, занурення у трудовий, професійний контекст життя – сприймається особистістю лише як варіант поставання, однак відбувається зосередження саме на даності тієї реальності, яка практикується. Досліджувані, окрім навчання, у багатьох випадках мали підробіток, або навіть повноцінне робоче місце, часто не пов'язане з отримуваною освітою. Тобто ще не перебуваючи у системі з чітко регламентованими межами, професійними особливостями, діяльністю специфікою, особистість ніби «плаває», має потенційні можливості обирати, робити так, як зручно, вигідніше, перспективніше тощо. Результати її активності на діагностичному рівні ще не здатні продемонструвати диференціацію діяльності за критерієм менших підструктур у контексті

більш широких: відповідно, і в співвідношенні підструктури освітньо-професійної зі структурою діяльності «студентство».

Організація типології відтермінувально-футурологічних практик також не продемонструвала наявності чітких відмінностей за місцезнаходженням респондентів: і херсонські, і дніпропетровські студенти отримали приблизно однакове представництво у кожному з типів, а це може спростувати уявлення про те, що обрані регіони проживання з їхньою соціокультурною специфікою накладають певний відбиток на відтермінувально-футурологічні стратегії студентської молоді.

Виходячи з цього, перспективним видається з'ясування типології відтермінувально-футурологічних практик осіб, яких можна віднести до певних груп – професійних, соціокультурних, регіональних спільнот із більш-менш визначеним полем суспільно-корисної діяльності.

Ще один ракурс порівнянь, проведений у межах цієї роботи, стосувався гендерної специфіки.

За типами відтермінувально-футурологічних практик виявлено достатньо цікаву картину відповідних результатів. З огляду на те, що вибірку представила нерівноважна кількість осіб жіночої (60 %) та чоловічої (40 %) статі, за кожним типом було підраховано саме відсоткове представництво, а не кількість випадків. Така процедура виконувалася завдяки підрахунку пропорційних співвідношень кількості дівчат і юнаків – представників кожного типу, а потім від отриманого «жіночого» відсотку віднімалася і до «чоловічого» додавалися різниця (20%) між кількістю дівчат та юнаків загальної вибірки.

Як видно з рис. 3.21, розподіл жіночого та чоловічого представництва за типами відтермінувально-футурологічних практик не є різко диференційованим, тобто не можна назвати певний тип, притаманний суто дівчатам або юнакам. Проте за кількісними перевагами більш «жіночими» можна вважати комунікативний (70%) та шаблонний (63%) типи. Імовірно, енергійність, оптимістичність, орієнтація на спілкування та обмін досвідом

комунікативного типу і у певному сенсі пристосувальницький характер шаблонного типу утворюють своєрідне поле, характерне для жіночої статі.

Рис. 3.21. Співвідношення поширеності типів відтермінувально-футурологічних практик в осіб жіночої та чоловічої статі

Типами, характерними переважно для юнаків, є конвенційний (67%) та енергозберігальний (66%), емоційний фон яких є здебільшого зниженим, присутні тенденції тривоги та суму, однак майбутнє вибудовується «почоловічому», чітко та впевнено.

Конструктивний, спорадичний і трендовий типи мають майже однаковий гендерний розподіл, тому можна вважати ситуативними тенденції напруги, пасивності, сприйняття відтермінування справ як життєвих перешкод, уникання незнайомих завдань та оптимізму, швидкого темпу протікання процесів мислення, демонстративності, далекоглядності при вибудовуванні майбутнього.

Зацікавлення могло б викликати і типологічне порівняння відтермінувально-футурологічних практик на основі вікового критерію,

однак за обраним форматом роботи цей критерій був гомогенним. Отже, відкритими залишаються перспективи для подальшого вивчення вікової динаміки за провідними типами відтермінувально-футурологічних практик.

У цілому, обґрунтована типологія описує такі соціально-психологічні параметри, що можна співвідносити та порівнювати з іншими проявами особистості та суспільства, тому доречним міг би стати також пошук відповідностей з існуючими персонологічними та груповими типологіями. Особистісні конструкти, характерологічні особливості, емоційні реакції, локус мотивації, поведінкові вияви тощо, які фігурують в якості компонентів досліджуваних практик, є тим базисом, що здатний змістово описати відтермінувально-футурологічну реальність, зважаючи на її контекстуальність та діяльнісну специфіку.

Змістовий огляд сконструйованих типів відтермінувально-футурологічних практик (табл. 3.3) демонструє ті основні характеристики та відмінності, що концептуалізували типологію. Так, до описової композиції кожного відтермінувально-футурологічного типу увійшли такі параметри, як ілюстрація відтермінування (символічне відтворення особистістю власного стану при відтермінуванні завдань); провідні причини прокрастинації (суб'єктивно визначене джерело поведінки відкладання на потім або їхні поєднання з п'яти основних); термін постановки завдань (часовий інтервал, хронологічні межі, уявлювані особистістю як найбільш прийнятні для реалізації найважливіших завдань); зміст футурологічної історії (загальна тематика, базовий спосіб вибудовування особистістю власного майбутнього); провідні характеристики майбутнього (рушійні фактори або їхні поєднання, які є ключовими у проживанні психологічного майбутнього); гендерний розподіл (відсоткове співвідношення схильності до відтермінувально-футурологічного практикування певного типу в осіб жіночої та чоловічої статі).

Таблиця 3.3.

Змістове наповнення типів відтермінувально-футурологічних практик

№ з/п	Тип відтермінувально-футурологічних практик	Ілюстрація відтермінування	Провідні причини прокрастинації	Термін постановки завдань	Зміст футурологічної історії	Провідні характеристики майбутнього	Гендерний розподіл
1.	Конструктивний, 21% випадків	Раціональність	Недооцінка готовності до виконання завдань; необхідність підтримки або контролю оточуючих	Упродовж року або щонайменше тижня	Орієнтація на комфорт, відкритість конструктивним змінам	Насиченість	ж. – 45% ч. – 55%
2.	Конвенційний, 20% випадків	Шкідлива звичка	Особистісна нерішучість, неквапливість, розміреність	На тиждень та на рік	Використання перевірених соціально прийнятних способів дій	Структура, насиченість, емоційність, відчутність, активність	ж. – 33% ч. – 67%
3.	Енергозберігальний, 15% випадків	Невідворотність	Недооцінка часу та ресурсів для виконання завдань, нерішучість або знесиленість	Завдання тяжіють до минулого	Компенсація негативного досвіду, чіткість та зрозумілість	Насиченість, емоційність, структурність	ж. – 34% ч. – 66%

Продовження таблиці 3.3.

№ з/п	Тип відтермінувально-футурологічних практик	Ілюстрація відтермінування	Провідні причини прокрастинації	Термін постановки завдань	Зміст футурологічної історії	Провідні характеристики майбутнього	Гендерний розподіл
4.	Спорадичний, 14% випадків	Перешкода	Страх відповідальності, незацікавленість, педантизм, занадто важливі, складні, незнайомі завдання	Моментально; з перспективою «завжди»	Поліваріантність, повторюваність ситуацій	Активність	ж. – 51% ч. – 49%
5.	Шаблонний, 12% випадків	Абстрактність, дивацтво	Неквапливість, страх невдачі або успіху	На найближче майбутнє; відсутність взагалі	Орієнтація на норми референтних груп	Емоційність, структурність	ж. – 63% ч. – 37%
6.	Трендовий, 10% випадків	Популярний тренд	Незнайомі завдання, бажання отримати схвалення оточення	На все життя; на історичне майбутнє	Демонстративність, акцентованість на особистісній самореалізації	Активність	ж. – 52% ч. – 48%
7.	Комунікативний, 8% випадків	Нові можливості	Незацікавленість у виконанні завдання, бажання соціального прийняття	На відкрите теперішнє та історичне майбутнє	Оптимістичність, налагодження соціальних комунікацій	Емоційність	ж. – 70% ч. – 30%

У ракурсі причин відтермінування завдань визначено, що недооцінка готовності до виконання завдання властива конструктивному, енергозберігальному, спорадичному і трендовому типам; педантичні схильності особистості – конвенційному, енергозберігальному, спорадичному і шаблонному типам; орієнтація на соціальну винагороду – конструктивному, трендовому та комунікативному типам; страх відповідальності – спорадичному і шаблонному типам, знижений рівень зацікавленості – комунікативному типу.

Терміни постановки завдань на майбутнє для конструктивного і конвенційного типів варіюються від тижня до року; для енергозберігального типу тяжіють до минулого; для спорадичного типу спрямовані на моментальну реалізацію або відкрите теперішнє; для шаблонного типу – на найближче майбутнє або взагалі відсутні; для трендового типу – на все життя та історичне майбутнє; для комунікативного типу – на відкрите теперішнє та історичне майбутнє.

Як однією з ключових характеристик персонального майбутнього – *емоційністю* – наділені конвенційний, енергозберігальний, шаблонний, комунікативний типи; *насиченість* властива конструктивному, конвенційному, енергозберігаючому типам; *активність* – конвенційному, спорадичному, трендовому типам; *структурність* – енергозберігальному і шаблонному типам; *відчутність* – конвенційному типу.

Загалом, типи відтермінувально-футурологічних практик можна вважати потенційними варіантами особистісного життєконструювання в цілому, адже в них поєднано й індивідуально-культурне самоконституювання – «Я-прокрастинатор в системі власного майбутнього», й побудова комунікативного простору – «Я-прокрастинатор у системі майбутнього моїх груп», й навіть осмислення дистанційованих реальностей – «Я-прокрастинатор у системі світового, історичного майбутнього». Отже, можливості застосування дослідженої типології є досить широкими та перспективними.

Висновки до третього розділу

Підтверджено практичний зміст способів відтермінування як стратегій, звернених до безпосередньо даних параметрів життя, які спостерігаються щодня, відповідають особистісному та навколишньому емоційному фону та позначають вимір, не завжди зрозумілий, недоступний для пояснень. В ілюстративному описі виявлено 6 способів практикування відтермінування – тривожний, спокійний, знесилений, невиразний, звичний, енергійний. У тематиці вербальних описів відтермінування превалюють означення темпоральності (притаманні тривожному та енергійному способам відтермінування) та фоновості (притаманні звичному та невиразному способам).

Серед ключових причин відтермінування виявлено недооцінку готовності до виконання завдання, страх відповідальності, знижений рівень зацікавленості, орієнтацію на соціальну винагороду та педантичні схильності особистості. Всі компоненти відтермінування замкнено у цілісну структуру прямих та обернених зв'язків загального рівня прокрастинації та її суб'єктивних причин.

Відповідно до специфіки конструювання майбутнього досліджуваних можна розподілити на три групи: активних прокрастинаторів (спокійний, невиразний, енергійний способи практикування відтермінування), пасивних прокрастинаторів (тривожний, знесилений, невиразний, звичний способи) та антипрокрастинаторів (тривожний спосіб або ігнорування відтермінування).

Між способами відтермінування та варіантами конструювання особистісного майбутнього існують такі типи зв'язку: утилітарний, емоційний та нівелюючий. Охарактеризовано 8 варіантів конструювання особистісного майбутнього та знайдено відповідності до визначених вище способів практикування відтермінування: спрямованість на успіх, спрямованість на ймовірність (тривожний спосіб відтермінування), спрямованість на утилітарність (спокійний), спрямованість на компенсацію (знесилений), спрямованість на момент та на застереження (невиразний),

спрямованість на самоствердження (звичний), спрямованість на комунікацію (енергійний).

Визначені відтермінувально-футурологічні групи-відповідності мають значущі кількісні відмінності між показниками, що свідчить про їхню розширену організацію і дозволяє сконструювати типологію.

Найрозповсюдженішими типами соціально-психологічних практик відтермінування в конструюванні майбутнього є: конструктивний (раціональне відтермінування – відкритість майбутнього конструктивним змінам); конвенційний (відтермінування як шкідлива звичка – перевірені соціально прийнятні способи дій у майбутньому); енергозберігальний (відтермінування невідворотне – майбутнє чітке та зрозуміле на протиположному досвіду); спорадичний (відтермінування як перешкода – декілька варіантів майбутнього з повторюваними ситуаціями); шаблонний (відтермінування непоборне – майбутнє регулюється нормами референтних груп); трендовий (відтермінування як «трендова» шкідлива звичка – майбутнє демонстративне); комунікативний (відтермінування як джерело нових можливостей – майбутнє оптимістичне, але нечітке).

Найпоширенішими типами відтермінувально-футурологічних практик виявилися конструктивний та конвенційний (21 та 20%), що демонструє дуальність, взаємодію полярностей цих стратегій. Енергозберігальний, спорадичний, шаблонний та трендовий типи зустрічаються у 15, 14, 12 та 10% випадків відповідно. Найменш поширеним типом є комунікативний (8%), що може бути зумовлено зростанням схильності до усамітнення.

Представлені відтермінувально-футурологічні практики притаманні студентській молоді незалежно від освітньої специфіки та місця проживання. За гендерною ознакою більш «жіночими» можна вважати комунікативний (70%) та шаблонний (63%) типи, а переважно «чоловічими» – конвенційний (67%) та енергозберігальний (66%) типи.

ВИСНОВКИ

У дослідженні розкрито соціально-психологічну природу процесів конструювання особистісного майбутнього та відтермінування як його контекстуальної стратегії на основі дослідження конкретних, соціокультурно обмежених, специфічних відтермінувально-футурологічних практик.

За результатами дослідження зроблено такі висновки.

1. Конструювання особистісного майбутнього – це процес породження, організації, інтерпретації та перетворення персональних футурологічних історій на основі постановки особистісно та соціально регламентованих життєвих та повсякденних завдань.

2. Поставлені перед особистістю завдання виконуються нею із застосуванням найрізноманітніших стратегій, серед яких фігурує відтермінування (прокрастинація) – практики відкладання, зволікання, уникання виконання пріоритетних завдань, що замінюються справами нижчого пріоритету або діями, які приносять більше задоволення.

3. Концепт відтермінувально-футурологічних практик характеризується розповсюдженістю, упізнаваністю, осмисленістю, утилітарністю, контекстуальністю, діалогічністю, перетворюваністю й повсякденністю, та означає конфігурацію прокрастинаційної поведінки у вибудовуванні персонального майбутнього.

4. За результатами емпіричного дослідження з'ясовано наступне:

1) основними способами практикування відтермінування є тривожний, спокійний, знесилений, невиразний, звичний та енергійний;

2) усіх відтерміновувачів можна розподілити на активних (використовують відтермінування як прийнятний спосіб дій), пасивних (відчувають дискомфорт через власні прокрастинаційні дії) та антипрокрастинаторів (вважають практики зволікання вкрай негативним проявом);

3) футурологічні історії, в яких відбувається конструювання особистісного майбутнього, спрямовані на: успіх (відповідальність, використання соціально прийнятних способів дій), ймовірність (поліваріантність, повторюваність ситуацій), утилітарність (орієнтація на досягнення комфорту, конструктивних змін), компенсацію (заміна негативного досвіду на позитивний), момент (приспособлення до умов, запропонованих обставинами), застереження (наслідування норм референтних груп), самоствердження (демонстративність, акцентованість на особистісній самореалізації), комунікацію (оптимістичність, налагодження соціальних зв'язків);

4) ключовими причинами відтермінування є: недооцінка готовності до виконання завдання (оцінка завдань як складних, тривалих, неважливих, особистісна нестабільність, необхідність підтримки або контролю, недооцінка часу та власних ресурсів на виконання справи), страх відповідальності (уникнення важливих, складних, незнайомих завдань, що супроводжується пошуком специфічного стану для їх виконання), знижений рівень зацікавленості (загальна незацікавленість в успіху власних справ), орієнтація на соціальну винагороду (повстання проти небажаних умов спілкування) та педантичні схильності особистості (особистісна нерішучість, неквапливість, розміреність);

5) зростання рівня прокрастинації пов'язано зі зниженням уваги до планування справ, відсутністю обмірковування завдань, нестачею сумлінності, дисципліни, організованості, рутинністю, повторюваністю завдань, а зменшення виявів прокрастинаційної поведінки пояснюється посиленням особистісної виваженості, структурованості, концентрації на справі, прагнення досконалості, уникання негативних емоцій оточуючих;

6) розповсюдженими серед студентської молоді типами відтермінувально-футурологічних практик є:

– конструктивний – ілюструє відтермінування як раціональність, пояснену необхідністю підтримки або контролю оточуючих, неготовністю до

виконання завдань, здійснюваних впродовж року або щонайменше тижня; персональне майбутнє характеризується насиченістю, оптимізацією умов життя;

– конвенційний – відтермінування трактується як шкідлива звичка, причинами якої уявляється особистісна нерішучість або неквапливість, постановка завдань здійснюється на термін від тижня до року; у футурологічній історії з її структурованістю, насиченістю, емоційністю, відчутністю, активністю превалює використання соціально прийнятних способів дій;

– енергозберігальний – констатує невідворотність прокрастинаційного процесу, зумовленого нерішучістю, знесиленістю, недооцінкою часу та ресурсів для виконання завдань, що тяжіють до минулого; насичене, емоційне, структуроване особистісне майбутнє будується як компенсація попереднього негативного досвіду;

– спорадичний – пояснення відтермінування як певної перешкоди, яка виникає через страх відповідальності, незацікавленість, педантизм, занадто важливі, складні, незнайомі завдання, які ставляться в момент «тут-і-тепер» і такі, що можуть супроводжувати особистість усе життя; персональне майбутнє засноване на позиціях активності, уявляється у багатьох варіантах, проте їхній сюжет є нечітким та перерваним;

– шаблонний – ілюструє відтермінування як абстрактну, дивацьку практику неквапливості або подолання страху відповідальності; постановка завдань відсутня або здійснюється на найближче майбутнє; футурологічне конструювання емоційне, структуроване, відбувається з орієнтацією на норми референтних груп;

– трендовий – відтермінування споріднюється із популяризованою практикою відкладання незнайомих завдань через бажання досягти успіху та отримати схвалення оточення; демонстративне, акцентоване на особистісній самореалізації майбутнє відзначається активністю і постановкою завдань на все своє життя та навіть наступних поколінь;

– комунікативний – відтермінування, яке зазвичай практикується через незацікавленість у виконанні завдань та бажання соціального прийняття, визначено як нові можливості; завдання ставляться на відкрите теперішнє та історичне майбутнє, що характеризується емоційністю, оптимістичністю, спрямованістю на соціальні комунікації;

7) найпоширенішими типами відтермінувально-футурологічних практик є конструктивний (21%) та конвенційний (20%), найменш розповсюдженим – комунікативний (8%);

8) сконструйовані типи відтермінувально-футурологічних практик притаманні студентській молоді незалежно від освітньої специфіки та місця проживання;

9) особам жіночої статі властиві переважно комунікативний (70%) та шаблонний (63%) типи відтермінувально-футурологічних практик, особам чоловічої статі – конвенційний (67%) та енергозберігальний (66%).

Перспективи подальших досліджень вбачаються у поглибленні аналізу відтермінувально-футурологічних практик на основі пошуку значущих зв'язків із іншими соціально-психологічними процесами, особистісними якостями та станами; у з'ясуванні типології відтермінувально-футурологічних практик осіб, яких можна віднести до певних спільнот; у типологічному порівнянні відтермінувально-футурологічних практик на основі вивчення вікової динаміки; в аналізі й подальшій емпіричній валідації причин і зумовленостей відтермінування як соціально-психологічної практики для розробки відповідного психодіагностичного інструментарію; у пошуку та розробці оптимальних стратегій відтермінування у різних видах діяльності; у визначенні ролі та конфігурації відтермінувально-футурологічних практик у процесі особистісного життєконструювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абульханова К.А. Время личности и время жизни // К.А. Абульханова, Т.Н. Березина. – СПб.: Алетейя, 2001. – 304 с.
2. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни / К.А. Абульханова-Славская. – М. : Мысль, 1991. – 299 с.
3. Адлер А. Понять природу человека / Альфред Адлер [пер. Е.А. Цыпина]. – СПб: «Академический проект», 1997. – 256 с.
4. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания / Б.Г. Ананьев. – 3-е изд. СПб, М., Х., Минск: Питер, 2001. – 282 с.
5. Анохин П.К. Опережающее отражение действительности / П.К. Анохин // Вопросы философии. – 1962. – № 7. – С. 97-111.
6. Анцыферова Л. И. Психология повседневности: жизненный мир личности и «техники» ее бытия // Психологический журнал. – 1993. – Т. 14. – №. 2. – С. 3-16.
7. Аршинов В.И. Постнеклассические практики в контексте проблемы конвергирующих технологий / В.И. Аршинов // Постнеклассические практики: предметные области исследований. – М.: РАГС, 2008. – С. 67-78.
8. Баранова С.В. Відповідальність особистості як складова особистісної зрілості / С.В. Баранова // Наук. студії з соц. та політ. психології / Збірник наук. статей Ін-ту соціальної та політичної психології НАПН України – К., 2011. – Вип. 26 (29). – С. 126-133.
9. Барр В. Социальный конструкционизм и психология // Постнеклассическая психология. – 2004. – № 1. – С. 29-44.
10. Барский Ф.И. Постнеклассическая психология. Социальный конструкционизм и нарративный подход [Электронный ресурс] / Ф.И. Барский // Материалы круглого стола «Нарративная психология» конференции «Ломоносов-2005». – Режим доступа: http://narrativepsy.narod.ru/sc_and_np.html.

11. Батраченко І.Г. Вступ до психології антиципації: навч. посібник / І.Г. Батраченко. – Дніпропетровськ: Вид-во ДДУ, 1996. – 96 с.
12. Бауман З. Текущая современность / З. Бауман. – СПб.: Питер, 2008. – 240 с.
13. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания. – М.: «Медиум», 1995. – 323 с.
14. Березко І.В. Наратив майбутнього як складова автонаративу та його місце у структурі розуміння та інтерпретації власного досвіду особистістю [Електронний ресурс] / І.В. Березко. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/Portal/soc_gum/znpip/2/2010_6/st8.pdf.
15. Богданова О.Ю. Качественные методы социально-психологических исследований. Учебное пособие / О.Ю. Богданова, И.М. Марковская. – Челябинск: Изд-во ЮУрГУ, 2001. – 106 с.
16. Болотова А.К. Психология времени в межличностных отношениях / А.К. Болотова. – М.: Московский психолого-социальный институт, 1997. – 120 с.
17. Брокмейер Й. Нарратив: проблемы и обещания одной альтернативной парадигмы / Й. Брокмейер, Р. Харре // Вопросы философии. – 2000. – №3. – С. 29-42.
18. Брунер Д. Жизнь как нарратив / Д. Брунер // Постнеклассическая психология. – 2005. – Т. 1. – С. 9-30.
19. Брушлинский А.В. Мышление и прогнозирование: (Логико-психологический анализ) / А.В. Брушлинский. – М.: Мысль, 1979. – 230 с.
20. Брушлинский А.В. Проблемы психологии субъекта / А.В. Брушлинский. – М.: ИП РАН, 1994. – 346 с.
21. Бурдье П. Структуры, habitus, практики / П. Бурдье. [Под ред. А.В. Леденевой] // Современная социальная теория: Бурдье, Гидденс, Хабермас. – Новосибирск: Изд-во Новосиб. ун-та, 1995. – С. 17-18.
22. Бурлачук Л.Ф. Словарь-справочник по психодиагностике / Л.Ф. Бурлачук, С.М. Морозов. – [2-е изд., перераб. и доп.] – СПб.: Питер,

2004. – 520 с.

23. Бурно М.Е. О характерах людей (психотерапевтическая книга) / М.Е. Бурно. – Изд. 3-е, испр, и доп. – М.: Академический Проект; Фонд «Мир», 2008. – 639 с.

24. Бутиліна О. В. Студентська молодь у суспільстві, що трансформується / О. В. Бутиліна // Укр. соціум. – 2007.– № 4. – С. 20-26.

25. Быкова Д.В. Прокрастинация как проявление эмоционально-ориентированного и ориентированного на избегание стилей копинга // Психология совладающего поведения: материалы II Междунар. науч.-практ. конф., Кострома, 23-25 сент. 2010 г. В 2 т. Т. 1 / отв. ред.: Т.Л. Крюкова, М.В. Сапоровская, С.А. Хазова. – Кострома: КГУ им. Н.А. Некрасова, 2010. – С. 194-196.

26. Варваричева Я.И. Феномен прокрастинации: проблемы и перспективы исследования / Я.И. Варваричева // Вопросы психологии. – 2010. – № 3. – С. 121-131.

27. Вассерман Л.И. Семантический дифференциал времени: экспертная психодиагностическая система в медицинской психологии. Пособие для врачей и медицинских психологов / Л.И. Вассерман, Е.А. Трифонова, К.Р. Червинская. – СПб.: Санкт-Петербургский научно-исследовательский психоневрологический институт им. В.М. Бехтерева, 2009. – 44 с.

28. Витютина Т.А. Нарушения переживания течения времени как критерий наличия психических нарушений / Т.А. Витютина // Проблемы здоровья личности в теоретической и прикладной психологии: Материалы Международной науч.-практ. конф. / Под ред. Н.А. Кравцовой. – Владивосток: Мор. гос.ун-т им. адм. Г.И. Невельского, 2011. – 364 с.

29. Волков В.В. «Следование правилу» как социологическая проблема, / В.В. Волков // Социологический журнал. – 1998. – № 3/4. – С. 157-170.

30. Волков В.В. Теория практик / В.В. Волков, О.В. Хархордин. – СПб.: Изд-во Европейского университета в Санкт-Петербурге, 2008. – 298 с.
31. Волков В.В. О концепции практик(и) в социальных науках / В.В. Волков // Социологические исследования. – 1997. – №6. – С. 9-24.
32. Гавриленко Я. Особливості футуристичного автонаративу юнаків і дівчат, залежних від значущих стосунків / Я. Гавриленко // Наукові студії із соціальної та політичної психології. – К.: Ін-т соціальної та політичної психології НАПНУ, 2009. – № 22. – с. 26-31.
33. Гидденс Э. Устройство общества: Очерк теории структуризации / Э. Гидденс. – М.: Академический проект, 2003. – 528 с.
34. Гіденс Е. Соціологія / Е. Гіденс; [пер. з англ. В. Шовкун, А. Олійник; наук. ред. О. Іващенко]. – К.: Основи, 1999. – 726 с.
35. Головаха Е.И. Жизненная перспектива и профессиональное самоопределение молодежи / Е.И. Головаха. – К.: Наукова думка, 1988. – 144 с.
36. Головаха Е.И. Психологическое время личности / Е.И. Головаха, А.А. Кроник. – М.: Смысл, 2008. – 267 с.
37. Горностай П.П. Личность и время: Творчество как переживание / П.П. Горностай // Психодрама и современная психотерапия. – 2003. – №4(5). – С. 18-26.
38. Гуссерль Э. Собрание сочинений. Т.1. Феноменология внутреннего сознания времени / Э. Гуссерль // М.: Издательство «Гнозис». – 1994. – 162 с.
39. Гутнер Г.Б. Понятие практик и характер постнеклассического исследования / Г.Б. Гутнер // Постнеклассические практики: определение предметных областей: междунар. междисциплинар. семинар: материалы / Под общ. ред. О.Н. Астафьевой – М.: Макс-Пресс, 2008. – С. 60-65.
40. Дворник М.С. Конструювання особистістю власного майбутнього як соціально-психологічна категорія / М.С. Дворник // Матеріали за 8-а міжнародна научна практична конференція «Новината за напреднали

наука». Том 19. Психология и социология. – София. «Бял ГРАД-БГ» ООД, 2012. – С. 73-80.

41. Дворник М.С. Соціально-психологічна сутність відтермінування / М.С. Дворник // Інсайт: [зб. наук. праць студентів, аспірантів та молодих вчених / ред.кол. І.В. Шапошникова, О.Є. Блинова та ін.]. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2013. – С. 71-79.

42. Дембицька Н.М. Методологічні виміри соціалізації особистості / Н.М. Дембицька // Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – 2010. – № 7 – С. 178-190.

43. Дементий Л.И. Особенности ответственности и временной перспективы у студентов с разным уровнем прокрастинации / Л.И. Дементий, Н.Н. Карловская // Психология обучения. – 2013. – № 7. – С. 4-19.

44. Жане П. Эволюция памяти и понятия времени. Хрестоматия по общей психологии. Психология памяти / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романов. – М.: Изд-во МГУ им. М.В. Ломоносова, 1979. – С. 85-92.

45. Життєві домагання особистості: колективна монографія / Т.М.Титаренко (підгот.); Інститут соціальної та політичної психології АПН України. Лабораторія соціальної психології особистості. – К.: Педагогічна думка, 2007. – 456 с.

46. Заграй Л.Д. Молодіжна субкультура: гендерний досвід: монографія / Л.Д. Заграй. – Івано-Франківськ: Нова зоря, 2012. – 376 с.

47. Зимбардо Ф. Парадокс времени. Новая психология времени, которая улучшит вашу жизнь / Ф. Зимбардо, Дж. Бойд. – СПб.: Речь, 2010. – 352 с.

48. Зинченко В.П. Проблема объективного метода в психологии / В.П. Зинченко, М.К. Мамардашвили // Постнеклассическая психология. – 2004. – №1. – С. 45–69.

49. Злобіна О. Суспільна криза і життєві стратегії особистості / О. Злобіна, В. Тихонович. – К. : НАН України; Інститут соціології: Стилос,

2001. – 238 с.

50. Индивидуальная психология А. Адлера и теория самоактуализации А. Маслоу. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.psychology.vuzlib.net/book_o369_page_28.html.

51. Карловская Н.Н. Взаимосвязь общей и академической прокрастинации и тревожности у студентов с разной академической успеваемостью / Н.Н. Карловская, Р.А. Баранова // Психология в вузе. – 2008. – № 3. – С. 38-49.

52. Карпенко З.С. Аксиологічна психологія особистості / З.С. Карпенко. – Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2009. – 512 с.

53. Карпинский К.В. Темпоральные свойства смысла жизни и смысложизненный кризис в развитии личности / К.В. Карпинский // Известия Тульского государственного университета. Гуманитарные науки. – 2011. – № 3. – С. 368-378.

54. Квале С. Исследовательское интервью / С. Квале. – М.: Смысл, 2003. – 301 с.

55. Клеопов Д.А. Нарративная теория антропологического времени и смена парадигм [Электронный ресурс] / Д.А. Клеопов // Материалы открытого научного семинара «Феномен человека в его эволюции и динамике». – 2007. – Режим доступа: http://www.chronos.msu.ru/RREPORTS/kleopov_narrativ.html.

56. Ковалев В.И. Личностное время как предмет психологического исследования / В.И. Ковалев // Психология личности и время. – Черновцы, 1991. – Т.1. – С. 4-8.

57. Ковригина В.Ю. Проблема «жизненного мира» в перспективе интердисциплинарного дискурса (Э. Гуссерль и А. Шюц) / В.Ю. Ковригина // Вестник Тверского государственного университета. – 2010. – № 10 (Философия). – С. 91-97.

58. Коновалов В.Н. Футурология / В.Н. Коновалов // Политология. Словарь. – М.: РГУ, 2010. – с. 256.

59. Коньков А.Н. Студент і його потреби (потреби в діяльності студентів педагогічних професій) / А.Н. Коньков. – Херсон: Айлант, 2012. – 24 с.
60. Кудинов С.И. Типологические особенности проявления организованности у студентов / С.И. Кудинов // Психолого-педагогический поиск. – 2008. – №1(7). – С. 127-134.
61. Кун Т.С. Структура научных революций. Парадигмы и структура научного сообщества. [Электронный ресурс] – 1993. – Режим доступа: <http://psylib.ukrweb.net/books/kunts01/>.
62. Лактионов А.Н. Координаты индивидуального опыта / А.Н. Лактионов. – Харьков: Бизнес Информ, 1998. – 492 с.
63. Лебедева Л.Д. Рисунок в психологической диагностике и арт-терапии / Л.Д. Лебедева // Национальный психологический журнал. Методики, технологии, инструментарий. – 2007. – №1(2). – С. 118-122.
64. Левин К. Временная перспектива и моральное состояние (1942) / К. Левин // Курт Левин. Разрешение социальных конфликтов. – СПб.: Речь, 2000. – С. 239-268.
65. Лепський М.А. Прогнозування як діяльність та соціальна технологія / М.А. Лепський // Соціальна перспектива і регіональний розвиток. – 2010. – Випуск 4. – С. 5-20.
66. Личко А. Е. Психопатии и акцентуации характера у подростков / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – СПб.: Речь, 2009. – 256 с.
67. Лозова О.М. Суб'єктивна семантика вчинку: віковий аспект / О.М. Лозова // Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка : зб. наук. праць. – К.: Київський міський пед. ун-т ім. Б.Д. Грінченка, 2006. – С. 43-49.
68. Ломов Б.Ф. Антиципация в структуре деятельности / Б.Ф. Ломов, Е.Н. Сурков. – М.: Наука, 1980. – 279 с.
69. Ломов Б.Ф. Вероятностное прогнозирование как одна из детерминант непреднамеренного запоминания / Б.Ф. Ломов, А.К. Осницкий //

Новые исследования в психологии и возрастной физиологии. – 1972. – №2. – С. 127-131.

70. Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії: наук. вид. / О.А. Донченко, Т.М. Титаренко, В.О. Татенко; ред. В.О. Татенко. – К.: Либідь, 2006. – 360 с.

71. Макадамс Д.П. Психология жизненных историй / Д.П. Макадамс // Методология и история психологии. – 2008. – №. 3. – С. 135-166.

72. Максименко С.Д. Поняття особистості в психології / С.Д. Максименко // Практична психологія та соціальна робота. – 2006. – № 7. – С. 1-6.

73. Маноха І.П. Вчинковий смисл психологічних феноменів: феномени мотиваційні / І.П. Маноха // Основи психології: підручник. – К.: Либідь, 2006.– С. 231–298.

74. Маслоу А. Мотивация и личность / Абрахам Маслоу [пер. с англ. А.М. Татлыбаевой]. – СПб.: Евразия, 1999. – 110 с.

75. Мид М. Культура и мир детства. Избранные произведения / М. Мид. – М.: Наука, 1988. – 429 с.

76. Митина О.В. Факторный анализ для психологов / О.В. Митина, И.Б. Михайловская. – М.: Учеб.-метод. коллектор «Психология», 2001. – 169 с.

77. Михайлова Е.Л. Ситуационные и личностные детерминанты лени: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05 / Елена Леонидовна Михайлова. – СПб., 2007 – 176 с.

78. Можейко М.А. After-postmodernism. [Електронний ресурс] / М.А. Можейко // Словарь: Постмодернизм. – Режим доступа: <http://www.meget.kiev.ua/dictionary-postmodern>.

79. Морщакова О. Культура соціогуманітарного пізнання у ситуації постмодерну / Олена Морщакова // Психологія і суспільство. – 2010. – №2. – С. 133-139.

80. Мохова С.Б. Психологические корреляты общей и академической прокрастинации у студентов / С.Б. Мохова, А.Н. Неврюев // Вопросы психологии: науч. журн. – 2013. – № 1. – С. 24-35.
81. Наративні психотехнології / [Н.В. Чепелева, М.Л. Смульсон, О.М. Шиловська, С.Ю. Гуцул]; за заг. ред. Н.В. Чепелевої. – К.: Главник, 2007. – 144 с.
82. Наследов А.Д. Математические методы психологического исследования. Анализ и интерпретация данных. Учебное пособие / А.Д. Наследов. – СПб.: Речь, 2004. – 392 с.
83. Ненчук О.М. Життєва перспектива особистості: аналіз соціологічних парадигм / О.М. Ненчук // Психологія і суспільство. – 2011. – № 1. – С. 95-103.
84. Новейший философский словарь: 3-е изд., исправл. – Минск.: Книжный Дом, 2003. – 1280 с.
85. Новий тлумачний словник української мови [текст]: у 3 Т.: 200 000 слів / [уклад. В.В. Яременко, О.М. Сліпушко]. – К.: Аконтіт, 2006. – (Серія «Нові словники»). – Т. 1: А – К. – [Б. м]:[Б. в], 2006. – 926 с.
86. Нюттен Ж. Мотивация, действие и перспектива будущего / Ж. Нюттен. – М.: Смысл, 2004. – 480 с.
87. Окрут М.С. Повсякденна реальність: пошуки визначення / М.С. Окрут // Соціологія. – 2006. – №5. – С. 30-41.
88. Олпорт Г. Становление личности: Избранные труды / Г. Олпорт. – М.: Смысл, 2002. – 462 с.
89. Основи соціальної психології: навчальний посібник / [О.А. Донченко, М.М. Слюсаревський, В.О. Татенко, Т.М. Титаренко, Н.В. Хазратова та ін.]; за ред. М.М. Слюсаревського. – К.: Міленіум, 2008. – 496 с.
90. Парсонс Т. Соціальна структура і особистість: [збірка творів] / Талкот Парсонс; пер. з англ. В.Верлоки і В.Кебуладзе. – Пер. вид.: Social Structure and Personality / Talcott Parsons. – London, 1965. – К.: Дух і літера,

2011. – 337 с.

91. Петренко В.Ф. Конструктивистская парадигма в психологической науке / В.Ф. Петренко // Психологический Журнал. – 2002. – Т. 23. – № 3. – С. 113-121.

92. Пиаже Ж. Психогенез знаний и его эпистемологическое значение / Ж. Пиаже // Семиотика. – М.: Радуга, 1983. – С. 90-101.

93. Підручна І.Б. Психологічний аналіз категорії життєвої перспективи особистості / І.Б. Підручна // Психологічні перспективи. / Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, Ін-т соц. та політ. психології; [редкол.: Л. Засєкіна (голов. ред.) та ін.]. – Луцьк, 2011. – Вип. 18. – С. 204-213.

94. Полунін О.В. Дослідження часу в психології / О.В. Полунін // Вісн. Київ. ун-ту. Сер.: Соціологія. Психологія. Педагогіка. – 1996. – № 2. – С. 107-114.

95. Полунін О.В. Дрейф тривалості суб'єктивного теперішнього як феномен у переживанні часу / О.В. Полунін // Проблеми загальної та педагогічної психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПНУ. – 2011. – №13, ч.2. – С. 329-338.

96. Потемкина О.Ф. Психологический анализ рисунка и текста / О.Ф. Потемкина, Е.В. Потемкина. – СПб.: Речь, 2006. – 524 с.

97. Прагматизм Ричарда Рорти // Философский словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://mirslovari.com/content_fil/pragmatizm-richarda-rorti-12546.html.

98. Реан А.А. Психология личности / А.А. Реан. – СПб.: Питер, 2013. – 286 с.

99. Регуш Л.А. Психология прогнозирования: успехи в познании будущего / Л.А. Регуш. – СПб.: Речь, 2003. – 352 с.

100. Рубинштейн С.Л. Бытие и сознание. Человек и мир / С.Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2003. – 512 с.

101. Рыжко В. А. «Опыт» – «практика» – «практики». [Электронный ресурс] / В. А. Рыжко // Збірник наукових праць. Totallogy-XXI.

Постнекласичні дослідження. Міжнародний проект «Постнекласичні практики у змінюваному світі». – 2008. – Випуск 19. – Режим доступу: http://www.nbuuv.gov.ua/portal/soc_gum/totallogy/2008_19/rug_op.htm.

102. Сарбин Т.Р. Нарратив как базовая метафора для психологии / Т.Р. Сарбин // Постнеклассическая психология. – 2004. – Т. 1. – С. 6-28.

103. Свирский Я.И. Постнеклассические практики / Я.И. Свирский // Постнеклассические практики: определение предметных областей: материалы международного междисциплинарного семинара. – М.: Макс-Пресс, 2008. – С. 37-42.

104. Семёнова Ф.О. Влияние прокрастинации на развитие исполнительской деятельности в подростковом возрасте / Ф.О. Семенова, А.М. Узденова // Политематический сетевой электронный научный журнал Кубанского государственного аграрного университета. – 2012. – № 83. – С. 847-856.

105. Сенека Л.-А. Нравственные письма к Луцилию. Трактат / Л.-А. Сенека. – М.: Мир книги, Литература, 2006. – 528 с.

106. Сидоренко Ж. В. Соціально-психологічні передумови постановки молоддю життєвих завдань з психологічного здоров'я // Актуальні проблеми психології: психологічна герменевтика / [зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України / за ред. Чепелевої Н. В.]. – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2010. – Т.2. – Вип. 6. – С. 160–168.

107. Слюсаревський М.М. Соціальна ситуація в Україні: спроба оцінки з погляду формування та прояву суб'єктного потенціалу особистості / М.М. Слюсаревський // Наук. студії з соц. та політ. психології / Зб. наук. праць Ін-ту соціальної та політичної психології АПН України. – 2007. – Вип. 16 (19). – С. 109–127.

108. Смагина М.В. Социальный конструктивизм в российской социальной психологии: особенности и перспективы / М.В. Смагина // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. – 2007. – Т.15. – №39. – С.188-193.

109. Сохань Л.В. Життєве проектування: концепція і психологічний механізм / Л.В. Сохань // Життєва компетентність особистості: Наук.-метод. посіб. – К.: Богдана, 2003. – С. 262-276.

110. Степин В. С. Классика, неклассика, постнеклассика: критерии различения / В.С. Степин // Постнеклассика: философия, наука, культура: монографія / Под ред. Л.П. Киященко, В.С. Степина. – СПб.: Міръ, 2009. – С. 249-295.

111. Сырцова А. Феномен временной перспективы в разных культурах (по материалам исследований с помощью методики ZTPИ) / А. Сырцова и др. // Культурно-историческая психология. – 2007. – №. 4. – С. 19-31.

112. Сычев О.А. Проявление особенностей образа мира в прогнозировании / О.А. Сычев // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. – 2008. – №. 76-2. – С. 254-258.

113. Татенко В.О. Суб'єктно-вчинкова парадигма в сучасній психології / В. О. Татенко // Соціальна психологія. – 2006. – № 1 (15). – С. 3-13.

114. Тверски А. О психологии прогнозирования (1973) / А. Тверски, Д. Канеман // Пайнс Э., Маслач К. Практикум по социальной психологии. – СПб.: Питер, 2001. – С. 120-139.

115. Титаренко Т.М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності / Т.М. Титаренко. – К.: Либідь, 2003. – 376 с.

116. Титаренко Т.М. Наративні практики організації особистісного майбутнього / Т.М. Титаренко // Наукові студії із соціальної та політичної психології: зб. статей. – К.: Міленіум. – 2009. – С. 11-18.

117. Титаренко Т.М. Соціально-конструктивістська природа життєвих завдань особистості / Т.М. Титаренко // Наук. студії із соц. та політ. психології: зб. ст. / АПН України, Інститут соціальної та політичної психології. – 2008. – Вип. 19 (22). – С. 131-139.

118. Титаренко Т.М. Сучасна психологія особистості /

Т.М. Титаренко. – К.: Марич, 2009. – 232 с.

119. Титаренко Т.М. Життєві завдання як практики самоконституювання особистості / Т.М. Титаренко // Соціальна психологія. – 2008. – № 6. – С. 3-11.

120. Титаренко Т.М. Повсякденні практики як спосіб окреслення плинних контурів особистості // Актуальні проблеми практичної психології. – Част.1.– Зб. наук. праць. – Херсон, 2012. – С. 477-481.

121. Титаренко Т.М. Психологічні особливості буденного дискурсу / Т.М.Титаренко // Актуальні проблеми психології: Том 2. Психологічна герменевтика. – 2001. – Вип. 1. – С. 76-85.

122. Титаренко Т.М. Соціально-психологічні практики життєконструювання особистості / Т. М. Титаренко // Актуальні проблеми психології. Психологічна герменевтика : зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. – Житомир, 2011. – Т. 2. – Вип. 7. – С. 110-116.

123. Ткаченко В. Использование проективных методик в изучении целеполагания / В. Ткаченко // Культура народов Причерноморья. – 2005. – № 58. – С. 103-107.

124. Томэ Г. Теоретические и эмпирические основы психологии развития человеческой жизни / Г.Томэ // Принцип развития в психологии. – М.: Наука, 1978. – С.173-198.

125. Улановский А.М. Конструктивизм, радикальный конструктивизм, социальный конструкционизм: мир как интерпретация / А.М. Улановский // Вопросы психологии. – 2008. – № 92. – С. 35-45.

126. Филиппович А.В. Лингвистический поворот [Електронний ресурс] / А.В. Филлипович // Библиотека Фонда содействия развитию психической культуры (Киев). – Режим доступа: http://psylib.org.ua/books/gritz01/lingvisticheskij_povorot.htm.

127. Фрейд З. Психология бессознательного: сб. прижизненных / З. Фрейд [сост., науч. ред. М. Г. Ярошевский]. – М.: Просвещение, 1990. –

448 с.

128. Фресс П. О психологии будущего / П. Фресс // Психологический журнал. – 1981. – № 3. – С. 48-54.

129. Фридман Дж. Конструирование иных реальностей. Истории и рассказы как терапия / Дж. Фридман, Дж. Комбс. – М.: Класс, 2001. – 368 с.

130. Фромм Э. Психоанализ и религия; Искусство любить; Иметь или быть? / Э. Фромм; [пер. с англ.]. – К.: Ника-Центр, 1998. – 400 с.

131. Хабермас Ю. Отношения к миру и рациональные аспекты действия в четырех социологических понятиях действия / Ю. Хабермас // Социологическое обозрение. – 2008. – Т. 7. – № 1. – С. 3-24.

132. Хархордин О. Фуко и исследование фоновых практик / О. Хархордин // Мишель Фуко и Россия. – СПб.; М.: ЕУСПб; Летний Сад, 2001. – С. 46-81.

133. Холл К.С. Теории личности [Электронный ресурс] / К.С. Холл, Г. Линдсей – КСП, 1997. – 720 с. – Режим доступа: <http://psylib.ukrweb.net/books/holli01/index.htm>

134. Хьелл Л. Теории личности / Л. Хьелл, Д. Зиглер. – [3-е изд.]. – СПб.: Питер, 2004. – 607 с.

135. Цуканов Б.І. Час у психіці людини / Б.І. Цуканов. – Одеса: Астропринт, 2000. – 218 с.

136. Чепелева Н.В. Теоретичні засади наративної психології // Наративні психотехнології / за заг. Ред. Чепелевої Н.В. – К.: Главник, 2007. – С. 3-37.

137. Черемних К.О. Наратив як категорія сучасного соціогуманітарного дослідження: епістемологія, методологія, інструмент / К.О. Черемних // Наукові студії із соціальної та політичної психології. – К.: Ін-т соціальної та політичної психології НАПНУ, 2009. – № 22. – с. 20-25.

138. Штомпка П. Социология социальных изменений. [Электронный ресурс] / П. Штомпка; пер. с англ. – М., 1996. – 416 с. – Режим доступа: <http://socioline.ru/pages/petr-shtompka-sotsiologiya-sotsialnyh-izmenenij>

139. Шютц А. Смысловая структура повседневного мира: очерки по феноменологической социологии / Альфред Шютц. Сост. А.Я. Алхасов; Пер. с англ. А.Я. Алхасова, Н.Я. Мазлумяновой; Научн. ред. перевода Г.С. Батыгин. – М.: Институт Фонда «Общественное мнение», 2003. – 336 с.

140. Юдеева Т.Ю. Апробация опросника студенческой прокрастинации С. Lay / Т.Ю. Юдеева, Н.Г. Гаранян, Д.Н. Жукова // Психологическая диагностика. – 2011. – № 2. – С. 84-94.

141. Як будувати власне майбутнє: життєві завдання особистості: [наук. моногр.] / [Т. М. Титаренко, О. Г. Злобіна, Л. А. Лепіхова та ін]; за наук. ред. Т. М. Титаренко; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. – 512 с.

142. Ясперс К. Общая психопатология / К. Ясперс. – М. : Практика, 1997. – 1053 с.

143. Blatt S. J. Punctual and procrastinating students: A study of temporal parameter s/ S. J. Blatt, P. Quinn // Journal of Consulting Psychology. – 1967. – № 31. – Pp. 169-174.

144. Brownlow S. Putting off until tomorrow what is better done today: Academic procrastination as a function of motivation toward college work / S. Brownlow, R.D. Reasinger // J. Soc. Behav. and Personality. – 2000. – V.15. – № 5. – Pp. 15-34.

145. Burka J.B. Procrastination: Why You Do It, What to Do About It Now / Jane B. Burka, Lenora M. Yuen. – Cambridge, MA: Perseus Books, 1988. – 322 p.

146. Campbell D., Convergent and Diskriminant Validation by the Multitrait-multimethod Matrix / D. Campbell, D. Fiske // Psychological Bulletin. – 1959. – № 2. – Pp. 81-105.

147. Cottle T.J. The present of things future / T.J. Cottle, S. L. Klineberg. – New York: The Free Press, 1974. – 290 p.

148. De Raad B. Only three factors of personality description are fully replicable across languages: A comparison of 14 trait taxonomies / B. De Raad, D.P.H. Barelids, E. Levert, F. Ostendorf, B. Mlacic, L. Di Blas, M. Hrebickova, Z. Szirmak, P. Szarota, M. Perugini, A.T. Church & M.S. Katigbak // *Journal of Personality and Social Psychology*. – 2010. – № 98. – Pp. 160-173.

149. Diaz-Morales J. An integrated view of personality styles related to avoidant procrastination / Diaz-Morales J., Cohen J., Ferrari J.R. // *Pers. and Ind. Diff.* – 2008. – Vol. 45, № 6. – Pp. 554-558.

150. Diaz-Morales J. Procrastination: Different time orientations reflect different motives / Diaz-Morales J., Ferrari J.R. // *J. of Research in Personality*. – 2007. – Vol. 41. – № 3. – Pp. 707-714.

151. Doob L.W. *Patterning of time* / L.W. Doob. – New Haven; London: Yale Univ. press, 1971. – 472 p.

152. Evans J.R. *Handbook of Neurofeedback: Dynamics and Clinical Applications* / Evans, James R. – Psychology Press, 2007. – 293 p.

153. Feigl H. The «Mental» and «Physical» / ed. by H.Feigl et al. // *Minnesota Studies in the Philosophy of Science*. – 1958. – Vol. 3. – Pp. 370-457.

154. Ferrari J.R. *Procrastination and task avoidance* / J.R. Ferrari, J.L. Johnson & W.G. McCown. – New York: Plenum Press, 1995. – 273 p.

155. Ferrari J.R. Life regrets by avoidant and arousal procrastinators: Why put off today what you will regret tomorrow? / Ferrari J.R., Barnes K., Steel P. // *J. of Ind. Diff.* – 2009. – Vol. 30. – № 3. – Pp. 163-168.

156. Ferrari J.R. Psychometric validation of two procrastination inventories for adults: Arousal and avoidance measures / Joseph R. Ferrari // *Journal of Psychopathology & Behavioral Assessment*. – 1992. – Vol. 14(2). – Pp. 97-110.

157. Flynn Th. *Foucault's Mapping of History* / Th. Flynn // *The Cambridge Companion to Foucault* / Ed. by G. Gutting. – Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1994. – Pp. 21-48.

158. Guba E. *Paradigmatic Controversies, Contradictions, and Emerging Confluences* / E. Guba, Y. Linkoln // *The Sage handbook of qualitative research* /

ed. by N.Denzin, Y.Linkoln. – London, New Delhi: Thousand Oaks, 2005. – Pp. 191-206.

159. Hall E.T. Beyond culture / E.T. Hall. – Anchor Books, 1977. – 91 p.

160. Hermans H. Bridging Traits, Story, and Self: Prospects and Problems / H. Hermans // Psychological Inquiry. – 1996. – Vol. 7. N 4. – Pp. 330-334.

161. Hofstede G. Culture's consequences: International differences in work-related values / Geert Hofstede // Sage Cult.&Psychol., 1984. – 329 p.

162. Horowitz M. Personality, Styles and Brief Psychotherapy / M. Horowitz, C. Marmar, J. Krupnick, N. Wilner, N. Kaltreider, R. Wallerstein. – New York: Basic Books, 1984. – Pp. 15-66.

163. Hsin Ch.Ch.A. Rethinking procrastination: Positive effects of «active» procrastination behavior on attitudes and performance / Chun Chu A. Hsin, Choi J. Nam // J. Soc. Psychol. – 2005. – V. 145. – № 3. – Pp. 245-264.

164. Jackson T. The impact of hope, procrastination, and social activity on academic performance of midwestern college student / T. Jackson, K. E. Weiss, J. J. Lundquist, D. Hooper // Education. – 2003. – Vol. 124. – № 2. – Pp. 310-320.

165. John O.P. The Big Five trait taxonomy: History, measurement, and theoretical perspectives / O.P. John, S. Srivastava // Handbook of personality: Theory and research. – 1999. – Vol. 2. – Pp. 102-138.

166. Johnson B. Mixed Methods Research: A Research Paradigm Whose Time Has Come / B. Johnson, A. Onwuegbuzie // Educational Researcher. – 2004. – №7. – Pp. 14-26.

167. Johnson B. Toward a Definition of Mixed Methods Research / B. Johnson, A. Onwuegbuzie, L. Turner // Journal of Mixed Methods Research. – 2007. – №2. – Pp. 112-133.

168. Kelly G. The Psychology of Personal Constructs / George Kelly. – Routledge, 1991. – 457 p.

169. Klingsieck K.B. Procrastination: When good things don't come to those who wait / Katrin B. Klingsieck // European Psychologist. – 2013. – Vol. 18(1). – Pp. 24-34.

170. Lay C. The relation of trait procrastination to the big-five factor conscientiousness: an assessment with primary-junior school children based on self-report scales / C. Lay, A. Kovacs, D. Danto // *Personality and Individual Differences*. – 1998. – V.25. – Pp. 187-193.

171. Lincoln Y.S. Paradigmatic controversies, contradictions, and emerging confluences / Y.S. Lincoln, E.G. Guba // Denzin N.K., Lincoln Y.S. (eds). *The handbook of qualitative research*. 2nd ed. – Thousand Oaks, CA: Sage, 2000. – Pp. 163-188.

172. Lowman R.L. *Counseling and Psychotherapy of Work Dysfunctions* / R. L. Lowman. – Washington, DC: APA Books, 1993. – 53 p.

173. McGarvey J. A. The almost perfect definition. *Research* / McGarvey J. A. // *Penn State*. – 1996. – Vol. 17. – №. 3 – Pp. 36-48.

174. Milgram N.A. Correlates of academic procrastination / N.A. Milgram, G. Batory, D. Mowrer // *J. of School Psychol.* – 1993. – V. 31. – Pp. 487-500.

175. Milgram N. A. Correlates of academic procrastination: discomfort, task aversiveness and task capability / Milgram N.A., Marshevsky S., Sadeh C. // *J. of Psychol.* – 1995. – Vol. 129. – № 2. – P. 145-155.

176. Milgram N.A. Procrastination: A malady of modern time / Noach Milgram // *Boletin de Psicologia*. – 1992. – Vol. 35:83. – 102 p.

177. Morgan D. Paradigms Lost and Pragmatism Regained: Methodological Implications of Combining Qualitative and Quantitative Methods / D. Morgan // *Journal of Mixed Methods Research*. – 2007. – №1. – Pp. 48-76.

178. Morse J. Principles of Mixed Methods and Multimethods Research Designs / J. Morse // *Handbook of Mixed in Social and Behavioral Research* / ed. by A.Tashakkori and C.Teddle. – London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage, 2003. – Pp. 193-195.

179. Onwuegbuzie A.J. I'll begin my statistics assignment tomorrow: The relationship between statistics anxiety and academic procrastination / A.J. Onwuegbuzie // *Materials on the Annual Meeting of the American Educational Research Association*. – New Orleans, LA, 2000. – Pp. 3-19.

180. Perry J. Structured Procrastination [Электронный ресурс] / John Perry // Stanford Philosophy Talk. – Режим доступа: <http://www.structuredprocrastination.com/>.

181. Pychyl T. A Brief History of Procrastination [Электронный ресурс] / Timothy Pychyl. – Режим доступа: http://http-server.carleton.ca/~tpychyl/prg/research/research_history_term.html.

182. Rice K. G. Perfectionism, procrastination, and psychological distress / K. G. Rice, C. M. E. Richardson, D. Clark // *Journal of counseling psychology*. – 2012. – № 59 (2). – Pp. 288-302.

183. Schouwenburg H.C. Trait procrastination and the big-five factors of personality / H.C. Schouwenburg, C.H. Lay // *Personality and Individual Differences*. – 1995. – V. 18. – Pp. 481-490.

184. Simpson K. In search of the arousal procrastinator: Investigating the relation between procrastination, arousal-based personality traits and beliefs about procrastination motivations / Simpson K., Pychyl T. // *Pers. and Ind. Diff.* – 2009. – Vol. 47. – № 8. – Pp. 906-911.

185. Slaney R. Perfectionism: scale development and a study of perfectionistic clients in counseling / Slaney R., Johnson D.P. // *J. of College Student Development*. – 1996. – Vol. 37. – № 1. – Pp. 29-41.

186. Specter M.H. Time orientations of procrastinators: Focusing on the past, present, or future? / Specter M. H., Ferrari J. R. // *J. of Soc. Behav. and Personality*. – 2000. – Vol. 15. – № 5. – Pp. 197-202.

187. Steel P. *The Procrastination Equation: How to Stop Putting Things Off and Start Getting Stuff Done* / Piers Steel. Perennial. – Paperback, Reprint, 2012. – 339 p.

188. Steel P. Arousal, avoidant and decisional procrastinators: Do they exist? / Steel, P. // *Personality and Individual Differences*. – 2010. – Vol. 48. – № 8. – Pp. 926-934.

189. Strub R.L. Frontal lobe syndrome in a patient with bilateral globus pallidus lesions / R.L. Strub // Archives of neurology. – 1989. – Vol. 46 (9). – Pp. 10-24.

190. The Big Five personality factors and personal values / S. Roccas, L. Sagiv, S H. Schwartz & A. Knafo // Personality and Social Psychology Bulletin. – 2002. – Vol. 28. – Pp. 789–201.

191. Van Wyk L. The relationship between procrastination and stress in the life of the high school teacher / Liesel Van Wyk. – University of Pretoria, 2004. – 196 p.

192. White M. Narratives of Therapists' Lives / M. White. – Adelaide: Dulwich Centre Publication, 1997. – 242 p.

193. Wolters C.A. Understanding procrastination from a self-regulated learning perspective / C.A. Wolters // Journal of Educational Psychology. – 2003. – № 95 (1). – Pp.179–187.

194. Yaakub N. Procrastination Among Students in Institutes of Higher Learning: Challenges for K-Economy. [Электронный ресурс] / Yaakub, N. – 2000. – Режим доступа: <http://mahdzan.com/papers/procrastinate/>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Бланки психодіагностичного обстеження досліджуваних

Шановні колеги!

Просимо Вас взяти участь у психологічному дослідженні особливостей Вашої особистості.

Нижче подано опитувальники, анкети і тести, які ми пропонуємо пройти.

Щоб дізнатися свій результат, звертайтеся до дослідника: він надасть Вам правила обробки отриманих даних та пояснення до них, або повідомить Ваш особистий результат після завершення усього дослідження.

Уся індивідуальна інформація про Вас є конфіденційною.

Просимо Вас виконати УСІ завдання, бути максимально уважними та щирими у своїх відповідях, щоб отримати найбільш точну інформацію про себе.

Назвіть себе _____

Ваш вік _____

Ваша стать _____

Легкої та захопливої Вам роботи!

Дякуємо!

Шкала загальної прокрастинації.

Будь ласка, позначте відповідь на кожне із запропонованих положень, обводячи цифру, яка відповідає мірі Вашої згоди із твердженням: неправда; зазвичай неправда; іноді так, іноді ні; переважно правда; правда. Ці положення пов'язані з Вашою думкою стосовно різних ситуацій. Двох однакових тверджень немає, тому будьте уважними до кожного запитання перед тим, як відповідати. Давайте максимально щирі відповіді. Дякуємо.

№ з/п	Твердження	Неправда	Зазвичай неправда	Іноді так / іноді ні	Переважно правда	Правда
1.	Я часто виконую завдання, які мав(ла) намір зробити на кілька днів раніше.	1	2	3	4	5
2.	Я часто пропускаю концерти, спортивні матчі або подібні заходи, бо не вдається придбати білети вчасно.	1	2	3	4	5
3.	Плануючи свято/вечірку, я завчасно роблю необхідні організаційні приготування.	5	4	3	2	1
4.	Зранку найчастіше я встаю у потрібний час.	5	4	3	2	1
5.	Написаний мною лист може лежати протягом декількох днів, доки я відішлю його.	1	2	3	4	5
6.	Я швидко відповідаю на пропущені телефонні дзвінки.	5	4	3	2	1
7.	Я не виконую швидко навіть ту роботу, яка вимагає просто сидіти та робити її	1	2	3	4	5
8.	Я намагаюся приймати рішення якомога раніше.	5	4	3	2	1
9.	Я маю звичку відкладати початок роботи, яку необхідно зробити.	1	2	3	4	5
10.	Подорожуючи, я зазвичай маю квапитися, аби дістатися вокзалу/станції вчасно.	1	2	3	4	5
11.	Готуючись до виходу з дому, я рідко роблю щось у останню хвилину.	5	4	3	2	1
12.	Очікуючи настання граничного строку у виконанні необхідного завдання, я часто витрачаю час на інші справи.	1	2	3	4	5
13.	Якщо приходиться рахунок на невелику суму, я одразу сплачую його.	5	4	3	2	1
14.	Після отримання запиту під грифом «Дайте, будь ласка, відповідь», я відповідаю у найкоротший термін.	5	4	3	2	1
15.	Я часто завершую завдання раніше, ніж потрібно.	5	4	3	2	1
16.	Здається, ніби я завжди готую подарунки до днів народжень/свят в останню хвилину.	1	2	3	4	5
17.	Зазвичай я купую навіть найістотнішу річ в останню хвилину.	1	2	3	4	5
18.	Я звик(ла) виконувати заплановані справи за один день, не розтягуючи їх на тиждень.	5	4	3	2	1
19.	Я помічаю, що постійно кажу собі або іншим: «Я зроблю це завтра».	1	2	3	4	5
20.	Зазвичай я піклуюся про те, щоб виконати усі справи до того, як прийти додому та розслабитися.	5	4	3	2	1

Анкета джерел особистісної схильності до відтермінування завдань. Ця анкета допомагає зрозуміти особливості Вашої поведінки при виконанні поставлених перед Вами завдань. Будь ласка, відмітьте на поданому нижче бланку ступінь своєї згоди (обведіть цифру) із кожним твердженням за такими варіантами відповідей: абсолютно невірно; радше ні; можливо так, можливо ні; радше так; абсолютно вірно. Дякуємо.

№ з / п	Твердження	Абсолютно невірно	Радше ні	Можливо так, можливо ні	Радше так	Абсолютно вірно
1.	Ви відчуваєте ускладнення при прийнятті рішень навіть тоді, коли для цього існують всі умови	1	2	3	4	5
2.	Перед тим, як почати діяти, Ви намагаєтесь зважити усе до останньої дрібниці	1	2	3	4	5
3.	Ви схильні до того, аби без упину виправляти та удосконалювати те, над чим працюєте	5	4	3	2	1
4.	У Вас часто виникає необхідність у тому, щоб Ваші справи було виконано досконало	1	2	3	4	5
5.	Ви не можете одразу ж почати виконувати завдання, не прояснюючи, для чого воно	5	4	3	2	1
6.	Ви зазвичай недооцінюєте кількість часу, яку насправді може зайняти виконання завдання	1	2	3	4	5
7.	Ви не приділяєте достатньо уваги плануванню своїх справ	1	2	3	4	5
8.	Свою схильність до відкладання справ на потім Ви вважаєте пов'язаною з нестачею сумлінності, дисципліни, організованості	1	2	3	4	5
9.	До виконання справ Ви зазвичай стаєте швидко, імпульсивно	5	4	3	2	1
10.	Для Вас важливіша негайна нагорода за активність, ніж можливий у перспективі цінніший результат	1	2	3	4	5
11.	Ви вважаєте, що краще могли б впоратися із своїми справами, якби Вас хтось контролював	1	2	3	4	5
12.	Зазвичай Ваша невпевненість у власних силах загальмовує виконання поставлених завдань	1	2	3	4	5
13.	Ви не можете займатися справою тоді, коли Вам сумно, або Ви чимось стривожені	1	2	3	4	5
14.	Ви боїтесь розчарувати себе або інших, якщо не впораетесь із поставленим завданням	5	4	3	2	1
15.	Вас може засмутити те, що успішно виконавши справу, Ви стаєте центром уваги, чужих заздощів або роздратування	1	2	3	4	5
16.	Ви переживаєте з приводу того, що успішно виконана Вами справа може спровокувати завищені очікування оточуючих	5	4	3	2	1
17.	Ви часто замість безпосереднього виконання справ проводите час у тривозі з приводу їх результату	1	2	3	4	5
18.	Зазвичай у Вас виникає потреба відсторонитися від виконання справи, яка є аж занадто важливою	1	2	3	4	5
19.	Ви часто уникаєте справ, які є для Вас новими та незнайомими	1	2	3	4	5
20.	Для Вас не особливо важливе надання чітких правил та інструкцій для виконання поставлених завдань	5	4	3	2	1

№ з / п	Твердження	Абсолютно невірно	Радше ні	Можливо так, можливо ні	Радше так	Абсолютно вірно
21.	Ви дуже рідко виконуєте завдання раніше встановленого терміну	1	2	3	4	5
22.	Ви не маєте звички одразу після отримання завдання обмірковувати те, як Ви його виконуватимете.	1	2	3	4	5
23.	Вам легше прийняти рішення або стати до виконання завдання, якщо Вас підтримують оточуючі.	1	2	3	4	5
24.	Ви не можете продуктивно виконувати спільне завдання із тим, хто Вам не подобається.	1	2	3	4	5
25.	Ви зазвичай не виконуєте необхідне завдання, якщо не згодні з ним.	1	2	3	4	5
26.	Вірогідним є те, що Ви не виконаєте певну справу, якщо сприймаєте її як неважливу.	1	2	3	4	5
27.	Ви не будете виконувати певне завдання, якщо знатимете, що не отримаєте винагороди.	1	2	3	4	5
28.	Імовірніше, що до виконання простого завдання ви станете швидше, ніж до виконання більш складного.	1	2	3	4	5
29.	Вас приваблюють завдання, які легко і швидко можна виконати, отримавши моментальне задоволення.	1	2	3	4	5
30.	Ви довго зволікаєте із виконанням справи, яка Вас не приваблює.	1	2	3	4	5
31.	Зазвичай Ви не можете стабільно працювати над складним та монотонним завданням.	1	2	3	4	5
32.	Зазвичай Вам не вистачає натхнення, аби переключитися з відпочинку на виконання завдання, яке перед Вами поставлено.	1	2	3	4	5
33.	Ви схильні відкладати на потім ті справи, які маєте повторювати досить часто.	1	2	3	4	5
34.	Вам подобається, коли Ваші завдання виконує хтось інший.	1	2	3	4	5
35.	Ви більше цінуйте час, проведений з близькими або цікавими людьми, ніж витрачений на виконання запланованих справ.	5	4	3	2	1
36.	Ви часто відкладаєте виконання завдань до останнього моменту, аби отримати гострі відчуття в умовах дефіциту часу.	1	2	3	4	5
37.	Ви краще виконуєте завдання, якщо розумієте, що всі строки вже вичерпано.	1	2	3	4	5
38.	Ви часто переоцінюєте свої можливості щодо виконання складних завдань.	1	2	3	4	5
39.	Зазвичай Ви відкладаєте виконання певного завдання до того часу, коли, на Вашу думку, буде слухна нагода.	1	2	3	4	5
40.	Ви зазвичай упевнені в тому, що виконаєте поставлене завдання, навіть якщо ще не почали нічого робити.	5	4	3	2	1
41.	Ви вірите у те, що зволікаючи із виконанням поставлених завдань, Ви зможете досягти максимального рівня концентрації уваги на них.	5	4	3	2	1

Опитувальник А.О. Реана.

Позначте, будь ласка, галочкою у відповідній комірці таблиці свою відповідь на наведені нижче твердження. Відповідаючи на питання, необхідно обрати відповідь «так» чи «ні». Якщо Вам важко з відповіддю, то пригадайте, що «так» об'єднує як явне «так», так і «скоріше так, ніж ні». Те ж саме стосується і відповіді «ні»: вона об'єднує явне «ні» і «скоріше ні, ніж так». Відповідати на питання треба швидко, не замислюючись надто довго. Відповідь, яка першою приходить в голову, як правило, є і найбільш точною.

Твердження	так	ні
1. Включаючись в роботу, як правило, оптимістично сподіваюся на успіх.		
2. У діяльності активний (а).		
3. Схильний(а) до прояву ініціативності.		
4. При виконанні відповідальних завдань намагаюся по можливості знайти причини відмови від них.		
5. Часто обираю крайнощі: або занижено легкі завдання, або нереалістично високі за складністю.		
6. При зустрічі з перешкодами, як правило, не відступаю, а шукаю способи їх подолання.		
7. При чергуванні успіхів і невдач схильний(а) до переоцінки своїх успіхів.		
8. Продуктивність діяльності в основному залежить від моєї власної цілеспрямованості, а не від зовнішнього контролю.		
9. При виконанні досить важких завдань, в умовах обмеження часу, результативність діяльності погіршується.		
10. Схильний(а) проявляти наполегливість в досягненні мети.		
11. Схильний(а) планувати своє майбутнє на досить віддалену перспективу.		
12. Якщо ризикую, то, скоріше, обмірковано, а не відчайдушно.		
13. Не дуже наполегливий(а) у досягненні мети, особливо якщо відсутній зовнішній контроль.		
14. Волю ставити перед собою середні за складністю або злегка завищені, але досяжні цілі, ніж нереально складні.		
15. У випадку невдачі при виконанні будь-якого завдання, його привабливість, як правило, знижується.		
16. При чергуванні успіхів і невдач схильний(а) до переоцінки своїх невдач.		
17. Волю планувати своє майбутнє лише на найближчий час.		
18. При роботі в умовах обмеження часу результативність діяльності поліпшується, навіть якщо завдання досить важке.		
19. У випадку невдачі при виконанні чого-небудь, від поставленої мети, як правило, не відмовляюся.		
20. Якщо завдання вибрав(ла) собі сам(а), то в разі невдачі його привабливість ще більше зростає.		

Проективний малюнок «Я-відповідальний і Я з тих, хто все відкладає на потім»

Ця методика спрямована на з'ясування Ваших емоційних та особистісних характеристик у типових життєвих ситуаціях.

Уявіть та намалюйте на бланку 1 Ваш стан, коли Ви проявляєте обов'язковість та відповідальність щодо виконання необхідних завдань. Дайте назву малюнку.

Уявіть та намалюйте на бланку 2 Ваш стан, коли Ви відкладаєте на потім, ігноруєте Ваші справи. Дайте назву малюнку.

Інструмент для малювання – кольорові олівці, фломастери.

Не переймайтеся, якщо вважаєте, що не вмієте малювати: зображення можуть бути абстрактними та навіть на перший погляд незрозумілими.

Просимо Вас сконцентруватися на своїх переживаннях у запропонованих ситуаціях, аби максимально щиро зобразити їх, але не витратити на малювання забагато часу.

Дякуємо!

Бланк 1

Бланк 2

Семантичний диференціал часу.

Цей опитувальник призначений для того, аби краще зрозуміти особливості Вашого емоційного стану та світосприйняття. Нижче Вам запропоновано 25 пар протилежних за смыслом прикметників, наприклад, «біле-чорне». Проаналізувавши кожну пару, визначте, який з двох прикметників точніше описує Ваше майбутнє, те, як Ви його інтуїтивно сприймаєте. Враховуйте, будь ласка, те, що запропоновані прикметники, безумовно, не є об'єктивними характеристиками часу або оточуючого світу.

Постарайтесь **обрати той або інший прикметник** в кожній з пар, спираючись не на логіку та здоровий глузд, а на інтуїцію та уяву. Обравши один із прикметників, відмітьте на 3-бальній шкалі, наскільки точно він характеризує Ваше майбутнє. Цифри 1, 2, 3 характеризують ступінь вираженості властивостей, які визначаються кожною із шкал: від слабкої (1) до сильної (3). Чим ближче показник до «3», тим точніше, з Вашої точки зору, прикметник описує Ваше майбутнє. Намагайтесь довго не замислюватися над питаннями, оскільки правильних чи неправильних відповідей немає.

тривале	3	2	1	1	2	3	миттєве
активне	3	2	1	1	2	3	пасивне
напружене	3	2	1	1	2	3	розслаблене
радісне	3	2	1	1	2	3	сумне
стрімке	3	2	1	1	2	3	застигле
щільне	3	2	1	1	2	3	пусте
яскраве	3	2	1	1	2	3	тьмяне
зрозуміле	3	2	1	1	2	3	незрозуміле
велике	3	2	1	1	2	3	маленьке
неподільне	3	2	1	1	2	3	ділиме
тривожне	3	2	1	1	2	3	спокійне
кольорове	3	2	1	1	2	3	сіре
об'ємне	3	2	1	1	2	3	пласке

широке	3	2	1	1	2	3	вузьке
далеке	3	2	1	1	2	3	близьке
неперервне	3	2	1	1	2	3	перервне
реальне	3	2	1	1	2	3	гадане
приватне	3	2	1	1	2	3	загальне
постійне	3	2	1	1	2	3	мінливе
глибоке	3	2	1	1	2	3	мілке
відчутне	3	2	1	1	2	3	невідчутне
світле	3	2	1	1	2	3	темне
замкнене	3	2	1	1	2	3	відкрите
зворотне	3	2	1	1	2	3	незворотне
ритмічне	3	2	1	1	2	3	неритмічне

Метод мотиваційної індукції Ж. Нюттена. Завершіть, будь ласка, розпочату фразу так, як Ви вважаєте за потрібне. Не потрібно довго роздумувати над фразою та її закінченням. Пишіть те, що першим спадає Вам на думку. Дякуємо.

I буклет

1. Я сподіваюся
2. Я дуже хочу
3. Я маю намір
4. Я мрію
5. Я прагну
6. Я буду дуже задоволений (-лена), якщо
7. Я хочу
8. Я все роблю для того, щоб
9. У мене є велике бажання
10. Я б хотів (ла) бути здатним (ною)
11. Я б так хотів (ла)
12. Я прагну
13. Я вирішив (ла)
14. Я буду дуже радий (а)
15. Я маю певний намір
16. Я зроблю все можливе, щоб
17. Я буду дуже радий (а), якщо мені дозволять
18. Я б нічого не пошкодував (ла), для того щоб
19. Я всім серцем сподіваюся
20. Всіма своїми силами я прагну

II буклет

1. Найбільше я буду засмучений (на), якщо
2. Я не бажаю
3. Я буду протестувати, якщо
4. Мені не сподобається, якщо
5. Я намагаюся
6. Я боюся, що
7. Я буду дуже шкодувати, якщо
8. Я не хочу
9. Мені не подобається думати про те, що ...
10. Я б не хотів (ла)

Додаток Б

**Факторне навантаження за питаннями авторської анкети
«Причини відтермінування завдань»**

Таблиця 1.

Факторизація причин особистісної схильності до відтермінування
завдань (за авторською анкетною)

Питання, №	Значущі факторні ваги				
	1	2	3	4	5
28	,766				
13	,683	,308			
21	,651				
3	- ,626				
29	,624		- ,385		
34	,599		,463		
30	,588				
6	,586				
23	,566	,398		- ,430	
11	,527				
40	- ,522	,450			
32	,509			,311	
26	,478			,421	
12	,386	,317			
18		,785			
38		,677			
19		,668			
39	,352	,609			
17	,372	,500			
36		,465		,424	- ,353
7			,836		
22			,797		

Питання, №	Значущі факторні ваги				
	1	2	3	4	5
8	,519		,657		
33			,620		
5		,326	- ,421		
37			,335	,318	- ,313
27				,733	,322
14				- ,677	,405
10				,646	
24				,572	,512
25				,504	
31	,386			,458	
16		,331		- ,452	
2					,755
1					,573
4		- ,353	- ,319		,518
15			,352		,498
9			- ,323		- ,486
20					- ,475
35	,319				- ,422
41				,356	- ,361

Додаток В

Порівняння відтермінувально-футурологічних груп-поєднань

Таблиця 1.

Порівняння пар «*тривожний-спрямованість на успіх*» та «*тривожний-спрямованість на ймовірність*» за кількісними еквівалентами конструктивів відтермінування та особистісного майбутнього

№ з/п	Показники Шкали	Сума рангів групи 1	Сума рангів групи 2	U	Z	р-значущість	Z - вивірене	р-значущість	група 1	група 2	2*1 точність
	Загальна прокрастинація	190,00	338,00	0,00	-4,72	0,00	-4,72	0,00	19	13	0,000000
2.	Ч/з недооцінку готовності до завдання	393,00	135,00	44,00	3,03	0,00	3,03	0,00	19	13	0,001658
3.	Ч/з страх відповідальності	236,00	292,00	46,00	-2,95	0,00	-2,97	0,00	19	13	0,002241
4.	Ч/з знижений рівень зацікаленості	282,00	246,00	92,00	-1,19	0,23	-1,19	0,23	19	13	0,238071
5.	Ч/з орієнтацію на соціальну винагоду	433,50	94,50	3,50	4,59	0,00	4,60	0,00	19	13	0,000000
6.	Ч/з педантичні схильності	319,00	209,00	118,00	0,19	0,85	0,19	0,85	19	13	0,850081
7.	Мотивація на успіх	415,00	113,00	22,00	3,88	0,00	3,89	0,00	19	13	0,000025
8.	Активність майбутнього	290,50	237,50	100,50	-0,86	0,39	-0,88	0,38	19	13	0,382882
9.	Емоційність майбутнього	426,50	101,50	10,50	4,32	0,00	4,33	0,00	19	13	0,000001
10.	Величина майбутнього	345,50	182,50	91,50	1,21	0,23	1,22	0,22	19	13	0,223054
11.	Структура майбутнього	378,50	149,50	58,50	2,47	0,01	2,50	0,01	19	13	0,011101
12.	Відчутність майбутнього	342,00	186,00	95,00	1,07	0,28	1,09	0,28	19	13	0,287209
13.	Завдання на життя	296,00	232,00	106,00	-0,65	0,51	-0,66	0,51	19	13	0,519670
14.	Завдання на відкрите теперішнє	208,00	320,00	18,00	-4,03	0,00	-4,04	0,00	19	13	0,000009
15.	Завдання на «моментальне майбутнє»	263,00	265,00	73,00	-1,92	0,06	-1,99	0,05	19	13	0,054167
16.	Завдання на тиждень	383,00	145,00	54,00	2,65	0,01	2,69	0,01	19	13	0,006754
17.	Завдання на рік	419,50	108,50	17,50	4,05	0,00	4,08	0,00	19	13	0,000007
18.	Завдання на історичне майбутнє	361,50	166,50	75,50	1,82	0,07	1,91	0,06	19	13	0,064949
19.	Орієнтація на минулий досвід	314,00	214,00	123,00	0,00	1,00	0,00	1,00	19	13	1,000000
20.	Відсутність завдань	256,50	271,50	66,50	-2,17	0,03	-2,45	0,01	19	13	0,027211

Таблиця 2.

Порівняння пар «спокійний-спрямованість на утилітарність» та «знесилений-спрямованість на компенсацію» за кількісними еквівалентами конструктивів відтермінування та особистісного майбутнього

№ з/п	Показники Шкали	Сума рангів групи 1	Сума рангів групи 2	U	Z	р-значущість	Z - вивірене	р-значущість	група 1	група 2	2*1 точність
1.	Загальна прокрастинація	460,00	135,00	30,00	3,83	0,00	3,83	0,00	20	14	0,000037
2.	Ч/з недооцінку готовності до завдання	381,00	214,00	109,00	1,07	0,29	1,07	0,29	20	14	0,290125
3.	Ч/з страх відповідальності	352,00	243,00	138,00	0,05	0,96	0,05	0,96	20	14	0,958723
4.	Ч/з знижений рівень зацікавленості	347,50	247,50	137,50	-0,07	0,94	-0,07	0,94	20	14	0,931258
5.	Ч/з орієнтацію на соціальну винагороду	426,00	169,00	64,00	2,64	0,01	2,66	0,01	20	14	0,006975
6.	Ч/з педантичність	228,00	367,00	18,00	-4,25	0,00	-4,26	0,00	20	14	0,000002
7.	Мотивація на успіх	237,00	358,00	27,00	-3,94	0,00	-3,96	0,00	20	14	0,000020
8.	Активність майбутнього	340,00	255,00	130,00	0,33	0,74	-0,33	0,74	20	14	0,742951
9.	Емоційність майбутнього	277,00	318,00	67,00	-2,54	0,01	-2,55	0,01	20	14	0,009796
10.	Величина майбутнього	288,50	306,50	78,50	-2,13	0,03	-2,15	0,03	20	14	0,030014
11.	Структура майбутнього	302,50	292,50	92,50	-1,64	0,10	-1,66	0,10	20	14	0,096865
12.	Відчутність майбутнього	281,50	313,50	71,50	-2,38	0,02	-2,39	0,02	20	14	0,015048
13.	Завдання на життя	291,50	303,50	81,50	-2,03	0,04	-2,04	0,04	20	14	0,039459
14.	Завдання на відкрите теперішнє	375,50	219,50	114,50	0,87	0,38	0,89	0,38	20	14	0,377220
15.	Завдання на моментальне майбутнє	283,50	311,50	73,50	-2,31	0,02	-2,41	0,02	20	14	0,018471
16.	Завдання на тиждень	361,00	234,00	129,00	0,37	0,71	0,37	0,71	20	14	0,716972
17.	Завдання на рік	463,50	131,50	26,50	3,95	0,00	3,97	0,00	20	14	0,000016
18.	Завдання на історичне майбутнє	279,00	316,00	69,00	-2,47	0,01	-2,61	0,01	20	14	0,012181
19.	Завдання з минулого	245,50	349,50	35,50	-3,64	0,00	-3,72	0,00	20	14	0,000098
20.	Відсутність завдань	362,00	233,00	128,00	0,40	0,69	0,52	0,60	20	14	0,691307

Таблиця 3.

Порівняння пар «невизначеність-спрямованість на момент» та «невизначеність-спрямованість на застереження» за кількісними еквівалентами конструктивів відтермінування та особистісного майбутнього

№ з/п	Показники Шкали	Сума рангів групи 1	Сума рангів групи 2	U	Z	р-значущість	Z - вивірене	р-значущість	група 1	група 2	2*1 точність
1.	Загальна прокрастинація	51,50	26,50	5,50	1,92	0,05	1,92	0,05	6	6	0,041126
2.	Ч/з недооцінку готовності до завдання	55,00	23,00	2,00	2,48	0,01	2,48	0,01	6	6	0,008658
3.	Ч/з страх відповідальності	25,00	53,00	4,00	-	0,03	-2,17	0,03	6	6	0,025974
4.	Ч/з знижений рівень зацікавленості	50,50	27,50	6,50	1,76	0,08	1,77	0,08	6	6	0,064935
5.	Ч/з орієнтацію на соціальну винагороду	36,00	42,00	15,00	-	0,69	-0,40	0,69	6	6	0,699134
6.	Ч/з педантичність схильності	37,00	41,00	16,00	-	0,81	-0,24	0,81	6	6	0,818182
7.	Мотивація на успіх	57,00	21,00	0,00	2,80	0,01	2,81	0,00	6	6	0,002165
8.	Активність майбутнього	50,00	28,00	7,00	1,68	0,09	1,69	0,09	6	6	0,093074
9.	Емоційність майбутнього	42,00	36,00	15,00	0,40	0,69	0,40	0,69	6	6	0,699134
10.	Величина майбутнього	38,00	40,00	17,00	-	0,94	-0,08	0,94	6	6	0,937229
11.	Структура майбутнього	27,00	51,00	6,00	-	0,07	-1,85	0,06	6	6	0,064935
12.	Відчутність майбутнього	39,50	38,50	17,50	0,00	1,00	0,00	1,00	6	6	0,937229
13.	Завдання на життя	49,00	29,00	8,00	1,52	0,13	1,55	0,12	6	6	0,132035
14.	Завдання на відкрите теперішнє	37,50	40,50	16,50	-	0,87	-0,16	0,87	6	6	0,818182
15.	Завдання на моментальне майбутнє	49,50	28,50	7,50	1,60	0,11	1,64	0,10	6	6	0,093074
16.	Завдання на тиждень	28,00	50,00	7,00	-	0,09	-1,82	0,07	6	6	0,093074
17.	Завдання на рік	41,00	37,00	16,00	0,24	0,81	0,26	0,80	6	6	0,818182
18.	Завдання на історичне майбутнє	37,50	40,50	16,50	-	0,87	-0,18	0,86	6	6	0,818182
19.	Завдання з минулого	30,00	48,00	9,00	1,36	0,17	-1,81	0,07	6	6	0,179654
20.	Відсутність завдань	21,00	57,00	0,00	2,80	0,01	-2,84	0,00	6	6	0,002165

Таблиця 4.

Порівняння пар «звичний-спрямованість на самоствердження» та «енергійний-спрямованість на комунікацію» за кількісними еквівалентами конструктів відтермінування та особистісного майбутнього

№ з/п	Показники Шкали	Сума рангів групи 1	Сума рангів групи 2	U	Z	p-значущість	Z - вивірене	p-значущість	група 1	група 2	2*1 точність
1.	Загальна прокрастинація	97,50	73,50	37,50	0,18	0,86	0,18	0,86	10	8	0,828557
2.	Ч/з недооцінку готовності до завдання	95,50	75,50	39,50	0,00	1,00	0,00	1,00	10	8	0,965401
3.	Ч/з страх відповідальності	117,50	53,50	17,50	1,95	0,05	1,97	0,05	10	8	0,043421
4.	Ч/з знижений рівень зацікавленості	75,50	95,50	20,50	1,69	0,09	-1,70	0,09	10	8	0,083139
5.	Ч/з орієнтацію на соціальну винагороду	82,50	88,50	27,50	1,07	0,29	-1,08	0,28	10	8	0,274281
6.	Ч/з педантичні схильності	120,50	50,50	14,50	2,22	0,03	2,23	0,03	10	8	0,020522
7.	Мотивація на успіх	67,50	103,50	12,50	2,40	0,02	-2,41	0,02	10	8	0,011655
8.	Активність майбутнього	104,00	67,00	31,00	0,76	0,45	0,76	0,45	10	8	0,459756
9.	Емоційність майбутнього	69,00	102,00	14,00	2,27	0,02	-2,27	0,02	10	8	0,020522
10.	Величина майбутнього	70,00	101,00	15,00	2,18	0,03	-2,19	0,03	10	8	0,026647
11.	Структура майбутнього	91,00	80,00	36,00	0,31	0,76	-0,31	0,76	10	8	0,761826
12.	Відчутність майбутнього	68,50	102,50	13,50	2,31	0,02	-2,32	0,02	10	8	0,015540
13.	Завдання на життя	113,00	58,00	22,00	1,55	0,12	1,57	0,12	10	8	0,121989
14.	Завдання на відкрите теперішнє	61,50	109,50	6,50	2,93	0,00	-2,95	0,00	10	8	0,001371
15.	Завдання на моментальне майбутнє	92,00	79,00	37,00	0,22	0,82	-0,23	0,82	10	8	0,828557
16.	Завдання на тиждень	89,00	82,00	34,00	0,49	0,63	-0,56	0,58	10	8	0,633438
17.	Завдання на рік	82,50	88,50	27,50	1,07	0,29	-1,11	0,27	10	8	0,274281
18.	Завдання на історичне майбутнє	105,00	66,00	30,00	0,84	0,40	0,86	0,39	10	8	0,408245
19.	Завдання з минулого	99,00	72,00	36,00	0,31	0,76	0,36	0,72	10	8	0,761826
20.	Відсутність завдань	107,00	64,00	28,00	1,02	0,31	1,07	0,28	10	8	0,315417

Таблиця 5.

Порівняння пар «тривожний-спрямованість на успіх» та «спокійний-спрямованість на утилітарність» за кількісними еквівалентами конструктивів відтермінування та особистісного майбутнього

№ з/п	Показники Шкали	Сума рангів групи 1	Сума рангів групи 2	U	Z	p-значущість	Z - вивірене	p-значущість	група 1	група 2	2*1 точність
1.	Загальна прокрастинація	240,00	540,00	50,00	-3,92	0,00	-3,92	0,00	19	20	0,000030
2.	Ч/з недооцінку готовності до завдання	252,50	527,50	62,50	-3,57	0,00	-3,57	0,00	19	20	0,000174
3.	Ч/з страх відповідальності	408,00	372,00	162,00	0,77	0,44	0,78	0,44	19	20	0,444037
4.	Ч/з знижений рівень зацікавленості	415,00	365,00	155,00	0,97	0,33	0,97	0,33	19	20	0,336307
5.	Ч/з орієнтацію на соціальну винагороду	367,50	412,50	177,50	0,34	0,74	-0,34	0,73	19	20	0,728381
6.	Ч/з педантичні схильності	547,00	233,00	23,00	4,68	0,00	4,69	0,00	19	20	0,000000
7.	Мотивація на успіх	464,00	316,00	106,00	2,35	0,02	2,36	0,02	19	20	0,017736
8.	Активність майбутнього	529,50	250,50	40,50	4,19	0,00	4,21	0,00	19	20	0,000006
9.	Емоційність майбутнього	514,00	266,00	56,00	3,75	0,00	3,76	0,00	19	20	0,000075
10.	Величина майбутнього	499,00	281,00	71,00	3,33	0,00	3,35	0,00	19	20	0,000548
11.	Структура майбутнього	535,00	245,00	35,00	4,34	0,00	4,36	0,00	19	20	0,000002
12.	Відчутність майбутнього	530,00	250,00	40,00	4,20	0,00	4,23	0,00	19	20	0,000006
13.	Завдання на життя	448,00	332,00	122,00	1,90	0,06	1,91	0,06	19	20	0,057268
14.	Завдання на відкрите теперішнє	395,00	385,00	175,00	0,41	0,68	0,41	0,68	19	20	0,687015
15.	Завдання на моментальне майбутнє	451,50	328,50	118,50	1,99	0,05	2,09	0,04	19	20	0,043632
16.	Завдання на тиждень	367,50	412,50	177,50	0,34	0,74	-0,34	0,73	19	20	0,728381
17.	Завдання на рік	272,00	508,00	82,00	3,02	0,00	-3,04	0,00	19	20	0,001908
18.	Завдання на історичне майбутнє	463,50	316,50	106,50	2,33	0,02	2,47	0,01	19	20	0,017736
19.	Завдання з минулого	349,50	430,50	159,50	0,84	0,40	-0,91	0,36	19	20	0,395693
20.	Відсутність завдань	370,50	409,50	180,50	0,25	0,80	-0,32	0,75	19	20	0,791872

Таблиця 6.

Порівняння пар «*тривожний-спрямованість на успіх*» та «*знесилений-спрямованість на компенсацію*» за кількісними еквівалентами конструктивів відтермінування та особистісного майбутнього

№ з/п	Показники Шкали	Сума рангів групи 1	Сума рангів групи 2	U	Z	р-значущість	Z - вивірене	р-значущість	група 1	група 2	2*1 точність
1.	Загальна прокрастинація	329,50	231,50	126,50	0,22	0,83	0,22	0,83	19	14	0,815407
2.	Ч/з недооцінку готовності до завдання	256,50	304,50	66,50	-2,40	0,02	-2,41	0,02	19	14	0,013920
3.	Ч/з страх відповідальності	346,50	214,50	109,50	0,84	0,40	0,84	0,40	19	14	0,397174
4.	Ч/з знижений рівень зацікавленості	352,00	209,00	104,00	1,04	0,30	1,04	0,30	19	14	0,303721
5.	Ч/з орієнтацію на соціальну винагороду	396,50	164,50	59,50	2,66	0,01	2,68	0,01	19	14	0,006173
6.	Ч/з педантичні схильності	330,50	230,50	125,50	0,25	0,80	0,26	0,80	19	14	0,787625
7.	Мотивація на успіх	256,50	304,50	66,50	2,40	0,02	-2,42	0,02	19	14	0,013920
8.	Активність майбутнього	416,00	145,00	40,00	3,37	0,00	3,40	0,00	19	14	0,000400
9.	Емоційність майбутнього	371,00	190,00	85,00	1,73	0,08	1,75	0,08	19	14	0,083594
10.	Величина майбутнього	324,00	237,00	132,00	0,02	0,99	0,02	0,99	19	14	0,985676
11.	Структура майбутнього	415,50	145,50	40,50	3,35	0,00	3,37	0,00	19	14	0,000400
12.	Відчутність майбутнього	328,00	233,00	128,00	0,16	0,87	0,17	0,87	19	14	0,871620
13.	Завдання на життя	302,50	258,50	112,50	-0,73	0,47	-0,73	0,46	19	14	0,460521
14.	Завдання на відкрите теперішнє	358,50	202,50	97,50	1,27	0,20	1,29	0,20	19	14	0,198886
15.	Завдання на моментальне майбутнє	288,00	273,00	98,00	-1,26	0,21	-1,31	0,19	19	14	0,212036
16.	Завдання на тиждень	327,00	234,00	129,00	0,13	0,90	0,13	0,90	19	14	0,899982
17.	Завдання на рік	432,50	128,50	23,50	3,97	0,00	4,00	0,00	19	14	0,000014
18.	Завдання на історичне майбутнє	317,50	243,50	127,50	-0,18	0,86	-0,19	0,85	19	14	0,843416
19.	Завдання з минулого	219,00	342,00	29,00	3,77	0,00	-3,89	0,00	19	14	0,000051
20.	Відсутність завдань	328,00	233,00	128,00	0,16	0,87	0,22	0,83	19	14	0,871620

Таблиця 7.

Порівняння пар «*тривожний-спрямованість на успіх*» та «*невизначена спрямованість*» за кількісними еквівалентами конструктів відтермінування та особистісного майбутнього

№ з/п	Показники	Сума рангів групи 1	Сума рангів групи 2	U	Z	р-значущість	Z - вивірене	р-значущість	група 1	група 2	2*1 точність
	Шкали										
1.	Загальна прокрастинація	270,500	225,500	80,500	-1,33833	0,180791	-1,34008	0,180219	19	12	0,176993
2.	Ч/з недооцінку готовності до завдання	340,500	155,500	77,500	1,45999	0,144293	1,46132	0,143929	19	12	0,140557
3.	Ч/з страх відповідальності	273,500	222,500	83,500	-1,21666	0,223734	-1,22559	0,220354	19	12	0,219783
4.	Ч/з знижений рівень зацікавленості	312,000	184,000	106,000	0,30417	0,761002	0,30568	0,759849	19	12	0,764551
5.	Ч/з орієнтацію на соціальну винагороду	359,000	137,000	59,000	2,21027	0,027087	2,22127	0,026334	19	12	0,025443
6.	Ч/з педантичні схильності	359,000	137,000	59,000	2,21027	0,027087	2,21766	0,026579	19	12	0,025443
7.	Мотивація на успіх	349,000	147,000	69,000	1,80471	0,071120	1,81203	0,069982	19	12	0,070707
8.	Активність майбутнього	411,500	84,500	6,500	4,33942	0,000014	4,36502	0,000013	19	12	0,000000
9.	Емоційність майбутнього	321,000	175,000	97,000	0,66916	0,503392	0,67407	0,500265	19	12	0,509180
10.	Величина майбутнього	371,000	125,000	47,000	2,69693	0,006999	2,71422	0,006643	19	12	0,005636
11.	Структура майбутнього	355,000	141,000	63,000	2,04805	0,040556	2,05866	0,039528	19	12	0,039196
12.	Відчутність майбутнього	345,000	151,000	73,000	1,64249	0,100489	1,66273	0,096368	19	12	0,101054
13.	Завдання на життя	335,500	160,500	82,500	1,25722	0,208676	1,26878	0,204521	19	12	0,204790
14.	Завдання на відкрите теперішнє	203,500	292,500	13,500	- 4,05554	0,000050	- 4,07199	0,000047	19	12	0,000005
15.	Завдання на моментальне майбутнє	293,000	203,000	103,000	-0,42583	0,670231	-0,44902	0,653420	19	12	0,674848
16.	Завдання на тиждень	376,500	119,500	41,500	2,91999	0,003501	2,97601	0,002920	19	12	0,002313
17.	Завдання на рік	410,500	85,500	7,500	4,29887	0,000017	4,34690	0,000014	19	12	0,000001
18.	Завдання на історичне майбутнє	357,000	139,000	61,000	2,12916	0,033242	2,22989	0,025756	19	12	0,031707
19.	Завдання з минулого	337,000	159,000	81,000	1,31805	0,187488	1,52503	0,127253	19	12	0,190530
20.	Відсутність завдань	232,500	263,500	42,500	- 2,87943	0,003984	- 3,16474	0,001552	19	12	0,002703

Таблиця 8.

Порівняння пар «*тривожний-спрямованість на успіх*» та «*звичний-спрямованість на самоствердження*» за кількісними еквівалентами конструктивів відтермінування та особистісного майбутнього

№ з/п	Показники Шкали	Сума рангів групи 1	Сума рангів групи 2	U	Z	р-значущість	Z - вивірене	р-значущість	група 1	група 2	2*1 точність
1.	Загальна прокрастинація	250,00	185,00	60,00	-1,58	0,11	-1,59	0,11	19	10	0,114560
2.	Ч/з недооцінку готовності до завдання	292,50	142,50	87,50	0,32	0,75	0,32	0,75	19	10	0,735234
3.	Ч/з страх відповідальності	254,50	180,50	64,50	-1,38	0,17	-1,38	0,17	19	10	0,164431
4.	Ч/з знижений рівень зацікавленості	285,00	150,00	95,00	0,02	0,98	0,02	0,98	19	10	1,000000
5.	Ч/з орієнтацію на соціальну винагороду	301,00	134,00	79,00	0,71	0,48	0,72	0,47	19	10	0,483646
6.	Ч/з педантичні схильності	307,50	127,50	72,50	1,01	0,31	1,01	0,31	19	10	0,307667
7.	Мотивація на успіх	312,00	123,00	68,00	1,22	0,22	1,22	0,22	19	10	0,228413
8.	Активність майбутнього	282,00	153,00	92,00	0,11	0,91	-0,12	0,91	19	10	0,910305
9.	Емоційність майбутнього	357,00	78,00	23,00	3,28	0,00	3,29	0,00	19	10	0,000485
10.	Величина майбутнього	377,00	58,00	3,00	4,20	0,00	4,22	0,00	19	10	0,000001
11.	Структура майбутнього	376,50	58,50	3,50	4,18	0,00	4,19	0,00	19	10	0,000001
12.	Відчутність майбутнього	360,00	75,00	20,00	3,42	0,00	3,47	0,00	19	10	0,000243
13.	Завдання на життя	219,50	215,50	29,50	-2,98	0,00	-2,99	0,00	19	10	0,001665
14.	Завдання на відкрите теперішнє	297,50	137,50	82,50	0,55	0,58	0,55	0,58	19	10	0,572551
15.	Завдання на моментальне майбутнє	275,00	160,00	85,00	0,44	0,66	-0,47	0,64	19	10	0,668268
16.	Завдання на тиждень	355,00	80,00	25,00	3,19	0,00	3,26	0,00	19	10	0,000748
17.	Завдання на рік	373,50	61,50	6,50	4,04	0,00	4,08	0,00	19	10	0,000003
18.	Завдання на історичне майбутнє	267,50	167,50	77,50	0,78	0,44	-0,80	0,43	19	10	0,428669
19.	Завдання з минулого	288,50	146,50	91,50	0,14	0,89	0,15	0,88	19	10	0,874669
20.	Відсутність завдань	241,50	193,50	51,50	-1,97	0,05	-2,27	0,02	19	10	0,044548

Таблиця 9.

Порівняння пар «*тривожний-спрямованість на успіх*» та «*енергійний-спрямованість на комунікацію*» за кількісними еквівалентами конструктивів відтермінування та особистісного майбутнього

№ з/п	Показники Шкали	Сума рангів групи 1	Сума рангів групи 2	U	Z	p-значущість	Z - вивірене	p-значущість	група 1	група 2	2*1 точність
1.	Загальна прокрастинація	244,50	133,50	54,5 0	- 1,12	0,26	-1,12	0,26	19	8	0,259602
2.	Ч/з недооцінку готовності до завдання	278,00	100,00	64,0 0	0,61	0,54	0,61	0,54	19	8	0,549116
3.	Ч/з страх відповідальності	284,50	93,50	57,5 0	0,96	0,34	0,96	0,34	19	8	0,333182
4.	Ч/з знижений рівень зацікавленості	230,50	147,50	40,5 0	- 1,86	0,06	-1,87	0,06	19	8	0,058322
5.	Ч/з орієнтацію на соціальну винагороду	244,00	134,00	54,0 0	- 1,14	0,25	-1,15	0,25	19	8	0,259602
6.	Ч/з педантичні схильності	328,50	49,50	13,5 0	3,29	0,00	3,30	0,00	19	8	0,000313
7.	Мотивація на успіх	228,00	150,00	38,0 0	- 1,99	0,05	-2,01	0,04	19	8	0,044792
8.	Активність майбутнього	287,50	90,50	54,5 0	1,12	0,26	1,13	0,26	19	8	0,259602
9.	Емоційність майбутнього	280,50	97,50	61,5 0	0,74	0,46	0,75	0,45	19	8	0,449334
10.	Величина майбутнього	300,00	78,00	42,0 0	1,78	0,08	1,80	0,07	19	8	0,074894
11.	Структура майбутнього	298,00	80,00	44,0 0	1,67	0,09	1,68	0,09	19	8	0,094915
12.	Відчутність майбутнього	258,50	119,50	68,5 0	- 0,37	0,71	-0,38	0,71	19	8	0,696434
13.	Завдання на життя	241,50	136,50	51,5 0	- 1,27	0,20	-1,28	0,20	19	8	0,197658
14.	Завдання на відкрите теперішнє	208,50	169,50	18,5 0	- 3,03	0,00	-3,04	0,00	19	8	0,001183
15.	Завдання на моментальне майбутнє	256,50	121,50	66,5 0	- 0,48	0,63	-0,50	0,61	19	8	0,620955
16.	Завдання на тиждень	309,00	69,00	33,0 0	2,26	0,02	2,29	0,02	19	8	0,021678
17.	Завдання на рік	331,00	47,00	11,0 0	3,42	0,00	3,46	0,00	19	8	0,000169
18.	Завдання на історичне майбутнє	272,00	106,00	70,0 0	0,29	0,77	0,30	0,76	19	8	0,774909
19.	Завдання з минулого	279,00	99,00	63,0 0	0,66	0,51	0,75	0,45	19	8	0,514727
20.	Відсутність завдань	245,00	133,00	55,0 0	- 1,09	0,28	-1,31	0,19	19	8	0,282818

Таблиця 10.

Порівняння пар «тривожний-спрямованість на ймовірність» та «знесилений-спрямованість на компенсацію» за кількісними еквівалентами конструктів відтермінування та особистісного майбутнього

№ з/п	Показники Шкали	Сума рангів групи 1	Сума рангів групи 2	U	Z	р-значущість	Z - вивірене	р-значущість	група 1	група 2	2*1 точність	
1.	Загальна прокрастинація	272,00	106,00	1,00	4,34	0,00	4,34	0,00	13	14	0,000000	
2.	Ч/з недооцінку готовності до завдання	102,00	276,00	11,00	-	3,86	0,00	-3,86	0,00	13	14	0,000019
3.	Ч/з страх відповідальності	255,00	123,00	18,00	-	3,52	0,00	3,53	0,00	13	14	0,000155
4.	Ч/з знижений рівень зацікавленості	222,00	156,00	51,00	-	1,92	0,06	1,92	0,05	13	14	0,054255
5.	Ч/з орієнтацію на соціальну винагороду	115,50	262,50	24,50	-	3,20	0,00	-3,23	0,00	13	14	0,000661
6.	Ч/з педантичні схильності	179,50	198,50	88,50	-	0,10	0,92	-0,10	0,92	13	14	0,905063
7.	Мотивація на успіх	94,00	284,00	3,00	-	4,25	0,00	-4,26	0,00	13	14	0,000001
8.	Активність майбутнього	254,00	124,00	19,00	-	3,47	0,00	3,49	0,00	13	14	0,000201
9.	Емоційність майбутнього	107,00	271,00	16,00	-	3,62	0,00	-3,63	0,00	13	14	0,000090
10.	Величина майбутнього	171,00	207,00	80,00	-	0,51	0,61	-0,51	0,61	13	14	0,615951
11.	Структура майбутнього	215,50	162,50	57,50	-	1,60	0,11	1,63	0,10	13	14	0,104758
12.	Відчутність майбутнього	182,00	196,00	91,00	-	0,02	0,98	-0,02	0,98	13	14	1,000000
13.	Завдання на життя	169,50	208,50	78,50	-	0,58	0,56	-0,59	0,56	13	14	0,550178
14.	Завдання на відкрите теперішнє	269,00	109,00	4,00	-	4,20	0,00	4,23	0,00	13	14	0,000001
15.	Завдання на моментальне майбутнє	192,50	185,50	80,50	-	0,49	0,63	0,49	0,62	13	14	0,615951
16.	Завдання на тиждень	131,00	247,00	40,00	-	2,45	0,01	-2,51	0,01	13	14	0,012467
17.	Завдання на рік	168,00	210,00	77,00	-	0,66	0,51	-0,67	0,50	13	14	0,518595
18.	Завдання на історичне майбутнє	140,50	237,50	49,50	-	1,99	0,05	-2,08	0,04	13	14	0,042653
19.	Завдання з минулого	111,00	267,00	20,00	-	3,42	0,00	-3,50	0,00	13	14	0,000259
20.	Відсутність завдань	222,50	155,50	50,50	-	1,94	0,05	2,19	0,03	13	14	0,048173

Порівняння пар «*тривожний-спрямованість на ймовірність*» та «*невиразний-невизначена спрямованість*» за кількісними еквівалентами конструктів відтермінування та особистісного майбутнього

№ з/п	Показники Шкали	Сума рангів групи 1	Сума рангів групи 2	U	Z	p-значущість	Z - вивірене	p-значущість	група 1	група 2	2*1 точність
1.	Загальна прокрастинація	235,50	89,50	11,50	3,59	0,00	3,59	0,00	13	12	0,000075
2.	Ч/з недооцінку готовності до завдання	136,50	188,50	45,50	-1,74	0,08	-1,74	0,08	13	12	0,076840
3.	Ч/з страх відповідальності	193,00	132,00	54,00	1,28	0,20	1,28	0,20	13	12	0,205087
4.	Ч/з знижений рівень зацікавленості	196,00	129,00	51,00	1,44	0,15	1,45	0,15	13	12	0,151872
5.	Ч/з орієнтацію на соціальну винагороду	102,00	223,00	11,00	3,62	0,00	-3,63	0,00	13	12	0,000075
6.	Ч/з педантичні схильності	203,00	122,00	44,00	1,82	0,07	1,83	0,07	13	12	0,067833
7.	Мотивація на успіх	150,50	174,50	59,50	0,98	0,33	-0,98	0,33	13	12	0,320322
8.	Активність майбутнього	246,00	79,00	1,00	4,16	0,00	4,18	0,00	13	12	0,000001
9.	Емоційність майбутнього	99,50	225,50	8,50	3,75	0,00	-3,76	0,00	13	12	0,000026
10.	Величина майбутнього	205,50	119,50	41,50	1,96	0,05	1,97	0,05	13	12	0,045711
11.	Структура майбутнього	183,00	142,00	64,00	0,73	0,46	0,74	0,46	13	12	0,469594
12.	Відчутність майбутнього	195,50	129,50	51,50	1,41	0,16	1,42	0,16	13	12	0,151872
13.	Завдання на життя	205,50	119,50	41,50	1,96	0,05	1,99	0,05	13	12	0,045711
14.	Завдання на відкрите теперішнє	155,50	169,50	64,50	0,71	0,48	-0,71	0,48	13	12	0,469594
15.	Завдання на моментальне майбутнє	173,00	152,00	74,00	0,19	0,85	0,19	0,85	13	12	0,851719
16.	Завдання на тиждень	180,00	145,00	67,00	0,57	0,57	0,61	0,54	13	12	0,574293
17.	Завдання на рік	200,00	125,00	47,00	1,66	0,10	1,72	0,09	13	12	0,097642
18.	Завдання на історичне майбутнє	172,00	153,00	75,00	0,14	0,89	0,16	0,88	13	12	0,893791
19.	Завдання з минулого	188,50	136,50	58,50	1,03	0,30	1,22	0,22	13	12	0,294537
20.	Відсутність завдань	145,00	180,00	54,00	1,28	0,20	-1,30	0,19	13	12	0,205087

Таблиця 12.

Порівняння пар «тривожний-спрямованість на ймовірність» та «звичний-спрямованість на самоствердження» за кількісними еквівалентами конструктів відтермінування та особистісного майбутнього

№ з/п	Показники Шкали	Сума рангів групи 1	Сума рангів групи 2	U	Z	p-значущість	Z - вивірене	p-значущість	група 1	група 2	2*1 точність
1.	Загальна прокрастинація	220,00	56,00	1,00	3,94	0,00	3,94	0,00	13	10	0,000003
2.	Ч/з недооцінку готовності до завдання	113,50	162,50	22,5 0	- 2,60	0,01	-2,61	0,01	13	10	0,006473
3.	Ч/з страх відповідальності	187,50	88,50	33,5 0	1,92	0,05	1,93	0,05	13	10	0,049329
4.	Ч/з знижений рівень зацікавленості	172,00	104,00	49,0 0	0,96	0,34	0,97	0,33	13	10	0,343409
5.	Ч/з орієнтацію на соціальну винагороду	96,00	180,00	5,00	- 3,69	0,00	-3,70	0,00	13	10	0,000033
6.	Ч/з педантичні схильності	166,50	109,50	54,5 0	0,62	0,54	0,62	0,53	13	10	0,522375
7.	Мотивація на успіх	113,50	162,50	22,5 0	- 2,60	0,01	-2,62	0,01	13	10	0,006473
8.	Активність майбутнього	160,00	116,00	61,0 0	0,22	0,83	0,22	0,83	13	10	0,831546
9.	Емоційність майбутнього	141,00	135,00	50,0 0	- 0,90	0,37	-0,90	0,37	13	10	0,375819
10.	Величина майбутнього	213,00	63,00	8,00	3,50	0,00	3,52	0,00	13	10	0,000117
11.	Структура майбутнього	216,00	60,00	5,00	3,69	0,00	3,72	0,00	13	10	0,000033
12.	Відчутність майбутнього	195,00	81,00	26,0 0	2,39	0,02	2,40	0,02	13	10	0,014711
13.	Завдання на життя	107,50	168,50	16,5 0	- 2,98	0,00	-2,99	0,00	13	10	0,001509
14.	Завдання на відкрите теперішнє	214,00	62,00	7,00	3,57	0,00	3,58	0,00	13	10	0,000079
15.	Завдання на моментальне майбутнє	180,00	96,00	41,0 0	1,46	0,15	1,49	0,14	13	10	0,147519
16.	Завдання на тиждень	181,00	95,00	40,0 0	1,52	0,13	1,66	0,10	13	10	0,130554
17.	Завдання на рік	181,50	94,50	39,5 0	1,55	0,12	1,60	0,11	13	10	0,115063
18.	Завдання на історичне майбутнє	125,50	150,50	34,5 0	- 1,86	0,06	-1,98	0,05	13	10	0,057456
19.	Завдання з минулого	157,50	118,50	63,5 0	0,06	0,95	0,07	0,94	13	10	0,927375
20.	Відсутність завдань	151,50	124,50	60,5 0	- 0,25	0,80	-0,26	0,80	13	10	0,784444

Таблиця 13.

Порівняння пар «*тривожний-спрямованість на ймовірність*» та «*енергійний-спрямованість на комунікацію*» за кількісними еквівалентами конструктів відтермінування та особистісного майбутнього

№ з/п	Показники Шкали	Сума рангів групи 1	Сума рангів групи 2	U	Z	p-значущість	Z - вивірене	p-значущість	група 1	група 2	2*1 точність	
1.	Загальна прокрастинація	194,00	37,00	1,00	3,66	0,00	3,66	0,00	13	8	0,000020	
2.	Ч/з недооцінку готовності до завдання	112,00	119,00	21,00	-	2,21	0,03	-2,21	0,03	13	8	0,024611
3.	Ч/з страх відповідальності	184,00	47,00	11,00	-	2,93	0,00	2,95	0,00	13	8	0,001848
4.	Ч/з знижений рівень зацікавленості	131,50	99,50	40,50	-	0,80	0,43	-0,80	0,42	13	8	0,413671
5.	Ч/з орієнтацію на соціальну винагороду	91,50	139,50	0,50	-	3,69	0,00	-3,71	0,00	13	8	0,000010
6.	Ч/з педантичні схильності	182,50	48,50	12,50	-	2,82	0,00	2,83	0,00	13	8	0,002536
7.	Мотивація на успіх	92,00	139,00	1,00	-	3,66	0,00	-3,67	0,00	13	8	0,000020
8.	Активність майбутнього	164,50	66,50	30,50	-	1,52	0,13	1,54	0,12	13	8	0,121254
9.	Емоційність майбутнього	98,00	133,00	7,00	-	3,22	0,00	-3,23	0,00	13	8	0,000442
10.	Величина майбутнього	157,50	73,50	37,50	-	1,01	0,31	1,02	0,31	13	8	0,301125
11.	Структура майбутнього	157,00	74,00	38,00	-	0,98	0,33	0,99	0,32	13	8	0,336272
12.	Відчутність майбутнього	134,50	96,50	43,50	-	0,58	0,56	-0,58	0,56	13	8	0,546631
13.	Завдання на життя	122,50	108,50	31,50	-	1,45	0,15	-1,46	0,14	13	8	0,140253
14.	Завдання на відкрите теперішнє	149,50	81,50	45,50	-	0,43	0,66	0,44	0,66	13	8	0,645201
15.	Завдання на моментальне майбутнє	153,00	78,00	42,00	-	0,69	0,49	0,70	0,48	13	8	0,500211
16.	Завдання на тиждень	153,00	78,00	42,00	-	0,69	0,49	0,74	0,46	13	8	0,500211
17.	Завдання на рік	144,50	86,50	50,50	-	0,07	0,94	0,07	0,94	13	8	0,915534
18.	Завдання на історичне майбутнє	128,00	103,00	37,00	-	1,05	0,29	-1,14	0,25	13	8	0,301125
19.	Завдання з минулого	150,50	80,50	44,50	-	0,51	0,61	0,57	0,57	13	8	0,595066
20.	Відсутність завдань	158,00	73,00	37,00	-	1,05	0,29	1,10	0,27	13	8	0,301125

Таблиця 14.

Порівняння пар «спокійний-спрямованість на утилітарність» та «невиразний-невизначена спрямованість» за кількісними еквівалентами конструктів відтермінування та особистісного майбутнього

№ з/п	Показники Шкали	Сума рангів групи 1	Сума рангів групи 2	U	Z	p-значущість	Z - вивірене	p-значущість	група 1	група 2	2*1 точність
1.	Загальна прокрастинація	393,50	134,50	56,50	2,45	0,01	2,45	0,01	20	12	0,011834
2.	Ч/з недооцінку готовності до завдання	419,50	108,50	30,50	3,46	0,00	3,47	0,00	20	12	0,000211
3.	Ч/з страх відповідальності	292,50	235,50	82,50	-1,44	0,15	-1,45	0,15	20	12	0,146263
4.	Ч/з знижений рівень зацікавленості	311,00	217,00	101,00	-0,72	0,47	-0,72	0,47	20	12	0,477218
5.	Ч/з орієнтацію на соціальну винагороду	392,50	135,50	57,50	2,41	0,02	2,42	0,02	20	12	0,013342
6.	Ч/з педантичні схильності	264,50	263,50	54,50	-2,53	0,01	-2,54	0,01	20	12	0,009249
7.	Мотивація на успіх	345,50	182,50	104,50	0,58	0,56	0,59	0,56	20	12	0,551805
8.	Активність майбутнього	370,50	157,50	79,50	1,56	0,12	1,56	0,12	20	12	0,115933
9.	Емоційність майбутнього	256,00	272,00	46,00	-2,86	0,00	-2,87	0,00	20	12	0,003146
10.	Величина майбутнього	351,50	176,50	98,50	0,82	0,41	0,82	0,41	20	12	0,408348
11.	Структура майбутнього	295,00	233,00	85,00	-1,34	0,18	-1,35	0,18	20	12	0,182100
12.	Відчутність майбутнього	318,50	209,50	108,50	0,43	0,67	-0,43	0,67	20	12	0,659117
13.	Завдання на життя	312,50	215,50	102,50	-0,66	0,51	-0,67	0,50	20	12	0,501471
14.	Завдання на відкрите теперішнє	218,00	310,00	8,00	-4,34	0,00	-4,36	0,00	20	12	0,000001
15.	Завдання на моментальне майбутнє	282,50	245,50	72,50	-1,83	0,07	-1,93	0,05	20	12	0,063846
16.	Завдання на тиждень	388,00	140,00	62,00	2,24	0,03	2,29	0,02	20	12	0,023571
17.	Завдання на рік	435,00	93,00	15,00	4,07	0,00	4,09	0,00	20	12	0,000006
18.	Завдання на історичне майбутнє	332,00	196,00	118,00	0,06	0,95	0,07	0,95	20	12	0,954161
19.	Завдання з минулого	375,00	153,00	75,00	1,73	0,08	1,93	0,05	20	12	0,083239
20.	Відсутність завдань	261,50	266,50	51,50	-2,65	0,01	-2,88	0,00	20	12	0,006284

Таблиця 15.

Порівняння пар «спокійний-спрямованість на утилітарність» та «звичний-спрямованість на самоствердження» за кількісними еквівалентами конструктів відтермінування та особистісного майбутнього

№ з/п	Показники Шкали	Сума рангів групи 1	Сума рангів групи 2	U	Z	p-значущість	Z - вивірене	p-значущість	група 1	група 2	2*1 точність
1.	Загальна прокрастинація	362,50	102,50	47,5 0	2,29	0,02	2,29	0,02	20	10	0,018974
2.	Ч/з недооцінку готовності до завдання	390,50	74,50	19,5 0	3,52	0,00	3,52	0,00	20	10	0,000126
3.	Ч/з страх відповідальності	269,00	196,00	59,0 0	- 1,78	0,07	-1,79	0,07	20	10	0,074461
4.	Ч/з знижений рівень зацікавленості	288,50	176,50	78,5 0	- 0,92	0,36	-0,93	0,35	20	10	0,350371
5.	Ч/з орієнтацію на соціальну винагороду	335,00	130,00	75,0 0	1,08	0,28	1,08	0,28	20	10	0,286493
6.	Ч/з педантичні схильності	228,50	236,50	18,5 0	- 3,56	0,00	-3,57	0,00	20	10	0,000098
7.	Мотивація на успіх	297,50	167,50	87,5 0	- 0,53	0,60	-0,53	0,59	20	10	0,588437
8.	Активність майбутнього	241,00	224,00	31,0 0	- 3,01	0,00	-3,03	0,00	20	10	0,001622
9.	Емоційність майбутнього	303,00	162,00	93,0 0	- 0,29	0,77	-0,29	0,77	20	10	0,778694
10.	Величина майбутнього	380,50	84,50	29,5 0	3,08	0,00	3,09	0,00	20	10	0,001116
11.	Структура майбутнього	351,50	113,50	58,5 0	1,80	0,07	1,81	0,07	20	10	0,067299
12.	Відчутність майбутнього	315,50	149,50	94,5 0	0,22	0,83	0,22	0,83	20	10	0,812072
13.	Завдання на життя	231,50	233,50	21,5 0	- 3,43	0,00	-3,44	0,00	20	10	0,000205
14.	Завдання на відкрите теперішнє	317,00	148,00	93,0 0	0,29	0,77	0,29	0,77	20	10	0,778694
15.	Завдання на моментальне майбутнє	267,50	197,50	57,5 0	- 1,85	0,06	-1,94	0,05	20	10	0,060692
16.	Завдання на тиждень	369,00	96,00	41,0 0	2,57	0,01	2,66	0,01	20	10	0,008319
17.	Завдання на рік	397,50	67,50	12,5 0	3,83	0,00	3,85	0,00	20	10	0,000018
18.	Завдання на історичне майбутнє	260,00	205,00	50,0 0	- 2,18	0,03	-2,34	0,02	20	10	0,027603
19.	Завдання з минулого	325,00	140,00	85,0 0	0,64	0,52	0,69	0,49	20	10	0,529970
20.	Відсутність завдань	269,50	195,50	59,5 0	- 1,76	0,08	-1,99	0,05	20	10	0,074461

Таблиця 16.

Порівняння пар «спокійний-спрямованість на утилітарність» та «енергійний-спрямованість на комунікацію» за кількісними еквівалентами конструктів відтермінування та особистісного майбутнього

№ з/п	Показники Шкали	Сума рангів групи 1	Сума рангів групи 2	U	Z	p-значущість	Z - вивірене	p-значущість	група 1	група 2	2*1 точність
1.	Загальна прокрастинація	334,50	71,50	35,5 0	2,24	0,03	2,24	0,03	20	8	0,021308
2.	Ч/з недооцінку готовності до завдання	355,00	51,00	15,0 0	3,28	0,00	3,28	0,00	20	8	0,000392
3.	Ч/з страх відповідальності	297,50	108,50	72,5 0	0,36	0,72	0,36	0,72	20	8	0,708636
4.	Ч/з знижений рівень зацікавленості	250,50	155,50	40,5 0	1,98	0,05	-1,99	0,05	20	8	0,042843
5.	Ч/з орієнтацію на соціальну винагороду	285,00	121,00	75,0 0	0,23	0,82	-0,23	0,82	20	8	0,822692
6.	Ч/з педантичні схильності	284,00	122,00	74,0 0	0,28	0,78	-0,28	0,78	20	8	0,784150
7.	Мотивація на успіх	221,00	185,00	11,0 0	3,48	0,00	-3,51	0,00	20	8	0,000121
8.	Активність майбутнього	252,50	153,50	42,5 0	1,88	0,06	-1,89	0,06	20	8	0,055295
9.	Емоційність майбутнього	246,00	160,00	36,0 0	2,21	0,03	-2,22	0,03	20	8	0,024684
10.	Величина майбутнього	288,00	118,00	78,0 0	0,08	0,94	-0,08	0,94	20	8	0,940482
11.	Структура майбутнього	296,50	109,50	73,5 0	0,31	0,76	0,31	0,76	20	8	0,746093
12.	Відчутність майбутнього	235,50	170,50	25,5 0	2,75	0,01	-2,76	0,01	20	8	0,003867
13.	Завдання на життя	252,00	154,00	42,0 0	1,91	0,06	-1,91	0,06	20	8	0,055295
14.	Завдання на відкрите теперішнє	224,00	182,00	14,0 0	3,33	0,00	-3,35	0,00	20	8	0,000298
15.	Завдання на моментальне майбутнє	258,50	147,50	48,5 0	1,58	0,11	-1,68	0,09	20	8	0,110344
16.	Завдання на тиждень	327,50	78,50	42,5 0	1,88	0,06	1,92	0,05	20	8	0,055295
17.	Завдання на рік	357,00	49,00	13,0 0	3,38	0,00	3,39	0,00	20	8	0,000223
18.	Завдання на історичне майбутнє	263,50	142,50	53,5 0	1,32	0,19	-1,45	0,15	20	8	0,181605
19.	Завдання з минулого	313,00	93,00	57,0 0	1,14	0,25	1,24	0,21	20	8	0,258436
20.	Відсутність завдань	273,00	133,00	63,0 0	0,84	0,40	-0,99	0,32	20	8	0,409228

Таблиця 17.

Порівняння пар «знесилений-спрямованість на компенсацію» та «невиразний-невизначена спрямованість» за кількісними еквівалентами конструктів відтермінування та особистісного майбутнього

№ з/п	Показники Шкали	Сума рангів групи 1	Сума рангів групи 2	U	Z	p-значущість	Z - вивірене	p-значущість	група 1	група 2	2*1 точність
1.	Загальна прокрастинація	160,50	190,50	55,5 0	- 1,44	0,15	-1,44	0,15	14	12	0,144784
2.	Ч/з недооцінку готовності до завдання	243,00	108,00	30,0 0	2,75	0,01	2,75	0,01	14	12	0,004480
3.	Ч/з страх відповідальності	153,50	197,50	48,5 0	- 1,80	0,07	-1,80	0,07	14	12	0,067266
4.	Ч/з знижений рівень зацікавленості	172,00	179,00	67,0 0	- 0,85	0,40	-0,85	0,39	14	12	0,402547
5.	Ч/з орієнтацію на соціальну винагороду	183,00	168,00	78,0 0	- 0,28	0,78	-0,29	0,77	14	12	0,781010
6.	Ч/з педантичні схильності	227,00	124,00	46,0 0	1,93	0,05	1,94	0,05	14	12	0,052643
7.	Мотивація на успіх	248,50	102,50	24,5 0	3,03	0,00	3,04	0,00	14	12	0,001333
8.	Активність майбутнього	224,00	127,00	49,0 0	1,77	0,08	1,78	0,07	14	12	0,075691
9.	Емоційність майбутнього	172,00	179,00	67,0 0	- 0,85	0,40	-0,86	0,39	14	12	0,402547
10.	Величина майбутнього	226,50	124,50	46,5 0	1,90	0,06	1,92	0,06	14	12	0,052643
11.	Структура майбутнього	185,00	166,00	80,0 0	- 0,18	0,86	-0,18	0,86	14	12	0,859616
12.	Відчутність майбутнього	211,50	139,50	61,5 0	1,13	0,26	1,14	0,26	14	12	0,251953
13.	Завдання на життя	224,00	127,00	49,0 0	1,77	0,08	1,79	0,07	14	12	0,075691
14.	Завдання на відкрите теперішнє	107,50	243,50	2,50	- 4,17	0,00	-4,20	0,00	14	12	0,000001
15.	Завдання на моментальне майбутнє	188,00	163,00	83,0 0	- 0,03	0,98	-0,03	0,98	14	12	0,979843
16.	Завдання на тиждень	243,00	108,00	30,0 0	2,75	0,01	2,82	0,00	14	12	0,004480
17.	Завдання на рік	228,00	123,00	45,0 0	1,98	0,05	2,03	0,04	14	12	0,046354
18.	Завдання на історичне майбутнє	234,50	116,50	38,5 0	2,31	0,02	2,42	0,02	14	12	0,017335
19.	Завдання з минулого	258,00	93,00	15,0 0	3,52	0,00	3,67	0,00	14	12	0,000140
20.	Відсутність завдань	136,00	215,00	31,0 0	- 2,70	0,01	-2,95	0,00	14	12	0,005386

Таблиця 18.

Порівняння пар «знесилений-спрямованість на компенсацію» та «звичний-спрямованість на самоствердження» за кількісними еквівалентами конструктивів відтермінування та особистісного майбутнього

№ з/п	Показники Шкали	Сума рангів групи 1	Сума рангів групи 2	U	Z	p-значущість	Z - вивірене	p-значущість	група 1	група 2	2*1 точність
1.	Загальна прокрастинація	137,50	162,50	32,5 0	- 2,17	0,03	-2,17	0,03	14	10	0,026016
2.	Ч/з недооцінку готовності до завдання	221,50	78,50	23,5 0	2,69	0,01	2,70	0,01	14	10	0,004780
3.	Ч/з страх відповідальності	134,00	166,00	29,0 0	- 2,37	0,02	-2,39	0,02	14	10	0,015536
4.	Ч/з знижений рівень зацікавленості	159,00	141,00	54,0 0	- 0,91	0,36	-0,91	0,36	14	10	0,371155
5.	Ч/з орієнтацію на соціальну винагороду	150,50	149,50	45,5 0	- 1,41	0,16	-1,42	0,16	14	10	0,154081
6.	Ч/з педантичні схильності	187,50	112,50	57,5 0	0,70	0,48	0,70	0,48	14	10	0,471586
7.	Мотивація на успіх	223,50	76,50	21,5 0	2,81	0,00	2,82	0,00	14	10	0,003067
8.	Активність майбутнього	132,00	168,00	27,0 0	- 2,49	0,01	-2,50	0,01	14	10	0,010735
9.	Емоційність майбутнього	218,50	81,50	26,5 0	2,52	0,01	2,53	0,01	14	10	0,008851
10.	Величина майбутнього	232,50	67,50	12,5 0	3,34	0,00	3,35	0,00	14	10	0,000274
11.	Структура майбутнього	228,50	71,50	16,5 0	3,10	0,00	3,12	0,00	14	10	0,000884
12.	Відчутність майбутнього	208,00	92,00	37,0 0	1,90	0,06	1,91	0,06	14	10	0,055911
13.	Завдання на життя	132,00	168,00	27,0 0	- 2,49	0,01	-2,50	0,01	14	10	0,010735
14.	Завдання на відкрите теперішнє	172,00	128,00	67,0 0	- 0,15	0,88	-0,15	0,88	14	10	0,885880
15.	Завдання на моментальне майбутнє	189,50	110,50	55,5 0	0,82	0,41	0,84	0,40	14	10	0,403111
16.	Завдання на тиждень	227,00	73,00	18,0 0	3,02	0,00	3,10	0,00	14	10	0,001492
17.	Завдання на рік	207,50	92,50	37,5 0	1,87	0,06	1,93	0,05	14	10	0,055911
18.	Завдання на історичне майбутнє	165,00	135,00	60,0 0	- 0,56	0,58	-0,56	0,57	14	10	0,584845
19.	Завдання з минулого	228,50	71,50	16,5 0	3,10	0,00	3,17	0,00	14	10	0,000884
20.	Відсутність завдань	143,50	156,50	38,5 0	- 1,82	0,07	-2,09	0,04	14	10	0,064329

Таблиця 19.

Порівняння пар «знесилений-спрямованість на компенсацію» та «енергійний-спрямованість на комунікацію» за кількісними еквівалентами конструктів відтермінування та особистісного майбутнього

№ з/п	Показники Шкали	Сума рангів групи 1	Сума рангів групи 2	U	Z	p-значущість	Z - вивірене	p-значущість	група 1	група 2	2*1 точність
1.	Загальна прокрастинація	134,00	119,00	29,00	-1,81	0,07	-1,81	0,07	14	8	0,069825
2.	Ч/з недооцінку готовності до завдання	198,50	54,50	18,50	2,53	0,01	2,53	0,01	14	8	0,008125
3.	Ч/з страх відповідальності	164,50	88,50	52,50	0,20	0,84	0,21	0,84	14	8	0,815405
4.	Ч/з знижений рівень зацікавленості	129,00	124,00	24,00	2,15	0,03	-2,15	0,03	14	8	0,029177
5.	Ч/з орієнтацію на соціальну винагороду	115,50	137,50	10,50	3,07	0,00	-3,11	0,00	14	8	0,000851
6.	Ч/з педантичні схильності	202,50	50,50	14,50	2,80	0,01	2,80	0,01	14	8	0,002896
7.	Мотивація на успіх	164,00	89,00	53,00	0,17	0,86	0,17	0,86	14	8	0,867555
8.	Активність майбутнього	136,50	116,50	31,50	1,64	0,10	-1,65	0,10	14	8	0,095018
9.	Емоційність майбутнього	154,00	99,00	49,00	0,44	0,66	-0,45	0,66	14	8	0,664234
10.	Величина майбутнього	178,00	75,00	39,00	1,13	0,26	1,13	0,26	14	8	0,266692
11.	Структура майбутнього	176,00	77,00	41,00	0,99	0,32	0,99	0,32	14	8	0,330087
12.	Відчутність майбутнього	154,00	99,00	49,00	0,44	0,66	-0,45	0,66	14	8	0,664234
13.	Завдання на життя	148,00	105,00	43,00	0,85	0,39	-0,86	0,39	14	8	0,402020
14.	Завдання на відкрите теперішнє	111,50	141,50	6,50	3,34	0,00	-3,41	0,00	14	8	0,000188
15.	Завдання на моментальне майбутнє	165,50	87,50	51,50	0,27	0,78	0,28	0,78	14	8	0,763949
16.	Завдання на тиждень	192,50	60,50	24,50	2,12	0,03	2,16	0,03	14	8	0,029177
17.	Завдання на рік	170,00	83,00	47,00	0,58	0,56	0,59	0,55	14	8	0,569891
18.	Завдання на історичне майбутнє	169,50	83,50	47,50	0,55	0,59	0,56	0,58	14	8	0,569891
19.	Завдання з минулого	206,00	47,00	11,00	3,04	0,00	3,10	0,00	14	8	0,001176
20.	Відсутність завдань	145,00	108,00	40,00	1,06	0,29	-1,29	0,20	14	8	0,297345

Таблиця 20.

Порівняння пар «невизначений-невизначена спрямованість» та «звичний-спрямованість на самоствердження» за кількісними еквівалентами конструктивів відтермінування та особистісного майбутнього

№ з/п	Показники Шкали	Сума рангів групи 1	Сума рангів групи 2	U	Z	p-значущість	Z - вивірене	p-значущість	група 1	група 2	2*1 точність
1.	Загальна прокрастинація	130,50	122,50	52,5 0	- 0,46	0,64	-0,46	0,64	12	10	0,627738
2.	Ч/з недооцінку готовності до завдання	115,50	137,50	37,5 0	- 1,45	0,15	-1,45	0,15	12	10	0,140237
3.	Ч/з страх відповідальності	144,00	109,00	54,0 0	0,36	0,72	0,36	0,72	12	10	0,722343
4.	Ч/з знижений рівень зацікавленості	133,00	120,00	55,0 0	- 0,30	0,77	-0,30	0,77	12	10	0,771303
5.	Ч/з орієнтацію на соціальну винагороду	116,50	136,50	38,5 0	- 1,38	0,17	-1,40	0,16	12	10	0,159327
6.	Ч/з педантичність схильності	118,50	134,50	40,5 0	- 1,25	0,21	-1,26	0,21	12	10	0,202967
7.	Мотивація на успіх	126,00	127,00	48,0 0	- 0,76	0,45	-0,76	0,45	12	10	0,456151
8.	Активність майбутнього	85,00	168,00	7,00	- 3,46	0,00	-3,47	0,00	12	10	0,000139
9.	Емоційність майбутнього	180,50	72,50	17,5 0	2,77	0,01	2,78	0,01	12	10	0,003436
10.	Величина майбутнього	163,50	89,50	34,5 0	1,65	0,10	1,65	0,10	12	10	0,093090
11.	Структура майбутнього	175,50	77,50	22,5 0	2,44	0,01	2,45	0,01	12	10	0,011153
12.	Відчутність майбутнього	150,00	103,00	48,0 0	0,76	0,45	0,76	0,45	12	10	0,456151
13.	Завдання на життя	88,00	165,00	10,0 0	- 3,26	0,00	-3,28	0,00	12	10	0,000430
14.	Завдання на відкрите теперішнє	193,50	59,50	4,50	3,63	0,00	3,64	0,00	12	10	0,000037
15.	Завдання на моментальне майбутнє	141,00	112,00	57,0 0	0,16	0,87	0,17	0,87	12	10	0,871760
16.	Завдання на тиждень	153,00	100,00	45,0 0	0,96	0,34	1,06	0,29	12	10	0,346279
17.	Завдання на рік	140,00	113,00	58,0 0	0,10	0,92	0,10	0,92	12	10	0,922870
18.	Завдання на історичне майбутнє	107,00	146,00	29,0 0	- 2,01	0,04	-2,13	0,03	12	10	0,042570
19.	Завдання з минулого	126,00	127,00	48,0 0	0,76	0,45	-0,92	0,36	12	10	0,456151
20.	Відсутність завдань	147,00	106,00	51,0 0	0,56	0,58	0,57	0,57	12	10	0,582414

Порівняння пар «невизначений-невизначена спрямованість» та «енергійний-спрямованість на комунікацію» за кількісними еквівалентами конструктивів відтермінування та особистісного майбутнього

№ з/п	Показники Шкали	Сума рангів групи 1	Сума рангів групи 2	U	Z	p-значущість	Z - вивірене	p-значущість	група 1	група 2	2*1 точність
1.	Загальна прокрастинація	119,00	91,00	41,00	-0,50	0,62	-0,50	0,61	12	8	0,623879
2.	Ч/з недооцінку готовності до завдання	112,50	97,50	34,50	-1,00	0,32	-1,00	0,32	12	8	0,305390
3.	Ч/з страх відповідальності	149,50	60,50	24,50	1,77	0,08	1,78	0,08	12	8	0,069096
4.	Ч/з знижений рівень зацікавленості	100,00	110,00	22,00	1,97	0,05	-1,97	0,05	12	8	0,047345
5.	Ч/з орієнтацію на соціальну винагороду	93,50	116,50	15,50	2,47	0,01	-2,49	0,01	12	8	0,009558
6.	Ч/з педантичні схильності	147,50	62,50	26,50	1,62	0,11	1,62	0,10	12	8	0,097880
7.	Мотивація на успіх	93,50	116,50	15,50	2,47	0,01	-2,48	0,01	12	8	0,009558
8.	Активність майбутнього	90,00	120,00	12,00	2,74	0,01	-2,75	0,01	12	8	0,004096
9.	Емоційність майбутнього	129,50	80,50	44,50	0,23	0,82	0,23	0,82	12	8	0,792077
10.	Величина майбутнього	117,00	93,00	39,00	0,66	0,51	-0,66	0,51	12	8	0,520807
11.	Структура майбутнього	137,50	72,50	36,50	0,85	0,40	0,85	0,40	12	8	0,383742
12.	Відчутність майбутнього	106,00	104,00	28,00	1,50	0,13	-1,51	0,13	12	8	0,134937
13.	Завдання на життя	101,00	109,00	23,00	1,89	0,06	-1,90	0,06	12	8	0,057379
14.	Завдання на відкрите теперішнє	138,00	72,00	36,00	0,89	0,37	0,90	0,37	12	8	0,383742
15.	Завдання на моментальне майбутнє	130,00	80,00	44,00	0,27	0,79	0,28	0,78	12	8	0,792077
16.	Завдання на тиждень	129,50	80,50	44,50	0,23	0,82	0,25	0,80	12	8	0,792077
17.	Завдання на рік	110,00	100,00	32,00	1,20	0,23	-1,24	0,21	12	8	0,237977
18.	Завдання на історичне майбутнє	109,50	100,50	31,50	1,23	0,22	-1,34	0,18	12	8	0,208288
19.	Завдання з минулого	120,00	90,00	42,00	0,42	0,67	-0,53	0,59	12	8	0,678431
20.	Відсутність завдань	149,00	61,00	25,00	1,74	0,08	1,78	0,07	12	8	0,082496

Додаток Г

Зв'язки компонентів за типами відтермінувально-футурологічних практик

Таблиця 1.

Зв'язки компонентів конструктивного типу відтермінувально-футурологічних практик

Коефіцієнт кореляції (за Спірменом)	п. загальна	в. ч/з недооцінку готовності	в. ч/з страх	в. ч/з незацікавленість	в. ч/з соц. винагороду	в. ч/з педантизм	мотивація	м. активність	м. емоційність	м. величина	м. структура	м. відчуженість	з. життя	з. теперішнє	з. моментальне майбутнє	з. тяжкість	з. рік	з. історичне	з. минуле	з. відсутність
п. загальна	1,00	0,05	- 0,14	- 0,02	0,38	- 0,42	- 0,14	- 0,25	- 0,28	0,30	0,06	0,50	- 0,38	- 0,36	- 0,34	0,53	0,26	- 0,13	0,15	0,08
в. ч/з недооцінку готовності	0,05	1,00	- 0,55	- 0,29	0,56	- 0,58	- 0,21	0,07	- 0,31	0,18	0,11	0,58	- 0,34	- 0,38	- 0,39	0,33	0,42	- 0,16	0,19	- 0,15
в. ч/з страх	- 0,14	- 0,55	1,00	0,41	- 0,12	0,33	0,02	- 0,14	- 0,14	- 0,43	- 0,04	- 0,36	0,51	0,42	- 0,12	- 0,42	- 0,25	- 0,06	0,22	- 0,51
в. ч/з незацікавленість	- 0,02	- 0,29	0,41	1,00	- 0,34	0,51	0,12	0,03	- 0,21	0,08	0,05	0,01	0,35	0,20	0,14	- 0,43	- 0,38	0,02	0,00	- 0,10
в. ч/з соц. винагороду	0,38	0,56	- 0,12	- 0,34	1,00	- 0,33	0,20	- 0,05	- 0,42	0,12	- 0,13	- 0,11	- 0,31	- 0,11	0,67	0,33	0,40	- 0,18	0,58	- 0,45
в. ч/з педантизм	- 0,42	- 0,58	0,33	0,51	- 0,33	1,00	0,17	- 0,20	- 0,05	- 0,13	- 0,16	- 0,38	0,32	0,62	0,12	- 0,42	- 0,54	0,24	- 0,04	0,18
мотивація	- 0,14	- 0,21	0,02	0,12	0,20	0,17	1,00	- 0,18	- 0,14	- 0,17	- 0,10	- 0,48	0,29	0,04	- 0,13	0,08	- 0,21	- 0,13	0,47	- 0,19

М. активність	- 0,25	0,07	- 0,14	0,03	- 0,05	- 0,20	- 0,18	1,00	0,27	- 0,08	0,28	0,29	- 0,23	- 0,11	0,29	- 0,05	0,20	0,29	- 0,26	0,25
М. емоційність	- 0,28	- 0,31	- 0,14	- 0,21	- 0,42	- 0,05	- 0,14	0,27	1,00	- 0,06	0,56	0,02	0,16	0,13	0,40	- 0,08	- 0,29	- 0,17	- 0,30	0,40
М. величина	0,30	0,18	- 0,43	0,08	0,12	- 0,13	- 0,17	- 0,08	- 0,06	1,00	- 0,01	- 0,02	- 0,36	- 0,27	0,11	- 0,04	0,27	0,09	- 0,03	0,20
М. структура	0,06	0,11	- 0,04	- 0,05	- 0,13	- 0,16	- 0,10	0,28	0,56	- 0,01	1,00	0,34	- 0,03	- 0,11	0,31	0,21	- 0,26	- 0,07	- 0,02	0,06
М. відчутність	0,50	0,58	- 0,36	0,01	0,11	- 0,38	- 0,48	0,29	0,02	- 0,02	0,34	1,00	- 0,33	- 0,26	- 0,11	0,46	0,01	- 0,01	- 0,14	0,18
З. життя	- 0,38	- 0,34	0,51	0,35	- 0,31	0,32	0,29	- 0,23	0,16	- 0,36	- 0,03	- 0,33	1,00	0,58	- 0,04	- 0,61	- 0,55	- 0,08	- 0,08	- 0,43
З. теперішнє	- 0,36	- 0,38	0,42	0,20	- 0,11	0,62	0,04	- 0,11	0,13	- 0,27	- 0,11	- 0,26	0,58	1,00	- 0,17	- 0,64	- 0,55	0,05	- 0,02	- 0,11
З. моментальне майбутнє	- 0,34	- 0,39	- 0,12	0,14	- 0,67	0,12	- 0,13	0,29	0,40	0,11	0,31	- 0,11	- 0,04	- 0,17	1,00	- 0,08	- 0,26	0,29	- 0,29	0,31
З. тиждень	0,53	0,33	- 0,42	- 0,43	0,33	- 0,42	0,08	- 0,05	- 0,08	- 0,04	0,21	0,46	- 0,61	- 0,64	- 0,08	1,00	0,17	- 0,21	0,24	0,17
З. рік	0,26	0,42	- 0,25	- 0,38	0,40	- 0,54	- 0,21	0,20	- 0,29	- 0,27	- 0,26	0,01	- 0,55	- 0,55	- 0,26	0,17	1,00	- 0,10	- 0,15	0,00
З. історичне	- 0,13	- 0,16	- 0,06	0,02	- 0,18	0,24	- 0,13	0,29	- 0,17	0,09	- 0,07	- 0,01	- 0,08	0,05	0,29	- 0,21	- 0,10	1,00	- 0,20	0,23
З. минуле	0,15	0,19	0,22	0,00	0,58	- 0,04	0,47	- 0,26	- 0,30	- 0,03	- 0,02	- 0,14	- 0,08	- 0,02	- 0,29	0,24	- 0,15	- 0,20	1,00	- 0,40
З. відсутність	0,08	- 0,15	0,51	- 0,10	- 0,45	0,18	- 0,19	0,25	0,40	0,20	0,06	0,18	- 0,43	- 0,11	0,31	0,17	0,00	0,23	- 0,40	1,00

Таблиця 2.

Зв'язки компонентів конвенційного типу відтермінувально-футурологічних практик

Коефіцієнт кореляції (за Спірменом)	п. загальна	в. ч/з недооцінку готовності	в. ч/з страх	в. ч/з незацікавленість	в. ч/з соц. винагороду	в. ч/з педантизм	мотивація	м. активність	м. емоційність	м. величина	м. структура	м. відчуженість	з. життя	з. теперішнє	з. моментальне майбутнє	з. тиждень	з. рік	з. історичне	з. минуле	з. відсутність
п. загальна	1,00	0,37	0,51	0,75	0,16	0,29	-0,45	0,32	-0,28	-0,18	-0,51	0,27	-0,25	0,00	0,07	0,28	0,20	-0,07	0,35	0,07
в. ч/з недооцінку готовності	0,37	1,00	0,47	0,67	0,08	0,75	-0,61	-0,09	0,12	0,31	-0,18	0,20	-0,06	-0,02	-0,56	0,17	0,34	-0,14	0,44	-0,05
в. ч/з страх	0,51	0,47	1,00	0,70	0,20	0,09	-0,56	0,18	0,01	-0,21	0,10	-0,21	0,16	0,36	-0,14	-0,22	-0,05	-0,47	0,09	0,39
в. ч/з незацікавленість	0,75	0,67	0,70	1,00	0,14	0,54	-0,71	0,04	-0,21	-0,18	-0,22	-0,08	-0,06	0,23	-0,30	0,09	0,16	-0,25	0,42	0,10
в. ч/з соц. винагороду	0,16	0,08	0,20	0,14	1,00	-0,06	-0,05	0,45	-0,01	0,08	-0,43	0,17	0,39	0,35	-0,02	-0,28	-0,34	-0,56	0,03	0,14
в. ч/з педантизм	0,29	0,75	0,09	0,54	-0,06	1,00	-0,40	-0,17	-0,19	0,28	-0,31	0,29	-0,26	-0,12	-0,51	0,37	0,32	0,22	0,19	-0,18
мотивація	-0,45	-0,61	-0,56	-0,71	-0,05	-0,40	1,00	0,06	0,11	0,34	0,26	0,21	0,17	0,06	0,36	-0,05	-0,30	0,02	-0,33	0,02
м. активність	0,32	-0,09	0,18	0,04	0,45	-0,17	0,06	1,00	0,25	0,15	-0,15	0,39	0,54	0,45	0,06	-0,18	0,55	0,56	-0,14	-0,10
м. емоційність	-0,28	0,12	0,01	-0,21	-0,01	-0,19	0,11	0,25	1,00	0,30	0,45	-0,08	0,61	0,45	-0,11	0,46	-0,43	0,46	0,07	-0,27

м. величина	- 0,18	0,31	- 0,21	- 0,18	0,08	0,28	0,34	0,15	0,30	1,00	0,04	0,49	0,26	0,02	- 0,19	0,13	- 0,10	- 0,16	0,15	- 0,19
м. структура	- 0,51	- 0,18	0,10	- 0,22	- 0,43	- 0,31	0,26	- 0,15	0,45	0,04	1,00	- 0,49	0,36	0,40	0,06	- 0,40	- 0,28	- 0,26	- 0,07	0,05
м. відчутність	0,27	0,20	- 0,21	- 0,08	0,17	0,29	0,21	0,39	- 0,08	0,49	- 0,49	1,00	- 0,06	- 0,12	0,12	0,23	0,04	0,03	- 0,02	- 0,30
з. життя	- 0,25	- 0,06	0,16	- 0,06	0,39	- 0,26	0,17	0,54	0,61	0,26	0,36	- 0,06	1,00	0,75	- 0,14	- 0,64	- 0,74	- 0,86	0,03	- 0,10
з. теперішнє	0,00	- 0,02	0,36	0,23	0,35	- 0,12	0,06	0,45	0,45	0,02	0,40	- 0,12	0,75	1,00	0,12	- 0,73	- 0,66	- 0,84	- 0,09	- 0,11
з. моментальне майбутнє	0,07	- 0,56	- 0,14	- 0,30	- 0,02	- 0,51	0,36	0,06	- 0,11	- 0,19	0,06	0,12	- 0,14	0,12	1,00	- 0,15	- 0,06	0,09	- 0,31	- 0,05
з. тиждень	0,28	0,17	- 0,22	0,09	- 0,28	0,37	- 0,05	- 0,18	- 0,46	0,13	- 0,40	0,23	- 0,64	- 0,73	- 0,15	1,00	0,43	0,66	0,10	0,11
з. рік	0,20	0,34	- 0,05	0,16	- 0,34	0,32	- 0,30	- 0,55	- 0,43	- 0,10	- 0,28	0,04	- 0,74	- 0,66	- 0,06	0,43	1,00	0,61	0,32	- 0,19
з. історичне	- 0,07	- 0,14	- 0,47	- 0,25	- 0,56	0,22	0,02	- 0,56	- 0,46	- 0,16	- 0,26	0,03	- 0,86	- 0,84	0,09	0,66	0,61	1,00	- 0,19	- 0,05
з. минуле	0,35	0,44	0,09	0,42	0,03	0,19	- 0,33	- 0,14	0,07	0,15	- 0,07	- 0,02	0,03	- 0,09	- 0,31	0,10	0,32	- 0,19	1,00	- 0,19
з. відсутність	0,07	- 0,05	0,39	0,10	0,14	- 0,18	0,02	- 0,10	- 0,27	- 0,19	0,05	- 0,30	- 0,10	- 0,11	- 0,05	0,11	- 0,19	- 0,05	- 0,19	1,00

Таблиця 3.

Зв'язки компонентів енергозберігального типу відтермінувально-футурологічних практик

Коефіцієнт кореляції (за Спірменом)	п. загальна	в. ч/з недооцінку готовності	в. ч/з страх	в. ч/з незацікавленість	в. ч/з соц. винагороду	в. ч/з педантизм	мотивація	м. активність	м. емоційність	м. величина	м. структура	м. відчуженість	з. життя	з. теперішнє	з. моментальне майбутнє	з. тиждень	з. рік	з. історичне	з. минуле	з. відсутність
п. загальна	1,00	- 0,10	0,22	0,31	0,38	- 0,19	- 0,10	0,06	- 0,32	- 0,33	- 0,13	- 0,65	- 0,62	0,12	0,31	0,31	0,24	- 0,30	0,33	- 0,22
в. ч/з недооцінку готовності	- 0,10	1,00	- 0,68	- 0,72	- 0,73	0,26	- 0,23	0,05	0,24	- 0,20	- 0,02	0,40	- 0,10	0,03	0,04	- 0,23	- 0,35	- 0,04	0,48	- 0,03
в. ч/з страх	0,22	- 0,68	1,00	0,68	0,69	- 0,22	0,20	0,29	- 0,07	0,31	0,09	- 0,15	- 0,12	0,32	0,06	0,09	- 0,04	0,32	- 0,40	- 0,16
в. ч/з незацікавленість	0,31	- 0,72	0,68	1,00	0,72	- 0,16	- 0,06	0,06	0,00	0,51	0,04	- 0,45	- 0,12	0,13	0,02	0,13	- 0,02	0,29	- 0,34	- 0,17
в. ч/з соц. винагороду	0,38	- 0,73	0,69	0,72	1,00	- 0,34	- 0,11	- 0,15	- 0,27	0,18	0,13	- 0,49	- 0,33	0,17	0,27	0,27	0,19	0,13	- 0,35	- 0,26
в. ч/з педантизм	- 0,19	0,26	- 0,22	- 0,16	- 0,34	1,00	0,23	- 0,34	- 0,16	- 0,07	- 0,68	- 0,05	0,07	0,05	- 0,35	- 0,01	- 0,11	0,11	- 0,08	- 0,08
мотивація	- 0,10	- 0,23	0,20	- 0,06	- 0,11	0,23	1,00	- 0,32	0,08	- 0,11	- 0,24	0,07	0,25	0,29	- 0,29	- 0,01	0,02	0,09	- 0,30	0,30
м. активність	0,06	0,05	0,29	0,06	- 0,15	- 0,34	- 0,32	1,00	0,15	0,17	0,27	0,37	- 0,02	- 0,06	0,24	- 0,27	- 0,06	0,20	0,10	- 0,29
м. емоційність	- 0,32	0,24	- 0,07	0,00	- 0,27	- 0,16	0,08	0,15	1,00	0,57	0,62	0,47	- 0,07	- 0,20	0,25	- 0,11	- 0,15	0,53	0,00	- 0,17

м. величина	- 0,33	- 0,20	0,31	0,51	0,18	- 0,07	- 0,11	0,17	0,57	1,00	0,31	0,07	0,21	- 0,05	- 0,01	- 0,49	- 0,33	0,45	- 0,01	- 0,15
м. структура	- 0,13	- 0,02	0,09	0,04	0,13	- 0,68	- 0,24	0,27	0,62	0,31	1,00	0,44	- 0,30	- 0,44	0,59	0,03	0,25	0,34	0,02	- 0,08
м. відчутність	- 0,65	0,40	- 0,15	- 0,45	- 0,49	- 0,05	0,07	0,37	0,47	0,07	0,44	1,00	0,10	- 0,05	0,22	- 0,22	- 0,16	0,55	- 0,29	0,04
з. життя	- 0,62	- 0,10	- 0,12	- 0,12	- 0,33	0,07	0,25	- 0,02	- 0,07	0,21	- 0,30	0,10	1,00	0,15	- 0,83	- 0,49	- 0,40	- 0,23	- 0,03	0,47
з. теперішнє	0,12	0,03	0,32	0,13	0,17	0,05	0,29	- 0,06	- 0,20	- 0,05	- 0,44	- 0,05	0,15	1,00	- 0,31	- 0,19	- 0,74	0,19	- 0,25	0,12
з. моментальне майбутнє	0,31	0,04	0,06	0,02	0,27	- 0,35	- 0,29	0,24	0,25	- 0,01	0,59	0,22	- 0,83	- 0,31	1,00	0,24	0,48	0,33	- 0,04	- 0,49
з. тиждень	0,31	- 0,23	0,09	0,13	0,27	- 0,01	- 0,01	- 0,27	- 0,11	- 0,49	0,03	- 0,22	- 0,49	- 0,19	0,24	1,00	0,49	- 0,11	- 0,38	- 0,15
з. рік	0,24	- 0,35	- 0,04	- 0,02	0,19	- 0,11	0,02	- 0,06	- 0,15	- 0,33	0,25	- 0,16	- 0,40	- 0,74	0,48	0,49	1,00	- 0,22	- 0,06	- 0,25
з. історичне	- 0,30	- 0,04	0,32	0,29	0,13	0,11	0,09	0,20	0,53	0,45	0,34	0,55	- 0,23	0,19	0,33	- 0,11	- 0,22	1,00	- 0,56	- 0,30
з. минуле	0,33	0,48	- 0,40	- 0,34	- 0,35	- 0,08	- 0,30	0,10	0,00	- 0,01	0,02	- 0,29	- 0,03	- 0,25	- 0,04	- 0,38	- 0,06	- 0,56	1,00	0,17
з. відсутність	- 0,22	- 0,03	- 0,16	- 0,17	- 0,26	- 0,08	0,30	- 0,29	- 0,17	- 0,15	- 0,08	0,04	0,47	0,12	- 0,49	- 0,15	- 0,25	- 0,30	0,17	1,00

Таблиця 4.

Зв'язки компонентів спорадичного типу відтермінувально-футурологічних практик

Коефіцієнт кореляції (за Спірменом)	п. загальна	в. ч/з недооцінку готовності	в. ч/з страх	в. ч/з незацікавленість	в. ч/з соц. винагороду	в. ч/з педантизм	мотивація	м. активність	м. емоційність	м. величина	м. структура	м. відчуженість	з. життя	з. теперішнє	з. моментальне майбутнє	з. тяжкість	з. рік	з. історичне	з. минуле	з. відсутність
п. загальна	1,00	- 0,25	- 0,03	0,42	0,60	0,43	0,62	0,65	0,57	0,47	0,17	0,28	- 0,02	0,51	- 0,14	- 0,51	0,16	- 0,54	0,28	- 0,28
в. ч/з недооцінку готовності	- 0,25	1,00	- 0,02	0,46	0,24	- 0,31	0,10	0,09	0,41	- 0,20	0,00	0,51	0,30	0,07	- 0,50	- 0,28	- 0,06	0,02	- 0,04	0,07
в. ч/з страх	- 0,03	- 0,02	1,00	- 0,01	0,02	0,41	0,00	0,01	- 0,33	0,40	0,48	- 0,05	0,72	- 0,22	- 0,21	- 0,32	0,36	0,19	- 0,07	- 0,31
в. ч/з незацікавленість	0,42	0,46	- 0,01	1,00	0,69	- 0,02	0,76	0,59	0,67	0,12	0,36	0,52	0,29	0,49	- 0,54	- 0,36	- 0,17	- 0,42	- 0,20	0,03
в. ч/з соц. винагороду	0,60	0,24	0,02	0,69	1,00	0,25	0,70	0,25	0,68	0,22	0,61	0,45	0,07	0,50	- 0,17	- 0,28	- 0,38	- 0,28	- 0,05	- 0,02
в. ч/з педантизм	0,43	- 0,31	0,41	- 0,02	0,25	1,00	0,19	0,27	- 0,19	0,55	0,61	- 0,08	0,28	0,19	0,25	- 0,17	0,28	- 0,28	0,12	- 0,61
мотивація	0,62	0,10	0,00	0,76	0,70	0,19	1,00	0,68	0,48	0,24	0,31	0,56	0,27	0,65	- 0,49	- 0,44	- 0,26	- 0,62	0,06	- 0,10
м. активність	0,65	0,09	0,01	0,59	0,25	0,27	0,68	1,00	0,36	0,39	- 0,04	0,58	0,27	0,50	- 0,51	- 0,57	0,31	- 0,61	0,13	- 0,26
м. емоційність	0,57	0,41	- 0,33	0,67	0,68	- 0,19	0,48	0,36	1,00	- 0,07	0,07	0,36	- 0,05	0,46	- 0,33	- 0,30	- 0,13	- 0,35	0,13	- 0,05

м. величина	0,47	- 0,20	0,40	0,12	0,22	0,55	0,24	0,39	- 0,07	1,00	0,22	0,33	0,40	0,14	0,04	- 0,46	0,01	- 0,30	0,20	- 0,19
м. структура	0,17	0,00	0,48	0,36	0,61	0,61	0,31	- 0,04	0,07	0,22	1,00	- 0,05	0,27	0,04	0,20	0,09	- 0,09	0,09	- 0,28	- 0,25
м. відчутність	0,28	0,51	- 0,05	0,52	0,45	- 0,08	0,56	0,58	0,36	0,33	- 0,05	1,00	0,17	0,43	- 0,50	- 0,60	- 0,21	- 0,25	- 0,15	0,31
з. життя	- 0,02	0,30	0,72	0,29	0,07	0,28	0,27	0,27	- 0,05	0,40	0,27	0,17	1,00	0,25	- 0,57	- 0,46	0,09	- 0,37	0,11	- 0,47
з. теперішнє	0,51	0,07	- 0,22	0,49	0,50	0,19	0,65	0,50	0,46	0,14	0,04	0,43	0,25	1,00	- 0,53	- 0,36	- 0,36	- 0,87	0,03	- 0,21
з. моментальне майбутнє	- 0,14	- 0,50	- 0,21	- 0,54	- 0,17	0,25	- 0,49	- 0,51	- 0,33	0,04	0,20	- 0,50	- 0,57	- 0,53	1,00	0,52	- 0,04	0,49	- 0,10	0,15
з. тиждень	- 0,51	- 0,28	- 0,32	- 0,36	- 0,28	- 0,17	- 0,44	- 0,57	- 0,30	- 0,46	0,09	- 0,60	- 0,46	- 0,36	0,52	1,00	- 0,30	0,36	- 0,03	0,01
з. рік	0,16	- 0,06	0,36	- 0,17	- 0,38	0,28	- 0,26	0,31	- 0,13	0,01	- 0,09	- 0,21	0,09	- 0,36	- 0,04	- 0,30	1,00	0,19	0,12	- 0,37
з. історичне	- 0,54	0,02	0,19	- 0,42	- 0,28	- 0,28	- 0,62	- 0,61	- 0,35	- 0,30	0,09	- 0,25	- 0,37	- 0,87	0,49	0,36	0,19	1,00	- 0,35	0,45
з. минуле	0,28	- 0,04	- 0,07	- 0,20	- 0,05	0,12	0,06	0,13	0,13	0,20	- 0,28	- 0,15	0,11	0,03	- 0,10	- 0,03	0,12	- 0,35	1,00	- 0,63
з. відсутність	- 0,28	0,07	- 0,31	0,03	- 0,02	- 0,61	- 0,10	- 0,26	- 0,05	- 0,19	- 0,25	0,31	- 0,47	- 0,21	0,15	0,01	- 0,37	0,45	- 0,63	1,00

Таблиця 5.

Зв'язки компонентів шаблонного типу відтермінувально-футурологічних практик

Коефіцієнт кореляції (за Спірменом)	п. загальна	в. ч/з недооцінку готовності	в. ч/з страх	в. ч/з незацікавленість	в. ч/з соц. винагороду	в. ч/з педантизм	мотивація	м. активність	м. емоційність	м. величина	м. структура	м. відчуженість	з. життя	з. теперішнє	з. моментальне майбутнє	з. тиждень	з. рік	з. історичне	з. минуле	з. відсутність
п. загальна	1,00	0,69	- 0,37	0,75	0,13	- 0,02	0,58	0,55	0,46	- 0,06	- 0,39	0,10	0,32	0,07	0,38	- 0,61	0,43	- 0,28	- 0,53	- 0,42
в. ч/з недооцінку готовності	0,69	1,00	- 0,46	0,78	- 0,19	0,13	0,68	0,74	0,21	- 0,22	- 0,36	- 0,16	0,21	0,46	0,48	- 0,66	0,06	- 0,22	- 0,75	- 0,68
в. ч/з страх	- 0,37	- 0,46	1,00	- 0,57	- 0,03	0,33	- 0,69	- 0,19	- 0,22	0,55	0,57	0,07	- 0,07	0,05	- 0,49	0,43	- 0,37	- 0,15	0,42	0,63
в. ч/з незацікавленість	0,75	0,78	- 0,57	1,00	0,01	0,09	0,48	0,58	0,42	- 0,38	- 0,39	- 0,39	- 0,11	0,29	0,46	- 0,59	0,50	- 0,24	- 0,64	- 0,41
в. ч/з соц. винагороду	0,13	- 0,19	- 0,03	0,01	1,00	0,20	0,02	- 0,14	0,77	0,18	0,06	0,51	0,18	0,18	- 0,50	- 0,16	- 0,04	- 0,11	- 0,08	0,32
в. ч/з педантизм	- 0,02	0,13	0,33	0,09	0,20	1,00	0,05	0,31	- 0,05	0,20	0,66	0,02	- 0,15	0,30	0,01	0,11	- 0,57	- 0,57	- 0,45	0,12
мотивація	0,58	0,68	- 0,69	0,48	0,02	0,05	1,00	0,43	0,15	- 0,01	- 0,31	0,31	0,46	0,06	0,43	- 0,49	- 0,11	- 0,17	- 0,64	- 0,73
м. активність	0,55	0,74	- 0,19	0,58	- 0,14	0,31	0,43	1,00	0,14	0,13	- 0,09	- 0,17	0,23	0,21	0,20	- 0,57	- 0,05	0,13	- 0,36	- 0,51
м. емоційність	0,46	0,21	- 0,22	0,42	0,77	- 0,05	0,15	0,14	1,00	0,06	- 0,36	0,27	0,24	0,33	- 0,32	- 0,61	0,29	- 0,09	- 0,14	0,04

м. величина	0,06	0,22	0,55	0,38	0,18	0,20	0,01	0,13	0,06	1,00	0,23	0,38	0,47	0,24	0,53	0,07	0,43	0,07	0,34	0,18
м. структура	0,39	0,36	0,57	0,39	0,06	0,66	0,31	0,09	0,36	0,23	1,00	0,01	0,48	0,13	0,09	0,66	0,66	0,27	0,11	0,63
м. відчутність	0,10	0,16	0,07	0,39	0,51	0,02	0,31	0,17	0,27	0,38	0,01	1,00	0,71	0,08	0,49	0,22	0,34	0,03	0,03	0,07
з. життя	0,32	0,21	0,07	0,11	0,18	0,15	0,46	0,23	0,24	0,47	0,48	0,71	1,00	0,11	0,31	0,57	0,09	0,16	0,11	0,57
з. теперішнє	0,07	0,46	0,05	0,29	0,18	0,30	0,06	0,21	0,33	0,24	0,13	0,08	0,11	1,00	0,19	0,39	0,29	0,23	0,45	0,04
з. моментальне майбутнє	0,38	0,48	0,49	0,46	0,50	0,01	0,43	0,20	0,32	0,53	0,09	0,49	0,31	0,19	1,00	0,07	0,20	0,38	0,43	0,42
з. тиждень	0,61	0,66	0,43	0,59	0,16	0,11	0,49	0,57	0,61	0,07	0,66	0,22	0,57	0,39	0,07	1,00	0,29	0,10	0,39	0,65
з. рік	0,43	0,06	0,37	0,50	0,04	0,57	0,11	0,05	0,29	0,43	0,66	0,34	0,09	0,29	0,20	0,29	1,00	0,16	0,06	0,10
з. історичне	0,28	0,22	0,15	0,24	0,11	0,57	0,17	0,13	0,09	0,07	0,27	0,03	0,16	0,23	0,38	0,10	0,16	1,00	0,57	0,09
з. минуле	0,53	0,75	0,42	0,64	0,08	0,45	0,64	0,36	0,14	0,34	0,11	0,03	0,11	0,45	0,43	0,39	0,06	0,57	1,00	0,51
з. відсутність	0,42	0,68	0,63	0,41	0,32	0,12	0,73	0,51	0,04	0,18	0,63	0,07	0,57	0,04	0,42	0,65	0,10	0,09	0,51	1,00

Таблиця 6.

Зв'язки компонентів трендового типу відтермінувально-футурологічних практик

Коефіцієнт кореляції (за Спірменом)	п. загальна	в. ч/з недооцінку готовності	в. ч/з страх	в. ч/з незацікавленість	в. ч/з соц. винагороду	в. ч/з педантизм	мотивація	м. активність	м. емоційність	м. величина	м. структура	м. відчуженість	з. життя	з. теперішнє	з. моментальне майбутнє	з. тиждень	з. рік	з. історичне	з. минуле	з. відсутність
п. загальна	1,00	- 0,32	0,15	0,08	- 0,11	0,07	- 0,37	0,50	- 0,18	- 0,59	- 0,30	- 0,07	0,07	- 0,08	0,48	0,07	0,46	0,41	0,05	- 0,14
в. ч/з недооцінку готовності	- 0,32	1,00	0,03	0,22	0,34	0,19	0,17	- 0,38	0,60	0,73	0,45	0,06	0,34	- 0,18	- 0,30	0,04	- 0,03	0,02	0,08	- 0,53
в. ч/з страх	0,15	0,03	1,00	0,01	0,07	- 0,47	- 0,64	0,33	0,28	0,01	- 0,12	- 0,17	- 0,14	0,24	- 0,43	0,22	0,01	0,19	0,25	0,11
в. ч/з незацікавленість	0,08	0,22	0,01	1,00	- 0,55	0,15	- 0,23	- 0,01	0,59	0,32	0,15	- 0,54	0,17	- 0,02	0,07	0,50	0,23	0,37	0,12	- 0,27
в. ч/з соц. винагороду	- 0,11	0,34	0,07	- 0,55	1,00	0,02	0,02	0,26	- 0,10	0,06	0,31	0,18	- 0,03	- 0,25	- 0,05	- 0,22	- 0,41	- 0,08	0,24	0,24
в. ч/з педантизм	0,07	0,19	- 0,47	0,15	0,02	1,00	0,05	- 0,07	- 0,10	- 0,11	- 0,04	0,37	- 0,34	- 0,31	0,76	0,29	0,38	0,57	0,34	- 0,03
мотивація	- 0,37	0,17	- 0,64	- 0,23	0,02	0,05	1,00	- 0,58	0,11	0,17	- 0,24	0,12	- 0,01	0,32	0,02	- 0,75	- 0,12	- 0,69	- 0,39	- 0,08
м. активність	0,50	- 0,38	0,33	- 0,01	0,26	0,07	- 0,58	1,00	- 0,37	- 0,23	- 0,12	- 0,25	- 0,32	0,04	0,14	0,43	- 0,16	0,47	0,14	0,55
м. емоційність	- 0,18	0,60	0,28	0,59	- 0,10	- 0,10	0,11	- 0,37	1,00	0,43	0,01	- 0,53	0,12	0,12	- 0,18	- 0,14	- 0,03	- 0,04	0,33	- 0,27

м. величина	0,59	0,73	0,01	0,32	0,06	0,11	0,17	0,23	0,43	1,00	0,39	0,21	0,25	0,06	0,63	0,21	0,39	0,07	0,16	0,25
м. структура	0,30	0,45	0,12	0,15	0,31	0,04	0,24	0,12	0,01	0,39	1,00	0,13	0,70	0,50	0,34	0,39	0,11	0,02	0,10	0,45
м. відчутність	0,07	0,06	0,17	0,54	0,18	0,37	0,12	0,25	0,53	0,21	0,13	1,00	0,04	0,12	0,11	0,00	0,52	0,12	0,36	0,28
з. життя	0,07	0,34	0,14	0,17	0,03	0,34	0,01	0,32	0,12	0,25	0,70	0,04	1,00	0,38	0,40	0,00	0,03	0,25	0,33	0,78
з. теперішнє	0,08	0,18	0,24	0,02	0,25	0,31	0,32	0,04	0,12	0,06	0,50	0,12	0,38	1,00	0,22	0,29	0,31	0,52	0,53	0,13
з. моментальне майбутнє	0,48	0,30	0,43	0,07	0,05	0,76	0,02	0,14	0,18	0,63	0,34	0,11	0,40	0,22	1,00	0,00	0,39	0,47	0,41	0,19
з. тиждень	0,07	0,04	0,22	0,50	0,22	0,29	0,75	0,43	0,14	0,21	0,39	0,00	0,00	0,29	0,00	1,00	0,19	0,72	0,12	0,04
з. рік	0,46	0,03	0,01	0,23	0,41	0,38	0,12	0,16	0,03	0,39	0,11	0,52	0,03	0,31	0,39	0,19	1,00	0,16	0,26	0,52
з. історичне	0,41	0,02	0,19	0,37	0,08	0,57	0,69	0,47	0,04	0,07	0,02	0,12	0,25	0,52	0,47	0,72	0,16	1,00	0,60	0,11
з. минуле	0,05	0,08	0,25	0,12	0,24	0,34	0,39	0,14	0,33	0,16	0,10	0,36	0,33	0,53	0,41	0,12	0,26	0,60	1,00	0,36
з. відсутність	0,14	0,53	0,11	0,27	0,24	0,03	0,08	0,55	0,27	0,25	0,45	0,28	0,78	0,13	0,19	0,04	0,52	0,11	0,36	1,00

Таблиця 7.

Зв'язки компонентів комунікативного типу відтермінувально-футурологічних практик

Коефіцієнт кореляції (за Спірменом)	п. загальна	в. ч/з недооцінку готовності	в. ч/з страх	в. ч/з незацікавленість	в. ч/з соц. винагороду	в. ч/з педантизм	мотивація	м. активність	м. емоційність	м. величина	м. структура	м. відчуженість	з. життя	з. теперішнє	з. моментальне майбутнє	з. тиждень	з. рік	з. історичне	з. минуле	з. відсутність
п. загальна	1,00	0,55	0,28	0,41	0,13	0,30	0,10	0,11	0,22	0,21	0,22	0,50	0,21	0,17	0,03	0,18	0,46	0,48	0,28	0,66
в. ч/з недооцінку готовності	0,55	1,00	0,39	0,08	0,40	0,43	0,56	0,45	0,11	0,12	0,13	0,43	0,21	0,44	0,01	0,02	0,17	0,04	0,11	0,35
в. ч/з страх	0,28	0,39	1,00	0,14	0,56	0,57	0,12	0,75	0,52	0,07	0,35	0,34	0,47	0,74	0,74	0,46	0,27	0,20	0,11	0,23
в. ч/з незацікавленість	0,41	0,08	0,14	1,00	0,70	0,72	0,16	0,08	0,32	0,47	0,57	0,52	0,36	0,22	0,01	0,38	0,32	0,42	0,85	0,13
в. ч/з соц. винагороду	0,13	0,40	0,56	0,70	1,00	0,92	0,11	0,47	0,08	0,38	0,48	0,25	0,26	0,64	0,08	0,46	0,48	0,35	0,34	0,14
в. ч/з педантизм	0,30	0,43	0,57	0,72	0,92	1,00	0,16	0,64	0,20	0,26	0,49	0,10	0,28	0,81	0,27	0,58	0,46	0,42	0,45	0,16
мотивація	0,10	0,56	0,12	0,16	0,11	0,16	1,00	0,58	0,43	0,22	0,22	0,04	0,05	0,26	0,06	0,59	0,45	0,63	0,00	0,22
м. активність	0,11	0,45	0,75	0,08	0,47	0,64	0,58	1,00	0,11	0,11	0,43	0,26	0,28	0,88	0,66	0,22	0,15	0,57	0,11	0,19
м. емоційність	0,22	0,11	0,52	0,32	0,08	0,20	0,43	0,11	1,00	0,16	0,11	0,35	0,49	0,20	0,61	0,55	0,69	0,17	0,51	0,63

м. величина	0,21	0,12	0,07	0,47	0,38	0,26	0,22	0,11	0,16	1,00	0,73	0,35	0,40	0,02	0,03	0,16	0,13	0,16	0,28	0,62
м. структура	0,22	0,13	0,35	0,57	0,48	0,49	0,22	0,43	0,11	0,73	1,00	0,31	0,04	0,29	0,39	0,05	0,05	0,67	0,62	0,54
м. відчутність	0,50	0,43	0,34	0,52	0,25	0,10	0,04	0,26	0,35	0,35	0,31	1,00	0,33	0,37	0,46	0,37	0,50	0,56	0,39	0,46
з. життя	0,21	0,21	0,47	0,36	0,26	0,28	0,05	0,28	0,49	0,40	0,04	0,33	1,00	0,19	0,34	0,13	0,11	0,41	0,41	0,28
з. теперішнє	0,17	0,44	0,74	0,22	0,64	0,81	0,26	0,88	0,20	0,02	0,29	0,37	0,19	1,00	0,60	0,60	0,21	0,28	0,06	0,11
з. моментальне майбутнє	0,03	0,01	0,74	0,01	0,08	0,27	0,06	0,66	0,61	0,03	0,39	0,46	0,34	0,60	1,00	0,46	0,57	0,20	0,17	0,03
з. тиждень	0,18	0,02	0,46	0,38	0,46	0,58	0,59	0,22	0,55	0,16	0,05	0,37	0,13	0,60	0,46	1,00	0,16	0,32	0,12	0,17
з. рік	0,46	0,17	0,27	0,32	0,48	0,46	0,45	0,15	0,69	0,13	0,05	0,50	0,11	0,21	0,57	0,16	1,00	0,41	0,00	0,48
з. історичне	0,48	0,04	0,20	0,42	0,35	0,42	0,63	0,57	0,17	0,16	0,67	0,56	0,41	0,28	0,20	0,32	0,41	1,00	0,53	0,55
з. минуле	0,28	0,11	0,11	0,85	0,34	0,45	0,00	0,11	0,51	0,28	0,62	0,39	0,41	0,06	0,17	0,12	0,00	0,53	1,00	0,00
з. відсутність	0,66	0,35	0,23	0,13	0,14	0,16	0,22	0,19	0,63	0,62	0,54	0,46	0,28	0,11	0,03	0,17	0,48	0,55	0,00	1,00